

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KÖSEDAĞ SAVAŞI'NDAN SONRA ANADOLU'DA MOĞOL
HÂKİMİYETİ VE TESİRİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İsmail YILDIRIM

Tarih Ana Bilim Dalı
Tarih Programı

KASIM, 2023

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KÖSEDAĞ SAVAŞI'NDAN SONRA ANADOLU'DA MOĞOL
HÂKİMİYETİ VE TESİRİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail YILDIRIM

(Y2012.370006)

Tarih Ana Bilim Dalı

Tarih Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Elvin YILDIRIM

KASIM, 2023

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

01/11/2023

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Tarih Anabilim Dalı, Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı Y2012.370006 numaralı öğrencisi İsmail YILDIRIM'ın *İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 9. (1) maddesine* göre hazırlayarak Enstitümüze teslim ettiği **Kösedag Savaşından Sonra Anadolu'da Moğol Hakimiyeti ve Tesiri** adlı tezi, Yönetim Kurulumuzun 14.07.2023 tarihli ve 2023/11 sayılı toplantısında seçilen ve 8402. nolu toplantı odasında biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmelik gereğince 7.5.....dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında *oybirliği* ile **..kabul..**** kararı verilmiştir.

Elvin Yıldırım
Danışman

Doç. Dr. Elvin YILDIRIM

İşbu tutanak, tez danışmanı tarafından jüri üyelerinin tez değerlendirme sonuçları dikkate alınarak jüri üyeleri adına onaylanmıştır.

Tez Savunma Sınavı Jüri Üyeleri

1. Üye (Tez Danışmanı):	Doç. Dr. Elvin YILDIRIM	Başarılı	☒ Başarısız	☐ Düzeltme
2. Üye	Dr. Öğr. Üyesi Hakan ENGİN	Başarılı	☒ Başarısız	☐ Düzeltme
3. Üye	Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHIOĞLU	Başarılı	☒ Başarısız	☐ Düzeltme

ONAY

Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA
Enstitü Müdürü

(*) Oybirliği/Oyçokluğu hâli yazı ile yazılacaktır.

(**) Kabul / Ret veya Düzeltme kararı hâli yazı ile yazılacaktır

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Kösedağ Savaşı ve Sonrasında Anadolu'daki Moğol Kalıntıları Üzerine İnceleme” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (01/11/2023)

İsmail YILDIRIM

ÖNSÖZ

Anadolu Selçukluları, Türk-İslam tarihinde önemli yere sahip Türk devletlerindedir. Bugün yaşadığımız Anadolu topraklarının Türk Yurdu haline gelmesinde büyük rol oynamışlardır. Maddi ve manevi açıdan bıraktıkları eserler ile Anadolu toprakları Türkleşmiştir. İslam dünyası tarafından Rum Diyarı olarak kabul görmüş bu toprakların, Selçuklular sayesinde “Türkiye” olarak adlandırılması sağlanmıştır. Selçukluların, Anadolu topraklarındaki faaliyetlerine birçok akademik çalışmada yer verilmiştir. Özellikle Anadolu Selçukluların zayıflamasına ve sonrasında yıkılmasına neden olan Köseadağ Savaşı ise birden fazla tezin konusu olmuştur. Bu durumu dikkate alarak tez çalışmamızda Köseadağ Savaşı’ndan Sonra Anadolu’da Moğol Hâkimiyeti ve Tesiri genel hatlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Köseadağ Savaşı’ndan Sonra Anadolu’da Moğol Hâkimiyeti ve Tesiri konusu yüksek lisans tezi olarak seçilirken dikkat ettiğimiz bazı noktalar olmuştur. İlk dikkat ettiğimiz husus Köseadağ Savaşı öncesi Selçukluların, Anadolu’daki siyasi faaliyetlerini ele alarak Selçukluların savaştan önceki durumunu savaş sonrası ile kıyaslama ve ikinci dikkat ettiğimiz nokta, Köseadağ Savaşı’nda Moğol ordusunun neredeyse iki katı orduya sahip Anadolu Selçuklularının yenilmesi ve topraklarının kısa sürede ne şekilde Moğol hâkimiyeti ve etkisi altına girdiğini tespit etmedir. Bu sebeple Köseadağ Savaşı konusu ele alınırken, dönemin siyasi gelişmeleri, iç isyanları, komşu devletlerle olan münasebetleri, devletin ileri gelenleri ve vezirlerin çıkar çatışması, Moğolların, Anadolu Selçuklu Devleti’ni tahakkümü altına alması, Moğolların, Anadolu’da hâkimiyet ve etkilerinin siyasi, toplumsal ve ekonomik tesirlerini genel hatlarıyla ele alan bir dönem çalışması hazırlanmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın muhteviyatı giriş ve üç ana bölümden meydana gelmektedir. Her bölüm kendi içinde alt başlıklara ayrılmıştır. Giriş kısmında; Selçukluların Anadolu’da tezahürü, kuruluş devrinde Haçlı Seferleri ve Bizans İmparatorluğu ile yapılan mücadeleler, Selçukluların Anadolu Türk siyasi birliğinin kurma çabası, I. Alaeddin Keykubat’ın tahta çıkışına kadar olan dönem hakkında bilgiler ele alınmıştır. Birinci bölümde; Moğol istilasına karşı alınan önlemler, II. Gıyasettin Keyhüsrev dönemi ve Babailer Ayaklanması ele alınmıştır. Çalışmamızın ikinci

bölümü, Moğolların Ön Asya'ya gelişi ve Köseadağ Savaşı'nın yıkıcı etkisiyle Anadolu'da Moğol hâkimiyetini sağlamlaştırması ve savaş sonrasında yaşanan gelişmeler konu edinmiştir. Üçüncü bölümde ise Anadolu'yu Moğol tahakkümünden kurtarmaya çalışan Türk beylerinin isyanlarına kısaca değindikten sonra Moğol-İlhanlı devletinin Anadolu'daki siyasi, idari, kültürel, ekonomik ve toplumsal etkilerine değinerek, nihayetinde Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışı üzerinde durulmuştur.

Tez konumun belirlenmesi şu an emekli olarak kurumdan ayrılan Prof. Dr. Abdulhaluk Mehmet Çay ile gerçekleşmişti. Değerli hocamızın ayrılmasından sonra danışmanlığımı devralan Sayın Doç. Dr. Elvin Yıldırım'a tüm süreç içerisindeki destek ve önerileri için ayrıca tez sürecimde önerileri ve değerli görüşlerinden yararlandığım Sayın Prof. Dr. Birsal Küçüksipahioğlu'na ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hakan Engin hocalarıma, ayrıca çalışma sürecimde beni destekleyen sevgili eşim Pınar'a ve oğlum Deniz'e sonsuz teşekkür ederim.

Kasım, 2023

İsmail YILDIRIM

KÖSEDAĞ SAVAŞI'NDAN SONRA ANADOLU'DA MOĞOL HÂKİMİYETİ VE TESİRİ

ÖZET

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu topraklarında Türk kültürünün yerleşmesini ve ilerlemesini önemli ölçüde sağlayan devletlerden biri de şüphesiz Anadolu Selçuklu Devleti'dir. Bu nedenle Anadolu Selçuklu Devleti, Türk Tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Anadolu Selçuklu Devleti, kısa sürede gelişmiş ve döneminin güçlü devleti haline gelmiştir. Selçuklular, Anadolu topraklarında temeli sağlam bir devlet inşa etmişlerdi. Kuruluşunu takiben Haçlı seferleri gibi dünyanın önemli kitlesel askeri harekâtın durdurmaya çalışmıştır. Ancak Haçlı seferleri ve Bizans mücadeleleri sonrasında Doğu'dan sel gibi akan Moğol istilasıyla karşı karşıya kalan Selçuklular, bu tehlike karşısında önlemler almaya çalışmışsa da, devletin başındaki yöneticilerin başarısız iç ve dış politikaları sonucunda Moğol saldırılarına karşı koyamamışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti'ni derinden etkileyen Köseadağ Savaşı, Anadolu halkının uzun bir müddet Moğol zulmü altında kalmasına sebep olmuştur. Moğollar, hâkimiyet kurmaya çalıştıkları Anadolu topraklarında idari, ekonomik ve toplumsal etkileri uzun süre devam etmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti, Moğol istilasıyla kısa sürede merkezi otoritesini kaybetmiş, devlet bir dizi bağımsız beyliğin ortaya çıkmasıyla XIV. yüzyılın başlarında yıkılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köseadağ Savaşı, Anadolu Selçuklu Devleti, Moğollar, Anadolu, I. Alaeddin Keykubad, II. Gıyasettin Keyhüsrev.

MONGOLIAN DOMINATION AND INFLUENCE IN ANATOLIA AFTER THE KÖSEDAĞ WAR

ABSTRACT

After the Battle of Manzikert, one of the states that significantly ensured the establishment and advancement of Turkish culture in Anatolian lands was undoubtedly the Anatolian Seljuk State. For this reason, the Anatolian Seljuk State has an important place in Turkish History. The Anatolian Seljuk State developed in a short time and became the powerful state of its period. The Seljuks had built a state with a solid foundation in Anatolian lands. Following its establishment, it tried to stop the world's major mass military operations such as the Crusades. However, although the Seljuks, who were faced with the Mongol invasion flowing like a flood from the East after the Crusades and Byzantine struggles, tried to take precautions against this danger, they could not resist the Mongol attacks as a result of the unsuccessful domestic and foreign policies of the rulers at the head of the state. The Battle of Köseadağ, which deeply affected the Anatolian Seljuk State, caused the Anatolian people to remain under Mongol oppression for a long time. The Mongols' administrative, economic and social influence continued for a long time in the Anatolian lands where they tried to dominate. The Anatolian Seljuk State lost its central authority in a short time with the Mongol invasion, and the state fell into disrepair in the 14th century with the emergence of more than one independent principality. It was destroyed at the beginning of the century.

Keywords: Köseadağ War, Anatolian Seljuk State, Mongols, Anatolia, I. Alaeddin Keykubad, II. Gıyasettin Keyhüsrev

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
I. GİRİŞ.....	1
II. KÖSEDAĞ SAVAŞI ÖNCESİ ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ	18
A. I. Alaeddin Keykubat'ın Moğol Tehlikesine Karşı Aldığı Önlemler	19
B. II. Gıyasettin Keyhüsrev 'in Tahta Cülusu	20
C. Emir Sadeddin Köpek'in Hâkimiyet Mücadelesi ve Öldürülmesi	21
D. Yıkılıştta İç Neden: Baba İshak (Babai) Ayaklanması.....	23
III. ANADOLU'DA FELAKET YILI-1243 KÖSEDAĞ SAVAŞI.....	29
A. Anadolu Selçuklu Devleti ile Eyyubi Melikleri Arasındaki İlişkiler	29
B. Anadolu Selçuklu Devleti ile Harzemşahlar Arasındaki İlişkiler.....	31
C. Moğolların Kafkasya ve Ön Asya'yı İşgale Başlaması	33
D. Moğolların Erzurum'u İşgal Etmesi	35
E. Felaket Yılı-1243 'Kösedağ Savaşı'	37
F. Moğolların Anadolu'ya İlerleyişi.....	41
G. Merkezi Otoritenin Çöküşü	43
H. Moğollara Karşı Tabiiyet.....	43
İ. II. Gıyasettin Keyhüsrev'in Ölümü.....	45
IV. KÖSEDAĞ SAVAŞI SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER.....	47
A. Yönetimde Üç Başlılık ve II. Alâeddin Keykubat'ın Ölümü	48
B. Memleketi Kurtarma Çabaları	51
C. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Vefatı	52
D. Muineddin Pervane'nin Moğollar Tarafından İdam Edilmesi	55
E. İlhanlı Devleti'nin Teşekkülü.....	58
F. Anadolu'da Moğol Hakimiyeti ve Etkileri.....	59

G. Moğolların Anadolu'ya Sosyo-Ekonomik Etkileri	60
V. SONUÇ.....	66
VI. KAYNAKÇA.....	69
ÖZGEÇMİŞ.....	77

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.g.e.,** : adı geçen eser
a.g.m., : adı geçen makale
Bkz. : bakınız
Ed. : Editör
C. : cilt
Çev. : çeviri, çeviren
İA : İslam Ansiklopedisi
S. : Sayı
s. : sayfa
ss. : sayfa sayısı
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
vd. : ve diğerleri

I. GİRİŞ

Anadolu ya da antik çağda bilinen adıyla Küçük Asya, 30.000 yıldır yerleşim yeri olmuştur. Konumu itibariyle bir kavimler köprüsüdür ve bol miktarda doğal kaynağa, suya, verimli toprağa ve oldukça uygun bir iklime sahiptir. Hititler, Urartular, Frigler, Yunanlılar ve son olarak da Türkler gibi birçok uygarlık için ilk çağlardan beri yerleşim için rağbet edilen bir coğrafya olmuştur. Bu suretle Anadolu coğrafyası, yüzyıllar boyunca, buraya yerleşmek isteyen devlet ve toplulukların savaşlarına sahne olmuştur. Antik çağlardan itibaren bu bereketli topraklarda hüküm sürmek isteyen kavimler, durmaksızın savaşmışlardır. Devlet merkezi Anadolu'da bulunan birçok devlet kurulmuştur. Bu devletler içinde kudretli ve uzun yıllar hüküm sürenleri Hitit imparatorluğu, Doğu Roma-Bizans İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'dir.¹ Modern araştırmalarda, Türk dilinden edebiyatına, felsefeden mimarisine, devlet teşkilatından yapılanmasına kadar kültürel, sosyolojik ve idare tarzının büyük bir ilerleme kaydettiği ifade edilmektedir.²

Anadolu topraklarının yurt yapılması için yapılan en büyük savaşlardan biri Malazgirt Savaşıdır. Malazgirt Savaşı'ndan önceki Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya yaptığı akınlar ise yurt edinme gayesi içinde yapılmamıştı. Bu baskınlarda atlı okçuların daha önce görülmemiş savaş tarzı kullanılmıştır.³ Türklerin bu akınları yapmaktaki gayelerinin çiftlik hayvanları ve sürülerini otlatmak için alan sağlamaya çalışmak olduğu bilinmektedir. Türk beyleri, bu baskınları Sultan adına veya Sultan'dan bağımsız hareket ederek gerçekleştirmişlerdir. Özellikle IX. yüzyılda Türklerin askeri ve idari hizmetlerde bulunduğu Abbasiler döneminde, Anadolu coğrafyasını tanımalarına vesile olacaktır. Ancak Malazgirt Savaşı'ndan sonra, artık Anadolu'ya yerleşip yeni bir il kurabilme şartlarıyla durum değişmiştir.⁴

¹ Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Hükümdarı Büyük Alâeddin Keykubad ve Anadolu Savunması, **Bellekten**, Cilt 52, S.205, 1988, s.1541.

² İbn Bibi, El-Hüseyn b. Muhammed b. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi, **El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l-Alaiye (Selçukname)**, Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2021, s.11.

³ Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, Ankara, 2013, s.71.

⁴ Osman Gazi Özgüdenli, "Selçukluların Kökeni", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (Editör: Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.20-21.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu topraklarına yerleşen Türkler, burada zorlu bir sınav vermişlerdir. Anadolu (Türkiye) Selçukluları⁵ kurulduktan sonra Doğu Roma İmparatorluğu, Haçlı Seferleri mücadele etmişlerdir. Anadolu Selçukluları, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yerleşen Türkleri tek çatı altında toplamak için uğraş vermişlerdir.

Anadolu Selçukluları, Irak, İran ve Orta Asya'yı yöneten Büyük Selçuklular ile aynı soydan gelmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti, XI. yüzyılın son çeyreğine doğru Anadolu'daki Bizans Devleti'nin varlığına son vermiş olan Selçuklu hanedanından gelen Türklerce kurulmuştur.⁶ Kısacası Selçuk oğulları, Oğuz Han'ın oğullarından Deniz Han'ın soyundan geliyordu ve Hazar Denizi ile Akdeniz arasındaki geniş coğrafyada üç yüz yıl boyunca hüküm sürmüşlerdi. Zaman içerisinde beş hanedana ayrılarak Fars, Kirman, Şam, Halep ve Anadolu şehirlerini merkezleri yapmışlardır.⁷ 1070'lerde Küçük Asya'yı ele geçirip 1300'e kadar Anadolu topraklarında hüküm sürmüşler ve bu toprakların Türk yurdu olmasını sağlamışlardır. Malazgirt Zaferi öncesinde Anadolu'ya sevk edilen konargöçerlerin, İran'dan geçerken tarımla uğraşan yerel halka ve mahsulüne zarar vermemesi için hızlıca Anadolu topraklarına sevk edilmişlerdir.⁸ Kemalüddin İbnü'l Adim'in aktardığına göre; 1066/67 yıllarında Emir Afşin'in kumandasındaki birlikler süratle Anadolu'ya akınlar düzenlemiş ve bu saldırılar sonucu Bizans toprakları tahribata uğratılmıştır.⁹

Selçuklular geride zengin bir tarihi miras bırakmıştır. Türk kültürünü ve İslam'ı Anadolu'nun uç noktalarına kadar taşımış ve yayılmasını sağlamışlardır. 1081 yılına gelindiğinde, Türk boyları Anadolu platosunun çoğunu kontrol ederek, konar-göçer yaşam tarzları için mükemmel olan otlakları güvence altına almışlardır.

Anadolu Selçukluları bu coğrafyada kurulan ilk Türk devleti idi ve bu topraklarda Türk Kültürü'nün köklü ve parlak dönemlerinden birini yaşatmışlardır. XI. ve XIII. yüzyıllar arasında, Konya'dan neredeyse tüm Anadolu topraklarına hâkim

⁵ Çalışmamızın tamamında insicamı bozmamak için Anadolu Selçuklu Devleti'ni kullandık.

⁶ J. Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans", **Bellekten**, C. 52, S. 202, 1988, s. 219.

⁷ J. Von Hammer, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 1, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2013, s. 19.

⁸ Ümit Hassan, Halil Bertay, Ayla Ödekan, **Türkiye Tarihi-1 Osmanlı Devletine Kadar Türkler**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 112.

⁹ Kemalüddin İbnü'l Adim, **Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular**, (Çev. Ali Sevim), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 16-17.

olmuşlardı. Bu süre zarfında, Türklerin gelişmiş ve aydın kültürleri, Anadolu'nun batı sınırlarına kadar yayılmıştır.¹⁰

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'da, güneyde Selçuklular ve kuzeyde (Tokat havalisinde) Danişmendliler ("Âlimler") olmak üzere iki önemli Türk gücü vardı. Bunlar, o dönemde Anadolu'nun karmaşık siyasi ve etnik yapısının ortasında faaliyet göstermişlerdi. Selçukluların, Anadolu'da hüküm sürmeye başladıklarında, Latin kaleleri, Doğu Roma İmparatorluğu, Venedik ve Ceneviz kolonileri, batıda Rumlar ve doğuda Ermeniler ile Gürcüler bulunmakta idi. Ancak Selçuklular tüm rakiplerine karşı galip gelmeyi başarmış ve modern Türkiye olarak bilinen ülkenin temellerini atan bir devlet olarak tarihte yerlerini almışlardır. Devletin ilk dönem merkezi Hıristiyanlar için önemli bir şehir olan İznik idi. Haçlı Seferlerinin Anadolu topraklarındaki tahribatı sonucunda Anadolu Selçuklu Devleti merkezi İznik'ten Konya'ya taşınmak durumunda kalmıştır.¹¹

Anadolu Selçukluları kısa süre içerisinde askeri, ticari, eğitim ve kültür işlerini ilerleterek çağın ilerisinde bir devlet haline dönüşmüşlerdir. Nitekim Selçukluların açtığı kültür kapısı tüm Ortadoğu ve hatta Avrupa'yı etkilemiştir. Anadolu'da Selçuklu Çağı'nda, XIII. yüzyılın önemli entelektüelleri arasında üç büyük lider yetiştirmiştir. Bunlar Mevlâna Celaleddin Rumi (1207-1273), Hacı Bektaş Veli (1210-1271) ve Yunus Emre (1238-1320) idi. Bu üç Türk düşünürden sadece yarım yüzyıl sonra Batı'nın üç büyük düşünürü olarak kabul edilen Dante (1265-1321), Petrarch (1304-1374) ve Boccaccio (1313-1375) ortaya çıkmıştı.¹² Bununla beraber tasavvuf âlimi İbn-i Arabi de Selçuklu Türkiye'sinde çok zaman geçirenlerdendi. Elbette ki dönemin şöhret bulan entelektüelleri ile Türk kültür ve medeniyetine katkıda bulunan şahsiyetlerini tezin hacmi içerisinde saymakla bitirmemiz mümkün değildir.

Anadolu Selçukluları zamanında Anadolu'da pek çok farklı dinden ve milletten topluluklar varlıklarını sürdürüyorlardı. Zira o dönemde Anadolu'da yaşayan Hıristiyan halklara (Rumlar, Doğu Romalılar, Latinler ve Ermeniler) dokunulmamış, mevcut durumlarını korumalarına izin verilmiştir. Onlarla siyasi, ticari, kültürel temaslar devam ettirilmiştir. Selçuklular, Cenevizliler ve Venediklilerle ticaret anlaşmaları imzalamış ve

¹⁰ İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, X-XI, 1979-80, (İstanbul, 1981), ss. 1-28.

¹¹ Anna Komnena, **Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası**, (Çev: Bilge Umar), İstanbul, İnkılap Yayınları, 2021, s. 311-315.

¹² Zeki Velidi Togan, **Umumî Türk Tarihine Giriş**, İstanbul, 1981, s. 29.

birçok sultan gençliklerinde Konstantinopolis'teki Bizans saraylarında (özellikle Gıyasettin Keyhüsrev, oğulları İzzeddin Keykavus ve Alaeddin Keykubad) zaman geçirmiştir.¹³ Bununla beraber hem Doğu Roma ile hem de İslam Dünyası'ndan Arap prensesleriyle sıhriyete dayalı evliliklerin de sıkça gerçekleştirildiği görülmektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti, yıkılışına doğru ise 1243'te Moğol tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Geline süreci içerisinde Anadolu Selçukluları, Moğolların vassalı durumuna düşmüş ve devlet 1308'de yıkılıp bir dizi yerel beyliğe dönüşmüştür.

Malazgirt Zaferi ile Selçuklular, Türk-İslam dünyasında büyük şöhret kazanmıştı. 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'nun kapılarının Selçuklulara açılmasıyla Türk akıncıları, hızla Anadolu'nun batısına ilerlemiştir. Fetihte Türkmen kuvvetlerinin büyük payı vardı ve bu kuvvetlerin başında Selçuklu hükümdar ailesinden Kutalmış oğlu Süleyman Şah bulunuyordu.¹⁴ Oğuzlar, kolay ve hızlı bir şekilde Anadolu'nun içerisine yol almışlardı. Gordlevskiy, Anna Komnena'nın, Alexiad adlı eserinde, Oğuz akıncılarının zaman zaman Karadeniz boğazına, Bizans başşehri İstanbul yakınlarına sel gibi yaklaştıklarını yazdığını belirtmektedir.¹⁵ Hıristiyanlar için kutsal kabul edilen İznik şehri ve civarını Malazgirt zaferinden çok kısa bir süre sonra Süleyman Şah (1074/1075) tarafından fethedilmiştir.¹⁶ Hatta Süleyman Şah, Marmara sahillerine kadar ilerlemişti. Hızla artan Türk akınları karşısında Doğu Roma İmparatorluğu, Süleyman Şah ile antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmaya göre Türkler, Drakon deresinin doğu tarafını almış ve bu sınırı aşmayacaklarını kabul etmişlerdir.¹⁷ Gordlevskiy, Anadolu topraklarını hızla fetheden Selçukluların, İznik'te durmalarının sebebini: Orta Asya'dan yeni göçlerin azalmasına ve Doğu Romalı komutanlarının mukavemet göstermesine bağlamaktadır.¹⁸ Lakin dönemin siyasi yapısı göz önüne alındığında Anadolu ve Ortadoğu coğrafyası bir bölünmüşlük içerisinde ve birbirine karşı üstünlük kurmaya çalışan Türk beyleri ile dolu olduğu görülmektedir. Süleyman Şah'ın Antakya'yı alıp Halep kapılarına dayanması sonucu Suriye meliki

¹³ Faruk Sümer, "Süleyman Şah I", **İslam Ansiklopedisi**, C. 11, s. 201-202.

¹⁴ Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", s. 1.

¹⁵ Vlademir Aleksandroviç Gordlevskiy, **Küçük Asya'da Selçuklular**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2019, s.26.

¹⁶ **Azimi Tarihi, Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler**, Yayınlayan: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s. 24.

¹⁷ Komnena, **a.g.e.**, s. 119.

¹⁸ Gordlevskiy, **a.g.e.**, s.28.

Tutuş ile savaşa girmesi,¹⁹ I. Kılıç Arslan'ın, tüm Anadolu'da Selçuklu egemenliğini sağlamak ve Anadolu Türk birliğini kurmak amacıyla doğuya yönelmesi, bu duruma örnek olarak gösterilebilir.²⁰

Süleyman Şah, İbnü'l Adim'e göre 1084 yılında²¹, Ebu Abdullah Muhammed el-Azimi'ye göre ise 1085 yılında²² Antakya'yı ele geçirmek amacıyla hareket etmiştir. Zira Antakya, Doğu Akdeniz ticaretinde stratejik bir konuma sahipti. Baharat yolunun Avrupa'ya uzanan güzergâhının önemli limanlarından idi. Anna Komnena'ya göre Süleyman Şah, Antakya valisi Pilardos'un oğlu Barsama'nın teşviki ile bu sefere çıkmıştır.²³ Süleyman Şah'ın hangi güzergâhı takip ederek bölgeye geldiği kaynaklarda farklı şekilde ifade edilmektedir. Abu'l Farac'a göre Süleyman Şah, askerlerini deniz yoluyla Antakya sahillerine götürmüştür²⁴ İbnü'l Adim ise Süleyman Şah'ın askerlerini dar geçitlerden geçirdiğini ve Antakya'ya varıncaya kadar sürekli gece vakitlerinde ilerlediğini kaydetmiştir.²⁵ 300 atlısı ile Süleyman Şah'ın Antakya şehrini ele geçirdikten sonra Halep kapılarına dayanması, Suriye meliki Tutuş ile karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur.²⁶ İki Türk komutan arasında yaşanan mücadele neticesinde Süleyman Şah'ın mağlup olup öldüğü nakledilir. Onun nasıl öldüğü hususunda da kaynaklar arasında ihtilaf bulunmaktadır. Abu'l Farac'ın kaydına göre Süleyman Şah, ordusunun yenilmekte olduğunu görünce bir bıçakla intihar etmiştir.²⁷ Muhammed Bin Havendşah Bin Mahmud Mirhand bu durumu Süleyman Şah'ın, azap ve işkence korkusundan kendisini öldürdüğü şeklinde açıklamaktadır.²⁸ Kemalüddin İbnü'l Adim'e göre Süleyman Şah'ın ölümü hakkında çeşitli ihtilaflar vardır. Onun belirttiğine göre, Tutuş'un askerlerinden bir atlı Süleyman Şahla karşı karşıya gelmiş ve onun şakağına bir ok atarak onu öldürmüştür. Başka bir rivayete göre Süleyman Şah, zaferden ümidini

¹⁹ Gregory Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, Çeviren: Ömer Rıza Doğrul, C.1, TTK Basımevi, Ankara, 1950, s.332.

²⁰ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020, s. 535.

²¹ İbnü'l Adim, **Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular**, (Çev. Ali Sevim), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s.51.

²² **Azimi Tarihi**, s.29.

²³ Komnena, **Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası**, s.184.

²⁴ Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, s.331

²⁵ İbnü'l Adim, **a.g.e.**, s.51-52.

²⁶ Ali Sevim, **Suriye-Filistin Selçuklu Devleti**, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. 58-63.

²⁷ Abu'l-Farac, **a.g.e.**, s.333.

²⁸ Muhammed Bin Havendşah Bin Mahmud Mirhand, **Ravzatu's Safa Fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Müluk ve'l-Hulefa (Tabaka-i Selçukiye)**, Çev. Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2018, s.268.

kesince atından inmiş ve çizmesindeki bıçakla kendini öldürmüştür.²⁹ Süleyman Şah'ın ölümü sonrasında Selçukluların hâkim olduğu topraklarda çözümler başlamıştır. Anna Komnena, Süleyman Şah'ın ölüm haberinin hâkim olduğu topraklarda yayılması sonrasında hisarların ve kalelerin yönetimini elinde tutan beylerin, yönettikleri yerlerde bağımsız hareket etmeye başladıklarını belirtmiştir³⁰

Süleyman Şah, Antakya seferine çıkmadan önce başkent olan İznik şehrinin yönetimine naip olarak Ebu'l Kasım'ı seçmişti. Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın vefat haberi üzerine şehrin yönetimi tamamen Ebu'l Kasım'a geçmiştir. Ebu'l Kasım'ın kimliği hakkında bilgiye sahip değiliz fakat Anna Komnena'nın kayıtlarına göre Ebu'l Kasım, hanedan üyesi idi. Bu kaniya varmasındaki sebep Ebu'l Kasım'ın yay kirişi ile boğdurulmasından ileri gelmektedir.³¹

Süleyman Şah'ın vefatının ardından Anadolu'da büyük bir fetret devri meydana gelmiştir. Evvelce babaları ile birlikte Antakya'ya giden Süleyman Şah'ın iki oğlu, (Kılıç Aslan ve Kulan Aslan) babalarının ölümünden sonra Anadolu'ya gelip hükümdar olmak istemişlerse de Ebu'l Kasım'a karşı taraftar bulamadıkları için Melikşah tarafından Horasan'a götürülmüşlerdir.³² Devlet bir müddet Ebu'l Kasım tarafından yönetilmiştir. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın vefatının ardından Süleyman Şah'ın oğlu Kılıç Aslan, babasının mirasını almak üzere İznik'e gelip yönetimi ele geçirmiştir. Yaklaşık altı yıllık bir aradan sonra Kılıç Arslan'ın tahta geçmesi ile dağılmış olan devlet mekanizması yeniden tesis edilmiştir.

I. Kılıç Arslan ilk olarak Anadolu'da dağılmış olan birliği toplamak ile meşgul olmuş, özellikle babasının ölümü sonrası, bağımsızlığını ilan eden derebeylerin üzerine gitmeye karar vermiştir. Ardından Malatya'yı Danişmendlilerin elinden alarak, Anadolu'nun doğusunu kuvvet ve kudretini tanımaya mecbur bırakmıştır. Bir yandan da Doğu Roma üzerine seferler yaparak Türk askerlerini Marmara sahillerine kadar götürerek İstanbul'u tehdit etmiştir. Türk akınları karşısında Doğu Roma imparatoru, Papa II. Urban'a birçok mektup yazarak İstanbul önlerine kadar gelen Türklere karşı batının desteğini talep etmiştir.³³ İmparatorun çağrısı ile Avrupa'dan Anadolu'ya

²⁹ İbnü'l Adim, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular*, s.59.

³⁰ Komnena *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, s.185.

³¹ Komnena, *a.g.e.*, s.204.

³² Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020 s.181-192.

³³ Yinanç, *a.g.e.*, s. 192-196.

kitleler halinde seferler düzenlenmiştir. Neticede bu gerekçelerle vücut bulan Haçlı Seferleri, Avrupa Hıristiyan âleminin, Anadolu’da vatan mücadelesi veren Türkleri, Anadolu’dan atmak ve Yakındoğu’yu hâkimiyetleri altına almak için başlattıkları temelde siyasi ve iktisadi amaçlı askeri bir harekât idi.³⁴

XI. yüzyılın sonlarına doğru Papa II. Urban’ın gösterdiği büyük çabaların sonunda Avrupalılar, çok sayıda sefer düzenlediler.³⁵ Başta Pierre l’Hermit olmak üzere Frank, Germen ve İtalyan kumandanlardan oluşan disiplinsiz ilk Haçlı kitlesi, Anadolu yakasında görülmeye başlanmıştır. Sultan Kılıç Arslan, ilk gelen bu Haçlı kafilesini İzmit dolaylarında yenilgiye uğratmıştır. Bu yenilginin ardından, Avrupa’da askerlik sanatını iyi bilen zırhlı birliklerin dük ve kontların öncülüğünde İstanbul’a geldiği görülmektedir.³⁶ Haçlı ordusunun esas unsurunu ana vatanlarında sefalet düşen fakir şövalyeler, açlığa mahkûm edilmiş topraksız köylüler teşkil ediyordu. Haçlıları bir kurtuluş reçetesi olarak gören Doğu Roma ise bu durum karşısında hayal kırıklığına uğramıştır. Şövalyeler, Yakındoğu’ya geldikten sonra Suriye ve Filistin’e yerleşmiş ve Doğu Roma İmparatoru’na verdikleri sözü unutarak, aldıkları şehirlerde Haçlı krallıklarını kurmuşlardır.³⁷

Anadolu Selçuklu Devleti’nin başkenti İznik ise I. Haçlı seferi neticesinde elden çıkmıştır. Haçlılar şehri kuşattıkları esnada, kalabalık haçlı ordusunu yarıp şehre girebilmek için saldırılar yapmasına rağmen meydan savaşına giremeyeceğini anlayan Kılıç Arslan, İznik içindeki Türklere bir mektup göndermiştir. Anna Komnena’nın aktarımına göre bu mektupta I. Kılıç Arslan’ın; “*Bundan böyle en uygun saydığınız neyse onu yapın*”³⁸ şeklinde yazdığı belirtmektedir. Şehrin Haçlıların eline düşmesinden önce antlaşma ile imparatora bırakılması daha uygun görülerek şehir, Doğu Roma İmparatoru’na teslim edilmiştir. Selçukluların, İznik’i kaybettikten sonra bir müddet batıya karşı akınları yavaşlamıştı. Çünkü Anadolu içlerinden Filistin’e kadar uzanan Haçlı bakiyeleri ile uğraş vermek zorunda kalmışlardı. Haçlı seferleri

³⁴ Birsal Küçükspahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003, s. 1.

³⁵ Birsal Küçükspahioğlu, “Haçlı Seferleri’nin Başından 1204’e Kadar Batılıların Bizans’ı Zapt Etme Planları”, **Tarih Dergisi**, (2005), s. 50.

³⁶ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s. 532-533.

³⁷ Gordlevskiy, **Küçük Asya’da Selçuklular**, s. 29.

³⁸ Komnena, **Alexiad Anadolu’da ve Balkan Yarımadası’nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt’in Sonrası**, s. 312.

neticesinde önemli liman şehirleri bir süreliğine Selçuklu hâkimiyetinden çıkmışsa da II. Kılıç Arslan devrinde tekrar hâkimiyet sağlanmıştır.³⁹

Mükrimin Halil Yinanç, Haçlıların birinci sefer esnasında yenilmeme sebeplerini; öncelikle askeri mevcut olarak Selçuklu ordusundan yaklaşık beş kat fazla olmalarına, ikinci olarak hemen hemen tüm ordunun zırhlı birliklerden oluşmasına, (Anadolu askeri ise zırhsız süvari birliklerden oluşmaktaydı) ve manevi olarak güdülenmiş olmalarına, (zira gelen Hıristiyanların hepsi Hıristiyanlık aşkı ile Hazreti İsa'nın mezarına ulaşma arzusu içindeydiler) bağlamaktadır.⁴⁰

Haçlıların, Filistin dolaylarına kadar ilerlemeleri ile Sultan I. Kılıç Arslan'ın, Doğu siyasetine yönelmeye başladığı görülmektedir. Sultanın buradaki gayesi tüm Anadolu'da Selçuklu hâkimiyetini sağlamak olduğu düşünülmektedir. Sultan I. Kılıç Arslan, ilk olarak Maraş bölgesini, ardından Malatya'yı almıştır. Bu arada Musul ahalisinin sultan Kılıç Arslan'a davet göndererek şehri kendilerine teslim etmek istemesi üzerine, Büyük Selçuklu Devleti sultanı Muhammed Tapar tarafından bu bölgenin valisi olarak gönderilen Çavlı ile karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur.⁴¹ İki taraf arasında çıkan çarpışmada Çavlı galip gelmiş ve Sultan I. Kılıç Arslan, Habur Irmağı'nda boğularak ölmüştür. Urfalı Mateos'un bildirdiğine göre sultanın ölümü üzerine Hıristiyanlar, onun için büyük matem tutmuşlardır.⁴²

Sultan I. Kılıç Arslan'ın vefatı, Anadolu'da duyulur duyulmaz şehzadeler saltanat için birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdir. Uzun süren bu mücadelede Şahin Şah galip gelmiş ve yönetimi ele geçirmiştir.⁴³ Esasen Muhammed Tapar'ın desteği ile tahta oturan Şahinşah'ın dönemi ve şahsiyeti hakkında pek detaylı bilgiye sahip değiliz. Ancak kaynakların aktarımına göre Şahinşah, kardeşi Sultan İzzeddin Mesut tarafından 1118 yılında boğdurularak öldürülmüştür.⁴⁴

Sultan İzzeddin Mesut, Anadolu Selçuklu saltanatına geçtiği zaman, Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya gelen ilk Türkmen beylikleri varlıklarını hala devam ettirmekte idiler. Onun döneminde Doğu Anadolu'da vaziyet şu durumdaydı:

³⁹ İlhan Erdem, "İlk Dönem Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, S.38, 2005, s.2.

⁴⁰ Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, s. 203.

⁴¹ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s. 535.

⁴² **Urfalı Mateos Vekayi-namesi ve Papz Grigor'un Zeyli**, (Çev. Hrant D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019, s. 231.

⁴³ Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, s.227.

⁴⁴ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 538-539.

Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Filistin’de Haçlılarla mücadeleler devam etmiştir. Erzincan, Kemah ve Divriği bölgesinde Mengücekliler hüküm sürmekteydi. Karadeniz sahillerinde Trabzon Rum Devleti, Tokat civarında ise Danişmendliler bulunuyordu. Mardin, Harput tarafında da Artuklular varlık gösteriyordu.⁴⁵ Sultan Mesut dönemi, tıpkı atası Kılıç Arslan gibi bir yandan Haçlılara karşı mücadele ile geçerken, diğer yandan Anadolu birliğini tesis etmekle geçti. Özellikle İmadeddin Zengi’nin 1144 yılında Urfa Haçlı kontluğuna son vermesi ile Anadolu Selçuklu Devleti, yeni bir Haçlı tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı.⁴⁶ Gordelevskiy’e göre Urfa Haçlı kontluğu, Horasan’dan gelen Türkmen boylarının akınlarına karşı bir set olması amacıyla kurulmuştu.⁴⁷

Germen kralı III. Konrad ve Frank kralı VII. Saint Louis’in öncülüğünde gelen Haçlı ordularına karşı sultan İzzeddin Mesut, Eskişehir yakınlarında Germen kuvvetlerini, Denizli civarında ise Frank kuvvetlerini yenerek Haçlı seferini başarısızlığa uğrattı. İkinci Haçlı Seferi’nin başarısızlıkla sona ermesi özellikle VII. Louis’i çok etkilemiştir. Başarısızlığın faturasını İmparator Manuel’e çıkarmıştır.⁴⁸ Bu zaferinden sonra sultan İzzeddin Mesut, Sivas, Malatya ve Kayseri’de hâkim olan Danişmendlileri Anadolu Selçuklularına bağlamıştır.

Sultan İzzeddin Mesut, Doğu Roma ve Haçlılara karşı büyük başarılar elde etmiş ve devletin sınırlarını genişletmeyi başarmıştır. Onun döneminden itibaren Romalılar Ülkesi adıyla anılan Anadolu toprakları, bir Türk coğrafyası ve Türkiye olarak tanımlanmıştır.⁴⁹ İbn Bibi’nin aktarımına göre sultan Mesut, Gürcüler üzerine yeni bir sefer hazırlığında iken Konya’da vefat etmiş yerine küçük yaşta olan oğlu II. İzzeddin Kılıç Arslan geçmiştir.⁵⁰

II. İzzeddin Kılıç Arslan, babasının sağlığında Elbistan meliki iken Haçlılarla başarılı bir şekilde mücadele etmiş ve onlardan Maraş, Göksün, Besni, Raban gibi kentleri almıştı. II. Kılıç Arslan, Bizans’ın, Türkleri Anadolu’dan çıkarma çabalarının sonuncusu olarak kabul ettiğimiz Miryokefalon Savaşı’ndan zaferle çıkmıştır. Böylece Malazgirt Savaşı’ndan sonra Selçuklular, Doğu Roma’ya karşı ikinci kez büyük bir

⁴⁵ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s.540.

⁴⁶ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s.544.

⁴⁷ Gordlevskiy, **Küçük Asya’da Selçuklular**, s.30.

⁴⁸ Küçüksipahioğlu, “Haçlı Seferleri’nin Başından 1204’e Kadar Batılıların Bizans’ı Zapt Etme Planları”, s.52.

⁴⁹ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s.544-546.

⁵⁰ Bibi, **El-Evvamirü’l-Alaiye fi’l-Umuri’l Alaiye (Selçukname)**, s.31.

galibiyet elde etmiş oldu. Onun devrinde, Danişmendlilerin son şubesi Malatya alınmış, böylelikle Danişmend varlığına da son verilmiştir. Sultan II. İzzeddin Kılıç Arslan, başarılı bir saltanat döneminin sonunda ülkeyi on bir oğlu arasında bölüştürmüştür. Bu paylaşımına göre; Sivas ve Aksaray çevresini Kutbeddin Melikşah'a, Tokat ve yörelerini Rükneddin Süleymanşah'a, Keyseri ve civarını Nureddin Sultanşah'a, Elbistan'ı Muğisddin Tuğrulşah'a, Malatya'yı Muizzeddin Kayserşah'a, Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir'i Muhyiddin Mesut'a, Uluborlu ve Kütahya dolaylarını Gıyasettin Keyhüsrev'e, Niksar ve Koyulhisar'ı Nasrüddin Berkyarukşah'a, Amasya'yı Nizameddin Argunşah'a, Niğde'yi Arslanşah'a, Ereğli ve güney uç bölgesini de Sancarşah'a dağıtmıştır.⁵¹ Kılıç Arslan'ın, ülkeyi Türk töresine göre dağıtması, meliklerin taht mücadelelerine sebep olmuştur. Sultan, Konya'da iken evlatlarının taht kavgalarını görmüş, seksen yaşında hayatını kaybetmiştir. Taht kavgası sırasında veliaht ilan ettiği oğlu I. Gıyasettin Keyhüsrev, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sultanı olmuş ancak ilk saltanatı beş yıl kadar sürmüştür. Zira Rükneddin Süleymanşah'ın Konya üzerine yaptığı sefer neticesinde tahtı kardeşinden almayı başarması ile I. Gıyasettin Keyhüsrev'in ilk saltanatı sona ermiştir. Bu olayın ardından I. Gıyasettin Keyhüsrev'in, İstanbul'un Latinler tarafından işgaline kadar İstanbul'da kaldığı bilinmektedir.

Rükneddin Süleymanşah, yönetimi ele aldığı anda, ilk olarak Doğu ve Güneydoğu'da fetihler yaptıktan sonra Gürcüler üzerine sefere çıkmaya karar vermiştir. Ancak Gürcülerle yapılan savaşta yenilgi alarak geri dönmüştür. Rükneddin, ilk savaşın rövanşını almak ve Gürcülerin, Erzurum dolaylarına kadar gelmesinden rahatsız olarak ikinci sefer hazırlığına girişmiştir. Fakat sefere çıkarken yolda hastalanıp vefat etmiştir. Onun vefatının ardından kısa bir süreliğine devleti sekiz yaşındaki oğlu III. Kılıç Arslan yönetse de bir süre sonra I. Gıyasettin Keyhüsrev ikinci kez Selçuklu tahtına oturmuştur.⁵² I. Gıyasettin Keyhüsrev, Rükneddin Süleymanşah tarafından siyasi birliği kurulmuş bir devletin sultanı olmuştur.⁵³

İstanbul'un 1204 yılında Latinler tarafından işgale uğraması Anadolu'daki siyasi dengeleri değiştirmişti. IV. Haçlı seferi olarak bildiğimiz olay, Abul Farac'a göre şöyle gelişmişti: Doğu Roma İmparatoru, Frank Kralı'nın kız kardeşi ile evlenmiş ve bu evlilikten bir erkek çocuğu dünyaya gelmişti İmparator, kardeşinin isyanı sonucu

⁵¹ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s. 547-552.

⁵² Abu'l Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, s. 486.

⁵³ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 559.

öldürülünce, Frank Kralı'nın kız kardeşinden olan oğlan çocuğu, dayısı Frank Kralı'na sığınmıştı. Bu duruma hiddetlenen Frank Kralı, asker toplayıp İstanbul'u işgal etmişti.⁵⁴

İstanbul'dan kaçan imparatorluk üyelerinden İznik'te Laskaris, Trabzon'da ise Komnenos ailesinden Aleksios ve David yeni devletler kurmuşlardır. İznik İmparatoru Laskaris'in gittikçe güçlenmesi Keyhüsrev'in aleyhine bir durum idi. Sultan I. Gıyasettin Keyhüsrev, Aleksios'un İznik'i alabilmesi için yardımda bulunmuştu. Zira sultan, birinci saltanat devri sona erdiğinde İstanbul'da Aleksios ailesinin yanında kalmıştı. Laskaris'in ordusuna karşı sultanın askerleri ve Aleksios'un birlikleri birleşerek savaşa tutuşmuşlardı. Denizli civarında yapılan bu savaşta sultan I. Gıyasettin Keyhüsrev savaş meydanında hayatını kaybetmiştir. Geride İzzeddin Keykavus, Alaeddin Keykubat ve Celaleddin Keyferidun adlarında üç erkek çocuğu kalmıştı. Devletin ileri gelen yöneticileri Malatya'da şehzade olan İzzeddin Keykavus'u Selçuklu tahtına çıkarmışlardı.

Sultan I. İzzeddin Keykavus, ülkedeki dâhili ve harici meseleleri devlet lehine neticelendirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte özellikle Türkiye topraklarında yoğunlaşan uluslararası ticaret yolları üzerinde, ülke ekonomisini canlandıran faaliyetlerde bulunmuştur. Venediklilerle ticaret antlaşması yaparak, Akdeniz'de Türkiye ticaretini güvence altına almış ve doğrudan doğruya uluslararası ticaret yolları ile ilişkili olan Sinop Limanı'nı Selçuklu topraklarına katmıştır⁵⁵. I. İzzeddin Keykavus, tahtta sekiz buçuk yıl kalmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi ve ekonomik açıdan yükselmesinde çok büyük çabalar göstermiştir. Özellikle Anadolu'yu o çağlarda dünya ticaretinde büyük role sahip bir ülke konumuna getirmişti. Eyyubilerden, Halep'i almak için uğraşırken 1220 yılında vefat etmiştir.⁵⁶

Anadolu Selçuklu Devleti, Köseadağ Savaşı'na kadar Ortaçağın güçlü bir devleti konumuna gelmişti. Anadolu topraklarında Türk siyasi birliğini sağlamış durumdaydı. Zaman içerisinde Doğu Roma İmparatorluğu ve Haçlı Seferlerinin etkilerini Anadolu'da yok eden Selçukluların huzuru, doğudan gelen Moğol saldırıları ile bozulmuştur. Ancak XIII. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Anadolu için felaket yılları başlamıştır. Zira doğuda zulmü ile nam salan Moğollar, gittikçe batıya doğru ilerlemekte ve Anadolu Selçuklu Devleti ile İslam Halifeliği'nin Başkenti Bağdat'ı tehdit etmekteydi. Dönemin çağdaş

⁵⁴ Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, s.483.

⁵⁵ Faruk Sümer, "Keykâvus I", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXV, s. 351-353.

⁵⁶ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s.558-566

yazarı İbnü'l Esir'in belirttiğine göre “*Cenab-ı Allah'ın Hz Âdem'i yarattığı günden bu güne kadar, bu büyük felaketin benzeri ne görülmüş ne de yaşanmış değildir.*”⁵⁷ sözleri Moğol tehlikesinin boyutunu izaha yetmektedir. İbnü'l Esir, Moğolların sadece bir kentte katlettikleri Müslüman sayısının dünya üzerinde yaşayan Yahudilerin toplamından daha olduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber İbnü'l Esir dünyanın büyük bir kısmını fetheden Büyük İskender'in, bu kadar hızlı bir istila hareketinde bulunmadığını, İskender'in on yılda fethettiği topraklarda katliam yapmadığını, geçtiği yerleri sadece hâkimiyeti altına aldığını ama Moğolların tam bir katliam ve yıkımla hareket ettiğini kaydeder.⁵⁸ Moğolların Anadolu'yu ele geçirme süreci, Anadolu Selçuklu Devleti'nin en ihtişamlı devri olan I. Alaeddin Keykubat devrinde başlamıştır. I. Alaeddin Keykubat, Moğollarla savaşmak yerine bir miktar vergi vermeyi kabul ederek sınırlarını bir süre güvence altında tutmuştur.⁵⁹

Bu çalışmamızda öncelikle Anadolu Selçuklu Devleti'nin teşekkülünü ve ardından Haçlılar ile yapılan mücadeleleri ve devleti derinden sarsan Babai isyanı üzerinde duracağız. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında ise Köseadağ Savaşı'na giden sürece değindikten sonra Anadolu topraklarının nasıl Moğol hâkimiyeti altına girdiğini ve Anadolu'daki etkilerine değinmeye gayret edeceğiz. Tez çalışmamızda dönemin ana kaynaklarına mümkün olduğunca başvurmaya gayret ettik. Bunların yanında araştırma eserleri, makale ve lisansüstü tezlerden de istifade etmeye çalıştık. Bu kapsamda tez içerisindeki bölümlerde başvurduğumuz ana kaynakları ve önemlerini şu şekilde belirtebiliriz:

Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus), Abu'l Farac Tarihi:

Gregory Abu'l Farac namı diğer Bar Hebraus, XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti idaresinde bulunan günümüz Malatya şehrinde yaşamış Süryani bir din adamıdır. Yazmış olduğu eser, Türk tarihi için oldukça önem arz etmektedir. Çalışmamızda eserin Süryanice'den İngilizce'ye çevrilen nüshası olan ve Ömer Rıza Doğrul tarafından günümüz Türkçesine tercüme edilen, Türk Tarih Kurumu Basımevi'nin 1945 yılı basımı kullanılmıştır. Tercüme edilen eser, iki cilt halinde basılmıştır. Eser, kronolojik bir doküman olarak son derece kıymetlidir. Birinci ciltte Hz. Âdem'den başlayıp sırasıyla İran, Babil, Med, Roma ve Arap hükümdarlarını ele

⁵⁷ İbnü'l Esir, **İslam Tarihi El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi**, Çeviren: Ahmet Ağrakça, Abdülkerim Özeydin, İstanbul, Türkiyat Matbaacılık, 1987, s.316-318.

⁵⁸ İbnü'l Esir, **İslam Tarihi El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi**, a.y.

⁵⁹ Erdem, “İlk Dönem Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)”, s. 3.

almaktadır. İkinci ciltte özellikle Türk tarihi açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Eserin birinci ve ikinci cildinde bölgedeki muhtelif devletlerden malumat verirken, objektif ve güvenilir bilgiler sunduğunu müşahede etmemiz mümkündür. Eserin Anadolu Selçuklu devrinin ele alındığı kısımlar incelendiğinde çağdaşı olan dönem anlatılarından İbn-i Bibi'nin eseriyle paralel bilgiler verdiğini görmekteyiz. II. Gıyasettin Keyhüsrev döneminin birinci elden kaynakları arasında olduğundan çalışmamızın genel olarak her bölümünde özellikle Selçukluların ele alındığı kısımları özenle kullanıldı.

İbn-i Bibi, El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname):

Bu eser, Anadolu Selçuklu Devleti'nin, XIII. yüzyıldaki durumunu ayrıntılı şekilde anlatan ana kaynaklarımız içerisinde yer almaktadır. Zira eserin yazarı, bu yüzyılda yaşamıştır. Ancak kendisinin doğum yılı hakkında kesin bir tarihe ulaşmak şimdilik mümkün görünmemektedir. Babasının Harezm devleti bünyesinde iyi eğitim almış bir görevli olduğu bilinmektedir. Babası, Yassıçimen Savaşı'ndan sonra I. Alaeddin Keykubat'ın hizmetine girmiştir. Bu bakımdan bu dönemin şahidi olarak mühim bilgiler sunmaktadır. Eserin ilk bölümlerinde, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarlarından başlayarak devletin tarihini yazmıştır. Ancak İbn-i Bibi ve ailesinin Anadolu Selçuklu Devleti himayesine girdikleri tarih dikkate alındığında, devletin kuruluşu ile ilgili verdiği malumatlar doğrudan şahit olmadığı olaylardır. Bu durum, eserin ilk bölümlerine şüphe ile yaklaşılmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte II. Gıyasettin Keyhüsrev'in tercümanlık görevini yaptığından, Köseadağ Savaşı'na doğrudan şahitlik etmiştir.⁶⁰ Köseadağ Savaşı sonrasında Anadolu'da yaşanan siyasi olaylar ve idari meseleler hakkında bilgiler vermektedir. Eserinde, kesin olarak vâkıf olmadığı konularda rivayetlerden faydalandığı gözlenmektedir. Örneğin Baba İshak isyanına değindiği bölümde; “*rivayet edilir ki Baba İshak-ı Harici, Sumeysat kalesinden...*” şeklinde bilgiler aktarmaktadır.⁶¹ Ailesi ile birlikte sarayda görevlendirildiğinden sultanların aleyhine bir durumdan söz etmemiştir. Anadolu Selçuklu Tarihi açısından önem arz eden bu eser Mükrimin Halil Yinanç tarafından günümüz Türkçesine tercüme edilmiştir. Bu çalışmamızda birinci ve ikinci bölümlerde en çok yararlandığımız ana kaynaklardan biri olmuştur. Konumuz ile alakalı aradığımız soruların cevaplarını doğrudan savaşa şahit olan yazardan öğrenebilmekteyiz.

⁶⁰ Abdülkerim Özaydın, “İbn-i Bibi”, **İslam Ansiklopedisi**, C.19, s.379.

⁶¹ Bibi, **El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)**, s.167.

Kemalüddin İbnü'l Adim ve Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular isimli eseri

Asıl adı Kemaleddin Ebu'l-Kasım Ömer'dir. Prof. Dr. Ali Sevim tarafından günümüz Türkçesine aktarılan *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi*, özellikle Selçukluların Suriye bölgesindeki faaliyetleri üzerine önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Eserin birinci cildinde, Selçukluların Suriye bölgesindeki hâkimiyet mücadelelerine değinilirken, ikinci ciltte Haçlılar ile Müslümanlar arasında yaşanan savaflara değinilmiştir. Özellikle Halep'te dünyaya geldiğinden, eserinde daha çok Suriye, Irak ve Mısır bölgelerini ilgilendiren konuları kaleme almıştır. Elimizdeki ana kaynak eserden Köseadağ Savaşı öncesini ele aldığı için Türklerin, özellikle Büyük Selçuklu Devleti akıncılarının Anadolu'ya yaptığı akınlar hakkında kıymetli bilgiler edinmekteyiz.

Azimi Tarihi:

Azimi, XII. yüzyılda yaşamış Arap tarihçilerindendir. Eserde hayatı hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Haçlılara karşı mücadele eden Türk beylerinden övgü ile söz etmiştir. Azimi'nin eserini oluştururken kendinden önceki tarihçilerden istifade ettiği görülmektedir. Köseadağ Savaşı öncesi, Anadolu Selçuklu tarihi hakkında bilgi sahibi olmak için başvurduğumuz eserlerdendir.⁶² Çalışmamızda diğer dönem kaynaklarında özellikle Suriye bölgesinde yaşanan gelişmeler hakkında ulaşamadığımız bilgilere ulaşabildiğimiz önemli kaynaklar arasında bulunmaktadır. Çalışmamızda eserin Prof. Dr. Ali Sevim tarafından Arapça aslından Türkçeye yapılan tercümesi kullanılmıştır

Yazıcızade Ali ve Tevarih-i Al-i Selçuk

Yazıcızade Ali, II. Murad'ın isteği üzerine *Târîh-i Âl-i Selçuk*'u (*Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, *Selçuknâme*, *Oğuznâme*) yazmaya başlamıştır. Eserini 827 (1424) veya 840 (1436-37) yıllarında tamamlamıştır. Eser toplamda dört bölümden meydana gelmektedir. İbn-i Bibi'nin *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* adlı Farsça eserinin tercümesini yapmıştır. I. Gıyasettin Keyhüsrev döneminden itibaren de Anadolu Selçuklularının tarihini ele almıştır. Eserin son bölümünde ise İlhanlıların yıkılışı ile Anadolu topraklarında yaşanan önemli gelişmeleri ele almaktadır. Yazıcızade, eserini kendinden önceki tarihçilerin yazdıklarını tercüme ederek meydana

⁶² Ali Sevim, "Azimi", **İslam Ansiklopedisi**, C.4, s.330.

getirmiştir. Yazıcızade, tercüme yaparken bölümlere eklemeler yapmıştır.⁶³ Eserini kendinden önceki kaynakları tercüme ederek yazdığı için, ilgili olan bölümleri İbn-i Bibi'nin El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye ve Gregory Abu'l Farac'ın (Bar Hebraeus) Abu'l Farac Tarihi adlı eserlerini dikkate almaya çalıştık.

Muhammed Bin Havendşah Bin Mahmud Mirhand, Ravzatu's Safa Fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Müluk ve'l-Hulefa (Tabaka-i Selçukiye):

Timur dönemi tarihçilerinden olan Mirhand'ın eseri yedi ciltten meydana gelmektedir. Mirhand, *Ravsatu's Safa*'yı İslam dünyasına kendi zamanında yazılmış olan tarih kitaplarının çoğunu inceleyerek kaleme almıştır. Bu sebeple derleme bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eserin özellikle Anadolu Selçuklular kısmının ele alındığı bölümlerini çalışmamızda kullanmış bulunuyoruz. Selçuklular kısmının tercümesi, Cemşid Keyanfer'in neşrettiği eser esas alınarak Erkan Göksu tarafından çevirisi yapılan bölümler kullanılmıştır.⁶⁴

Korykoslu Hayton, Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı:

Korykoslu Hayton, Ermeni Krallığı'nın (Kilikya) hanedan üyelerindedir. Doğumu hakkına kesin bilgiye sahip değiliz. Eserinden Moğollar ile sürekli temas halinde olduğunu anlamaktayız. Korykoslu Hayton eserde Moğolların ilk hükümdarından başlayıp son hükümdarına kadar olan yöneticileri kronolojik olarak sıralamış ayrıca Moğolları, Müslümanlar karşısında Ermenilerin kurtarıcısı gibi betimlemiştir. Bununla beraber Moğol-İlhanlı hanlarının, Gazan Han'a kadar Hıristiyanlık dinine mensup olduklarını iddia etmektedir. Eserin, Köseadağ Savaşı sonrası kısmından çalışmamızın üçüncü bölümde faydalanılmıştır. Koyu bir Ermeni-Hıristiyan olan Korykoslu Hayton, kitabın muhtelif yerlerinde sürekli Müslümanlar ve Türkler hakkında olumsuz cümleler kurmuştur.

Urfalı Mateos Vekayi-namesi ve Papaz Grigor'un Zeyli:

Ermeni Tarihi olarak kaleme alınan Urfalı Mateos Vekayi-namesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, Anadolu Türk Tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Hrant Andreasyon tarafından dilimize çevirisi yapılmıştır. 2019 yılı Türk Tarih Kurumu basımından yararlandığımız bu vakayinâme, Ermenice metin dikkate alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca Ed. Dulaurier'in Fransızca tercümesiyle karşılaştırıldıktan sonra

⁶³ Osman Gazi Özgüdenli, "Tarih-i Ali Selçuk", *İslam Ansiklopedisi*, C.40, s.72-73.

⁶⁴ Mirhand, *Ravzatu's Safa Fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Müluk ve'l-Hulefa (Tabaka-i Selçukiye)*, s.XIII-XV.

yine onun notlarının büyük bir kısmı bu çeviride yer almıştır. Eserde dönemin siyasi olayları uzunca ele alınmıştır. Eserin dilimize kazandırılmasını sağlayan Prof. M. Halil Yinanç, bu çeviriye bazı notlar ekleyip düzeltmeler yapmıştır. XI. ve XII. asırda Anadolu'da yaşamış Urfalı Mateos, Türklerin Anadolu'daki fetihlerini ve Haçlılar ile yapılan savaşları kaleme almıştır. Çağdaş kaynaklar ile kıyaslama yapıldığında birçok eserde yazılmamış olayları kaleme alması bakımından tez çalışmamızda istifade ettiğimiz dönem anlatılarından olmuştur.⁶⁵

İbnü'l Esir ve El-Kamil fi't-Tarih

İbnü'l Esir'in yazmış olduğu *el-Kâmil fi't-Tarih* adlı eser Türk-İslam tarihi açısından oldukça önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra Haçlı Seferleri tarihini, Abbâsîler ve Moğol işgallerini anlatan, Musul ve el-Cezîre tarihi için akıllara ilk gelen önemli eserlerdendir. Eser, yazarın yaşadığı coğrafyanın yarım yüzyıllık tarihi için birinci elden kaynak durumundadır. On büyük ciltten meydana gelen eserde abartılı anlatımlara çok fazla başvurmamıştır. Moğol saldırılarını kaleme aldığı bölümlerde elçilerden ve tüccarlardan aktarımlar yaptığını görmekteyiz. İbnü'l Esir, El-Kamil fi't-Tarih adlı eserinde sadece bir ailenin ya da bir kavmin tarihini ele almamış, tüm İslam tarihini detaylı bir şekilde yazmıştır. İbnü'l Esir'in bu eseri, Türk Tarihi açısından akıllara ilk gelen en kıymetli birinci elden kaynaklar arasında yer alır. Bu çalışmamızda, özellikle birinci bölümde Moğolların Anadolu'ya gelişlerinden önceki saldırılarının işlendiği kısımdan faydalanma yoluna gittik. İbnü'l Esir'in eserindeki olaylar, 1231 yılına kadar yaşanan gelişmeleri ele almıştır. Bu yüzden el-Kamil'de, Köseadağ Savaşı ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık.⁶⁶

Anna Komnena ve Alexiad adlı eseri

Doğu Roma İmparatoru Alexias Komnenos'un kızıdır. Anna Komnena eserinde babasının imparatorluğu devrinde şahit olduğu meselelerin unutulmaması ve kendisinden sonra gelen kuşaklara aktarma çabası içerisine girmiştir. Komnena, Alexiad'ı yazarken kendinden kırk-elli yıl önce yaşanmış olayları anlatarak yazmaya başlamıştır. İmparator I. Aleksios Komnenos'un yaşamını, karakterini, kahramanlıklarını, siyasi kargaşa ve savaşlarla devam eden XII. yüzyıl Bizans Devletini eski gücüne getirmek için gösterdiği gayretleri anlatır. Eser, Malazgirt Savaşı öncesi ve

⁶⁵ Ali Sevim, "Urfalı Mateos Vekayi-namesi ve Papaz Grigor'un Zeyli", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 1963, s.319

⁶⁶ Abdülkerim Özeydin, "El-Kamil", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, s.282.

sonrası dönemi ele alması bakımından oldukça önemlidir. XI. yüzyılın sonları ve XII. yüzyılın önemli Bizans kaynakları arasında bulunmaktadır. Bu eseri çalışmamızda özellikle Türklerin Anadolu'ya geldikleri dönemin, Bizans kaynaklarında nasıl izah edildiğini anlamak bakımından Bilge Umar çevirisi ile 2021 tarihli İnkılap Kitabevi yayınlarından çıkan eseri çalışmamızda kullanmış bulunmaktayız.⁶⁷

Ana kaynak eserlerin yanı sıra yakın tarihte Selçuklular ile ilgili yazmış oldukları eserler ile otorite kabul edilen Mükrimin Halil Yinanç, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Faruk Sümer, İbrahim Kafesoğlu, Ali Sevim, Erdoğan Merçil ve Mehmet Altay Köymen'in eserlerinden de dikkatle istifade etmeye özen gösterilmiştir. Türk Tarihi'nin gelişmesinde kıymetli eserleri olan Mükrimin Halil Yinanç'ın iki ciltlik 'Türkiye Tarihi Selçuklular Devri' adlı eseri ile Ali Sevim ve Erdoğan Merçil'in "Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür" adlı eseri çalışmamızın tüm kısımlarında kullanmaya dikkat ettik.

⁶⁷ Komnena, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, s.7-12.

II. KÖSEDAĞ SAVAŞI ÖNCESİ ‘ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ’

Sultan I. İzzeddin Keykavus’un vefatı sonrası tahta I. Alaeddin Keykubat geçmiştir. Onun tahta çıkışı ile devletin en ihtişamlı devri başlamıştır. Ekonomik ve siyasi gücüyle devletin en görkemli dönemini yaşatan sultan Alaeddin Keykubat’tır. Onun saltanatı tüm Selçuklu hanedanının en parlak dönemidir. Büyük bölgesel genişleme, ticari işletme ve inşaat faaliyetleri bu dönemde olmuştur. Sadece 20 yıl içinde askeri, kültürel ve ekonomik büyümede emsalsiz bir zafer dönemi yaratılmıştır.

Bu kendinden emin ve çok yönlü lider, iyi bir hattat, ressam ve marangoz olduğu kadar bilge bir yönetici ve güçlü bir askeri komutandır. Orduları, Anadolu’nun tüm bölgelerinin (Diyarbakır bölgesi hariç) Selçuklu eline geçmesiyle 15 yılı aşkın bir süre başarıdan başka bir şey görmemiştir. Tarımı teşvik etmiş, şeker rafinerileri kurmuş ve Sivas’ı tüm Levant’ın için kıymetli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Keykubad’ın ilk adımlarından biri, Eyyûbîler’le bozulmuş olan ilişkileri düzeltmek olmuştur. Daha sonra Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü’l-Âdil’in kızı ile evlenmiş ve ilişkilerini kuvvetlendirmiştir.⁶⁸

İlk büyük zaferi, Kilikya Küçük Ermenistan Krallığı’ndan Akdeniz’deki Kalonoros (Alanya) Limanı’nı ele geçirmesidir. Daha sonra liman şehrinin adını “Alaiye” olarak değiştirmiş ve kışlık ikametgâhının yanı sıra deniz üssüne de çevirmiştir. Bu fetihlerinden sonra 1222 yılında Kahta’yı, 1230 yılında Erzincan, Erzurum ve Çemişkezek kaleleri ile Harput, Urfa ve Ahlat kalelerini almak için seferler düzenlemiştir.⁶⁹ Moğolların sebep olabileceği tehlikeyi anlamış, devletin şehir surlarını ve doğu sınırlarını sağlamlaştırmıştır. Ayrıca siyasi konumunu rakip gruplarla ilişkilerini geliştirmek için bir dizi diplomatik evlilikle ilerletmiştir. I. Alaeddin Keykubad, 1221’de Ermeni prenses Mahperi Huand ve 1227’de Eyyubi kraliçesi Melike Hatun ile evlenmiştir.⁷⁰

⁶⁸ Faruk Sümer, “Keykubad I”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 25. Cilt, Ankara, 2022, 357-359.

⁶⁹ Aydın Taneri, **Türk Devlet Geleneği**, Ankara 1975, s. 137.

⁷⁰ Sümer, “Keykubad I”, s.357.

Babasının tazminat politikasını hızlandırmış ve tüccarlar için bir tür ticari sigorta getirmiştir. Yolları iyileştirmiş ve çok büyük hanlar inşa ettirmiştir. Kayseri ve Sivas surlarını sağlamlaştırmıştır. Surları, kaplıcaları ve Kale Tepesi'ndeki sarayı inşa ettirerek Konya şehrini geliştirmiştir. 1237 yılında elçilere verdiği ziyafet sırasında zehirlenmiş ve kısa süre içinde hayatını kaybetmiştir. Dönem kaynakları ziyafetin elçilere verildiğini yazmakta ama hangi ülkenin elçileri olduğunu belirtmemektedir. Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın yaptığı şölende birçok yerden gelen elçilerin ve devlet erkânının hazır olduğunu bilmekteyiz.⁷¹ Hammer'e göre Alaeddin Keykubat, bizzat büyük oğlu Gıyasettin Keyhüsrev tarafından zehirlenerek öldürülmüştür.⁷² Ancak Faruk Sümer Gıyasettin Keyhüsrev'in, babası öldüğünde Erzincan'da melik olarak bulunduğu ihtimalini belirtmiştir.⁷³ Sonuç olarak Alaeddin Keykubat, devleti her anlamda ihya ettiği bir dönemde çok genç bir yaşta, 47 yaşında hayata gözlerini yummuştur.

A. I. Alaeddin Keykubat'ın Moğol Tehlikesine Karşı Aldığı Önlemler

Anadolu topraklarını imarını ve huzurunu sağlamaya çalışan Alaeddin Keykubat, aynı zamanda doğudan gelen Moğol tehdidine karşı önlemler almaya çaba göstermiştir. Bu önlemler içerisinde ittifak kurma çabaları, askeri önlemler ve hatta Moğol Hanı Ögedey'in gönderdiği elçiyi kabulü sıralanabilir. İbn-i Bibi'nin aktardığına göre, Anadolu tüccarlarından Emir Şemsüddin Ömer Kazvîni adında biri Moğol topraklarında iken, Moğol hükümdarı tarafından Anadolu'ya elçi olarak gönderilmişti. Tacir Ömer Kazvîni'ye, Sultan Alâaddîn Keykubâd'ın Ögedey Kaan'a tabi olması için bir yarlık verilmişti⁷⁴. Bu ziyarette Sultan Alaeddin, bizzat elçi ile görüşerek dostluk tekliflerini kabul etmiştir.⁷⁵ Kısa süre sonra Alaeddin Keykubat'ın ölümü sonrasında başa geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğolların anlaşma teklifini kabul ederek Şemseddin Ömer el-Kazvîni'yi Moğol hanında göndermiştir⁷⁶. Böylece vassalık niteliği taşıyan barış antlaşmasıyla Moğolların Anadolu'yu işgal emelleri bir süre durdurulmuştur. Bununla beraber devletin doğu sınırları güvence altına

⁷¹ Mahmut Demir, **II. Gıyasettin Keyhüsrev Dönemi Türkiye Selçuklu Tarihi (1237-1246)**, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2022, s.51.

⁷² Hammer, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, s.23.

⁷³ Sümer, "Keykubad I", s.358.

⁷⁴ Özkan Dayı, "Moğol İrani'nda Ticaret", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 25 (2), s. 579-597.

⁷⁵ İbn-i Bibi, **El-Evvarî'ül-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)**, s. 149-150.

⁷⁶ Ömer Tokuş, "Moğol Hâkimiyetinde Anadolu Ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyânları", **Türk Dünyası Araştırmaları**, C.117, S. 230, s. 180.

alınmıştır.⁷⁷ Fakat Doğu Anadolu bölgesi, Celaleddin Harzemşah ve Moğol saldırıları neticesinde ciddi bir yıkıma uğramıştı. Bu bölgeyi Selçuklu hâkimiyetine almak ve olası bir Moğol istilasını da ülkesinin sınırlarında karşılamayı kararlaştırmıştı. Bu nedenle sultan, emirlerinden Kemaleddin Kamyar'ı 1232 yılında hazırlattığı orduyla doğuya göndermiştir. Kemaleddin, kısa süre içinde Ahlat, Van, Bitlis, Adilcevaz ve yörelerini Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına katmış ve yıkılan kaleleri onartmıştır.⁷⁸ Tüm bunların yanında Anadolu'da başıboş gezen Harzemşah askerleri ve beyleri ile anlaşarak onları Selçuklu ordusunun hizmetine almıştır.⁷⁹ Bu komutan ve beylere Anadolu'nun verimli topraklarından iktâ vererek, onları kendisine bağlamıştır.⁸⁰

I. Alaeddin Keykubat'ın Doğu Anadolu bölgesine hâkimiyet kurması Mısır merkezli Eyyubiler ile arasının açılmasına sebep olmuştur. 1234 yılında Mısır Eyyubi hükümdarı Melikülkamil, diğer Eyyubi melikleri ile birlikte topladıkları yüz bin kişilik bir orduyla Anadolu topraklarına girmiştir. Bu harekâta karşılık olarak sultan Alaeddin, Selçuklu, Harezmî, Gürcü, Frenk ve Rus askerlerinden müteşekkil yüz bin kişilik bir kuvvetle karşı harekete geçmiştir. Kemaleddin Kamyar kumandasında gönderilen kuvvetler, Eyyubilerin yolu üzerindeki bütün vadileri, geçitleri ve boğazları kontrol altına almışlardır. Zor duruma düşen Eyyubi ordusu, Selçuklu birlikleri karşısında yenilgiye uğramıştır.⁸¹

B. II. Gıyasettin Keyhüsrev 'in Tahta Cülusu

Sultan Alaeddin Keykubat vefat ettiği zaman Gıyasettin Keyhüsrev, İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin adlarında üç erkek çocuğu vardı. Sultan hayatta iken İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht bırakmış⁸² ise de başta Saadettin Köpek ve bazı diğer beylerin çabası ile Gıyasettin Keyhüsrev, Kayseri'deki Keykubadiye Sarayında Selçuklu tahtına çıkarılmıştı.⁸³ II. Gıyasettin Keyhüsrev, tahta geçtiği zaman Anadolu Selçuklu Devleti siyasi tarihinin en parlak devrini yaşıyordu. Babası

⁷⁷ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın Zehirlenmesi", **Selçuklu Siyasi Tarihi (Bildiriler)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 542.

⁷⁸ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s. 574.

⁷⁹ Sümer, "Keykubat I", s. 358.

⁸⁰ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın Zehirlenmesi", s. 552.

⁸¹ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s.575.

⁸² Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. 8, Çağ Yayınları, İstanbul, 1988, s. 298.

⁸³ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 577.

Alaeddin Keykubad ölürken, arkasında imar edilmiş ve refah içinde, siyasi ve askeri şartları bakımından oldukça iyi durumda bir devlet bırakmıştı.⁸⁴ Sultan Alaeddin Keykubat'ın ölümünün ardından devletin en nüfuzlu beyleri iki grup haline gelmişlerdi.⁸⁵ Keyhüsrev'in tahta çıkmasına rağmen kendi taraftarlarının aklını kurcalayan bir mesele vardı: Cülusa muhalefet göstermiş olan yabancı emirlerin veliaht olarak bırakılan İzzeddin Kılıç Arslan'ı tahta geçirme düşüncesi ve amacı oldukları şüphesi. Buna karşılık, çaresizlik karşısında boyun eğmek zorunda kalan muhalifler de mevki ve hayatlarından endişe ediyorlardı. Bu karşılıklı güvensizlik ortamında iki taraf da birbirinin hamlesinden korkuyordu.⁸⁶ İlk hamle yeni sultanın emirlerinden gelerek, Gıyasettin Keyhüsrev'in tahtını sağlamlaştırdı. Keyhüsrev'i tahta çıkaran kadro tarafından muhaliflere gönderilen haber, tehdit içeriği barındırmaktaydı. Bu tehdit üzerine veliahdı destekleyen devlet adamları, saraya çıkıp yeni sultana bağlılıklarını bildirmişlerdir.⁸⁷

Doğudan gelen Moğol tehdidi ise devletin yıllardır kurmuş olduğu düzeni tehlikeye düşürmekte idi. Aslında bu tehlikeye karşı Ön Asya ve Mısır'daki devletler ve hatta İznik İmparatorluğu dâhi tehlikenin gerçek anlamda farkında değillerdi. Selçuklu Devleti, Moğol tehlikesi karşısında, Gürcü Krallığı ve İznik İmparatorluğuyla daha sıkı bir dostluk münasebeti içinde bulunmak mecburiyetinde idi.⁸⁸ Bu sebeple ittifak kurma girişimleri olmuşsa da pek başarılı olunamamıştır. Zira Selçuklular, Moğol istilasına karşı Eyyubi ve diğer komşu ülkelerden beklediği desteği bulamamıştır. II. Gıyasettin Keyhüsrev, Emir Sadeddin Köpek'in çabaları ile tahta çıktığında Babailer isyanı ile karşılaşmıştır. Zayıf karaktere sahip sultanın gerek Sadeddin Köpek'in hâkimiyet mücadelesini ortadan kaldırmak gerekse Babailer isyanı bastırması oldukça güç olmuştur.

C. Emir Sadeddin Köpek'in Hâkimiyet Mücadelesi ve Öldürülmesi

II. Gıyasettin Keyhüsrev, Sadeddin Köpek ve destekçilerinin gayret ve faaliyetleriyle tahta geçmişti. Sadeddin Köpek, muhalif olan bazı Selçuklu devlet adamlarına ve Harezmlilere güvenmiyordu. Harezmlilerin, önceki muhalif

⁸⁴ Nejat Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 71.

⁸⁵ Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri**, s. 31.

⁸⁶ Kaymaz, **a.g.e.**, s. 39.

⁸⁷ Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın Zehirlenmesi", s. 548.

⁸⁸ Kaymaz, **a.g.e.**, s. 73.

hareketlerine duyduğu kızgınlık daha canlı iken Sadeddin Köpek, iftiralarla sultanı onlar aleyhine kışkırtmaya başarmıştı.⁸⁹ Hatta kendisine karşı tehlikenin Harezm beylerinin başı olan Kayır Han'dan geleceği endişesiyle onu yakalatmış ve zindana attırıştır. Hayatlarından endişe eden diğer Harezm beyleri ise Selçuklu himayesinden çıkıp Kayseri'den gitmişlerdi.⁹⁰ Süreci iyi değerlendiren Sadeddin Köpek'in, sultana etki ederek muhalifleri ortadan kaldırdığı ifade edilmektedir. Sultanın genç yaşta olması ve iktidar konusunda yetersizliği Köpek'e kolaylık sağlamıştı. Bununla beraber Sadeddin Köpek, kendisine muhalif olan emir ve devlet adamlarını ortadan kaldırma girişimlerinde bulunmuştu. Sultanı, devlete yıllarca hizmet etmiş olan Kemaleddin Kamyar, Şemseddin Altunaba, Hüsameddin Kaymeri ve Taceddin Pervane gibi tecrübeli devlet adamlarına karşı kışkırtmıştır.⁹¹ Taceddin Pervane gibi tecrübeli bir devlet adamını Ankara'da recm ile öldürmüştür.⁹²

Köpek, sultanı iktidara çıkardığı ve kendisini her türlü tehlikeden koruyormuş gibi gözükmesinden dolayı Keyhüsrev'in ilk yıllarında gözüne girmeyi başarmıştı.⁹³ Bununla beraber Sadeddin Köpek'in, Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki nüfuzu da günden güne artmakta idi. Devletin hükümdarı II. Gıyasettin Keyhüsrev olsa da yönetim ve idare mekanizması Sadeddin Köpek'in elinde idi. Bu durum tahtta bulunan Gıyasettin Keyhüsrev tarafından geç de olsa anlaşılmalı ve Sadeddin Köpek'i ortadan kaldırma planları yapmıştır. İbn-i Bibi'nin aktardığına göre sultan, Sivas'ta bulunan (Hüsameddin) Karaca Candar'a bir mektup göndermiş ve "*Köpek Bey erkân-ı saltanatı öldürdü, şimdi kemer ve şimşir ile huzuruma gelip gidiyor, bir suikast etme ihtimali vardır. Ne kadar acele ve müşkül olursa olsun her işi bırakarak Köpek'in işini bitirmek için süratle geliniz.*" demiştir.⁹⁴ Zira Sadeddin Köpek'e olağanüstü yetkiler verilmiş durumdaydı. Özellikle sultan, Sadeddin Köpek'in, Selçuklu hanedanına mensup olduğunu ileri sürerek tahta geçme planından haberdar olmuştu. Bu sürecin sonunda 1238'de Hüsameddin Karaca'nın yardımıyla Kubadabad sarayında, Sadeddin Köpek öldürülmüştür.⁹⁵ Böylece Sadeddin Köpek devri sona ermiştir. Esasen Sadeddin Köpek, devletin iç işlerinde zayıflamasına

⁸⁹ Mustafa Kılıç, "Celaledin Harizmşah'tan Sonra Anadolu ve Suriye'de Harizmliler", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 2, Sivas, 2001, s. 416.

⁹⁰ Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, s. 299.

⁹¹ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s. 577-578.

⁹² Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, s. 300.

⁹³ Mehmet Ali Çakmak, "II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1237-1246)", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, (Editör: Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 397.

⁹⁴ İbn-i Bibi, **El-Evvarirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l-Alaiye (Selçukname)**, s. 160.

⁹⁵ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s.578.

sebepe olmuştur. Devletin içerisinde yaşanan sorunları çözmeye aciz kalan II. Gıyasettin Keyhüsrev, Moğolların Anadolu'ya yapacakları seferlerde yanlış politikalar izlemesine neden olmuştur. Özellikle Sadeddin Köpek'in, Türkmenler üzerine kurduğu baskı politikası, Türkmenlerin Babai İsyanında isyancıların tarafına geçmesini sağlamıştır.

D. Yıkılıştaki İç Neden: Baba İshak (Babai) Ayaklanması

Her devlet gibi Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışında da siyasi, ekonomik, dini ve idari birçok neden olmasına rağmen tarih literatüründe özellikle Babai ayaklanmasına önemli yer verilmiştir.

Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubad, Moğollardan kaçan Harezmlileri Anadolu'ya yerleştirmişti. II. Gıyasettin Keyhüsrev ise keyifli bir karaktere sahipti ve yukarıda sözünü ettiğimiz gibi devlet idaresini veziri Sadeddin Köpek'e bırakmıştı. Köpek, Harezmlilerin üzerine yürümüş ve liderlerini öldürmüştür. Bu durum konar-göçer Türkmenler üzerinde bir huzursuzluğa yol açmış ve Baba İlyas, Selçuklu karşıtı propagandanın lideri olarak ortaya çıkmıştır.⁹⁶

Türk konar-göçer dalgalarının batıya doğru gelmeye devam ettiği söylendiğinde, bunun tam olarak neye benzediğini hayal etmek zordur. 800'lü yıllarda Abbasi Halifeliğinin altın çağına kadar giden Selçuklu Türkleri, sürüleri hızında seyahat ederek büyük aile grupları halinde gelmeye başlamışlardır. Birkaç kuşak boyunca İslam'ı ve diğer kültürel alışkanlıkları benimseyerek İran ve Irak'ta yavaşça dolaşmışlardır. Anadolu'da konuştukları Türkçe, batıya sürüklendikleri zaman, Farsça ve Arapça kelime ve fikirlerle harmanlansa da öz Türkçe halk arasında kendini korumuştur.

Orta Asya'dan gelip Anadolu'ya insanlar yerleştikçe yeni göçler devam etmiştir. En son gelen Türkmenler, yaklaşan Moğollar tarafından doğudan itilen Oğuz Türkleridir. Bu grubun yerleşik Anadolu Türkleriyle elbette ortak noktaları çoktu. Muhtemelen yabancı ödünç alınan kelimeler dışında kolayca anlaşabilmişlerdir. Ancak eski yerleşimciler şimdi tüm Haçlı Seferi dönemi ve birkaç hanedan değişikliği boyunca Müslüman iken, yeni gelenlerden bir kısmı bozkırlardan yeni çıkmışlardır ve hâlâ Gök Tanrı inancı içinde bulunmaktaydılar.⁹⁷ Eski

⁹⁶ Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi II, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Emek Matbaacılık, Manisa, 2007, s. 183.

⁹⁷ Arslan Tekin, *Selçuklu Tarihi*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2012, s. 355.

yerleşimciler çiftçiliği öğrenmişlerdir; yeni gelenler hayvancılıkla uğraşan konargöçer idiler.

Yerleşikler ve yeni gelen konargöçerlerin birbirleri ile uyum ve anlaşma sürecinde Baba İlyas tarih sahnesine çıkmıştır. ⁹⁸ İbn-i Bibi'ye göre Baba İlyas'ın Samsat kalesine bağlı Kefersud (Elbistan) ahalisinden olduğunu belirtmiştir. ⁹⁹ Abu'l Farac ise Baba İlyas'ın Amasya ahalisinden olduğunu nakletmiştir. ¹⁰⁰ Baba İlyas'ın, şamanlar gibi bazı büyüler yapabildiği ayrıca İsmaili Şiiliğinden de etkilendiği ifade edilir. Rivayete göre ise Baba İlyas, Horasan bölgesinden gelmiş ve Kayseri'de kadılık görevinde bulunmuştur. Halk onu bir peygamber olarak görmüştür. Kendisine *resul* yani gönderilen kişi demiştir. Allah'ın peygamberi olduğu iddiasında bulunmuştur. Hz. Muhammed'in yalan söylediğini ve hatta peygamber olmadığını iddia etmiştir. Türkmenlerin büyük bir kısmı buna inanmıştı ¹⁰¹ hatta halk içinde onun için "La ilahe illallah Baba Resulullah" denmeye başlanmıştı. ¹⁰²

Selçuklular, II. Gıyasettin Keyhüsrev devrinde, git gide siyasi bir güce evirilen ve büyük bir tehlike haline dönüşebilecek Baba İlyas'ın üzerine yürümüştür. Bu süreç içerisinde Baba İlyas ve taraftarlarının bir kaleye sığındığı belirtilir. Hatta bu geri çekilmenin takipçilerinde bazı şüphelere yol açmıştır. Öyle ki bazı anlatımlarda Allah'ın kendilerini neden korumadığını sormuşlardır. Baba İlyas ise "*Yarın Allah ile konuşacağım, bütün bunlara neden sebep olduğunu soracağım*" demiştir. ¹⁰³ Görüldüğü gibi Baba İlyas, kendisini Allah'ı sorgulayan otoriter ve ilahi biri olarak görmüştür. Sonuç olarak Selçuklular, Baba İlyas'ı yakalayıp idam etmiş; ancak birçok takipçisi öldüğünü kabul etmemiş, idam edilmeden önce bedeninin beyaz atıyla cennete yükseldiğine inanmışlardır. ¹⁰⁴

Babai isyanı, XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'ni ele geçirmeyi planlayan siyasi bir isyandır. Babailer, dini ve toplumsal şartları kendi çıkarlarına kullanmışlardır. Bu hareket dini bir isyan olarak kabul edilmemektedir. Çünkü Baba Resul ve onun halefi olan Baba İshak, siyasi amacına ulaşmak için dindar görünüp,

⁹⁸ Baba İlyas, "İlyas obasından olan baba" anlamında bir isimdir. Başka bir deyişle, Baba İlyas denince, adı İlyas olan bir kişiden değil, "İlyas obasıyla ilgili bir babadan" söz edilmektedir. İlyas obası Eymür boyundandır. Bkz. Hamza Aksüt, **Baba İshak**, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 2006, s. 49.

⁹⁹ İbn-i Bibi, **El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)**, s.167.

¹⁰⁰ Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, s.539.

¹⁰¹ Abu'l-Farac, **a.g.e.**, s.540.

¹⁰² Mehmet Aydoğan, **İç İsyenlar ve Şeyh Sait İsyanı**, Nokta Kitap, İstanbul, 2007, s. 16.

¹⁰³ Salim Koca, "Dini İnançların ve Düşüncelerin Politik Amaçlarda Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinden İbret Verici Bir Örnek: Babailer Ayaklanması", **Gazi Türkiyat**, Güz 2012/11, s. 13.

¹⁰⁴ Abu'l-Farac, **a.g.e.**, s.540

müritlerine ve destekçilerine güven aşlamıştır. Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev'in, siyasi politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır.¹⁰⁵ Ne zaman ve nerede tanıştıkları bilinmemekle birlikte, Adıyaman'ın Samsat ilçesinde yaşayan ve müridi olduğu düşünülen Baba İshak ise Baba İlyas'ın yerine geçmiştir. Amasya'da bir kalede olan Baba İshak ve yandaşları kuşatma sırasında isyan etmiştir. Karizmatik bir vaiz olan Baba İshak, Babaî Anadolu Türkmenlerinin, Babai İsyanı olarak bilinen Anadolu Selçuklu Sultanlığına karşı ayaklanmasına öncülük etmiştir.¹⁰⁶

I. Alaeddin Keykubad, sultan olduğunda Sivas kadılığına İran Şiilerinden Mühy'ad-Dîn Muhammed bin Ali bin Ahmed Tahîmî'yi tayin etmişti. Baba İshak, bu Sufi filozofunun Şiraz'daki öğrencisidir. Baba İshak aslında "Binaz/Kommenos Hanedanı"nın bir üyesidir ve "Komnenos Hanedanı" için Amasya'da bir Hıristiyan vasal devleti kurmayı planlamaktadır. Gerçek kimliğini gizleyerek Müslüman-Hıristiyan inancının karışımı bir akideyi vaaz etmektedir.¹⁰⁷ Ünlü Selçuklu tarihçisi İbn Bibi'ye göre Baba İshak, yetenekli büyü ve tılsım gibi ilgili sanatlarını uygulayan bir Türk kutsal adamıdır. Türk boyları arasında vaaz vererek Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Türkmen olsun Hıristiyan olsun çok sayıda taraftar edinmiş ve en büyük Kalandar babalarından biri olmuştur. Baba İshak kendisini peygamber veya Mesih ilan etmiş ve bu nedenle takipçileri arasında "Baba Resul Allah" unvanı ile saygı görmüştür. Takipçileri, Baba İshak'ın ölümsüz olduğunu düşünmüştür.¹⁰⁸ Baba'nın müritleri açıkça temel İslami öğretilerden uzaklaşmak istemiştir. Ramazan'da camiye gitmek, oruç tutmak Baba İshak anlatıları da bu doğrultuda ilerlemiştir. Bu inançla nüfuzunun hâkimiyeti yeterince artarken, Baba, taraftarlarını Sultan rejimine karşı silahlı "cihat" (kişisel amaçlarını tatmin etmek için İslami bir terimi kötüye kullanarak) yapmaya teşvik etmiştir. Baba İshak, bu yeni teolojinin popüler vaizlerinden biri, silahlı bir gücün lideri olmuş ve bir dizi Orta Anadolu kentini ele geçirmeye devam etmiştir. Selçuklu Sultanın kuvvetleri ise Konstantinopolis'in Latin İmparatorluğu, Trabzon İmparatorluğu ve diğer Hıristiyan cemiyetlerle savaşmaktan yıpranmış haldedir. Böylece isyan iki ya da üç yıl içerisinde kontrolden çıkmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, s. 539; Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 91.

¹⁰⁶ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 580

¹⁰⁷ Fahrettin Öztoprak, *Oğuzların İsyanı ve Babai Türkmenler*, Türk Dünyası Araştırması Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9.

¹⁰⁸ İbn Bibi, *El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)*, s. 49-50.

¹⁰⁹ Öztoprak, *a.g.e.*, s. 10-12.

Pek çok derviş müritleriyle birlikte isyancılara katılırken, bazı Hıristiyanlar da Baba İshak'ın ordusuna katılmıştır. Böylece Baba İshak her geçen gün güçlenmiş, Selçuklu orduları da birer birer bozguna uğratılmıştır.¹¹⁰ Öte yandan Babailer tasavvufi boyutu hem diğer insanları hem de Selçuklu ordusunu etkileyen bir efsane ortaya atmaktaydı. Buna göre isyancılar Baba İlyas ve birçok derviş tarafından korunuyordu ve yenilmezdi. Bu efsane karşısında Selçuklu ordusundaki Franklar bile korkmuştu. Ancak Abu'l Farac'a göre Franklar korkusuzca en önde isyanı bastıran kuvvet olarak zikredilmektedir.¹¹¹

Babai ordusunun hedefi Selçukluların başkentiydi. Son muharebe Kırşehir'in kuzeydoğusundaki Malya ovasında olmuştur. Babailer, moral olarak Selçuklulardan üstündür ancak Selçuklular, zamanın güçlü silahlarından birine, 4000 zırhlı Frank askerine sahip idi.¹¹² Abu'l Farac, Selçuklu ordusunda 60.000 atlı, 6000 Arap ve 1000 Frank atlı birliğinin olduğunu yazmıştır.¹¹³ Günün sonunda Baba İshak'ın ordusu Selçuklu ordusuna mağlup olmuştur. Kaçabilen müritler, Anadolu'nun diğer konar-göçerleri arasında ayaklanma hikâyelerini yaymıştır.¹¹⁴ Savaş sonrası Sultan, Baba İshak'ı yakalatıp astırmıştır. Sultan, asileri tamamen ortadan kaldırmak için muhtemelen Konstantinopolis veya Antakya'dan gelen Frank paralı askerlerini tutmuştur. Silahlı isyan sona erdiğinde, Sufi Babalar ayrıştırıcı dini vaaz etmeyi bırakmak zorunda kalmışlardır. Ancak Sultan çok fazla cephede savaşmaktadır ve bu durum, hazine kaynaklarının ciddi bir şekilde tükenmesine sebep olmuştur. İsyân sonrasında şehirler harap olmuş ve yağmalanmıştır.

Babai İsyânı bastırılmasına rağmen, bu oluşumun etkisiyle Babailik inancı tesirini uzun süre devam etmiştir. Farklı dini inanışlara sahip olanları zamanla yok eden ve onları bütünleştiren bir fikre dönüşmüştür. Baba İlyas'ın müritleri Anadolu'nun farklı bölgelerine gidip zaviyeler kurmuştur ve buralarda Baba İlyas'ın fikirlerini yaşatmaya çalışmışlardır. Baba İlyas ile Baba İshak'a karşı ortaya çıkan Sünni fikirler, daha sonradan Bektaşiliğin lideri olan Hacı Bektaş-ı Veli'yi de etkilemiştir. Benliğinden uzaklaşmış olan Selçuklu yönetimi ise; Kürt, Gürcü, Rum, Ermeni askerleri ve Frank şövalyelerinin oluşturduğu orduyla Babai Türkmenlerini

¹¹⁰ Bibi, *El-Evvarü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)*, s.168-169.

¹¹¹ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, s.540

¹¹² Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İlyas", *DİA*, İstanbul, 1991, c. IV., s. 368.

¹¹³ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, s.540

¹¹⁴ Ocak, "Baba İlyas", s. 368.

zorlanarak yenebilmiştir. Ancak bu isyan, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışındaki önemli bir neden olmuştur.

II. Gıyasettin Keyhüsrev, Babai İsyanını bastırmakta zorlanınca, Frank kuvvetlerinden de yararlanmak zorunda kalmıştır. Babai İsyanı alelade bir isyan değildi. Büyük bir coğrafyaya yayılmış ve zor bastırılabilmiştir. Bu isyanla devletin imajı dâhili ve harici alanda oldukça sarsılmıştır.¹¹⁵ Babai isyanı, Anadolu Selçuklu Devletinin idari ve yapısal aynı zamanda askerî açıdan da zaafa düşüldüğünü göstermiştir. Bu durum o zamana kadar Anadolu'ya saldırmakta tereddüt eden Moğolları cesaretlendirmiştir. Bu isyandan üç yıl sonra 1243'de Moğollar Anadolu'ya saldırmışlar ve böylece Anadolu Selçuklu Devleti bağımsızlığını kaybederek İlhanlıların tahakkümü altına girmiştir.

Buraya kadar aktarılan ve değerlendirmeye tabi tutulması gereken sonuç şudur: Anadolu'daki ilk gerçek Türk devletinin kurucuları olan Selçuklular, Türk kültürünün en zengin ve en yaratıcı dönemlerinden birinin mimarı olmuşlardır. Bu zenginliği sağlayan en önemli faktörlerden biri Anadolu'nun kültür yapısı idi. Birden fazla kültürün harmanlandığı bu topraklarda Türk Kültürü hâkim unsur olmayı başarmış idi.

Sultan Alaeddin Keykubat döneminde ülke huzur ve barış içerisinde en parlak devrini yaşarken, sultanın ölümü ile tüm dengeler kısa sürede bozulmuştu. Hak etmediği halde tahta çıkarılan II. Gıyasettin Keyhüsrev, ülkenin bu duruma gelmesinin baş mimarı olarak görülebilir. Genç yaşta tahta çıkarılan bu tecrübesiz sultan ülkenin yönetiminde devlet adamlarının etkisinde kalmıştır. Özellikle Sadeddin Köpek'in sultan üzerindeki etkisi bariz şekilde görülmektedir. Tecrübeli devlet adamları, Sadeddin Köpek tarafından bertaraf edilmiş ve rakipsiz bir şekilde sultan üzerinde tahakküm kurulmuştu.

Sultanın tahta cülusu ile baş gösteren en önemli sorunlardan biri de Babailer isyanı olmuştur. Bu isyan, tarihte benzerlerini gördüğümüz isyanlar gibi devleti yıkmaya çalışan bir harekettir. Dini kisvenin arkasına saklanılarak gerçekleştirilmiş fakat tamamen siyasi emelleri olan bir isyandı. Devletin bu isyanda izlediği başarısız iç politika, devleti dış tehditlere açık hale getirmiştir. O tarihe kadar Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı temkinli hareket eden Moğollar, cesaretle kısa bir süre

¹¹⁵ Bahattin Keleş, "Baba İshak İsyanı'nın Anadolu Selçuklu Tarihindeki Yeri ve Önemi", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 23:1, 2018, s. 90.

sonra saldırıya geçmişlerdir. Elbette Moğolların Anadolu'ya gelişini hızlandıran olayın yegâne sebebi bu isyan değildi. Bu isyanın yanında Anadolu Selçuklu Devleti'nin, Mısır, Antakya Kontluğu, Harezmi Beyler ve Doğu Roma siyaseti de Anadolu'ya gelmelerine etki etmiştir. Tüm bunların yanında Moğolları, İslam âlemini işgale sevk ve teşvik eden sebeplerin en başında “*seçilmiş millet inancı ve dünya devleti*” düşüncesi gelmektedir. Ayrıca İslam dünyasının zenginliği ve davetkâr durumu diğer nedenler arasındadır.¹¹⁶ 1127 yılında Cengiz Han öldüğünde hâkimiyet sahası doğuda Kore'den başlayıp batıda İran'a ve Hint Okyanusu'ndan Sibiry'a'nın çöllere kadar uzanmaktaydı.¹¹⁷

¹¹⁶ Ahmet Özdemir, “Moğol İstilasının Sebepleri”, **Türkler**, VIII. Cilt, Ed. Hasan Celal Güzel vd, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 298.

¹¹⁷ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi II**, Çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019, s. 212.

III. ANADOLU'DA FELAKET YILI-1243 KÖSEDAĞ SAVAŞI

Kösedağ Savaşı, Selçuklu tarihi açısından önem arz ettiği gibi İslam ve Türk tarihi bakımından da önem arz eden bir olaydır.¹¹⁸ Köseadağ Savaşı öncesi Selçuklular, artan Moğol tehdidi karşısında komşu ülkeler ile uzlaşmacı bir yol izlemiş hatta ittifak girişimlerinde bulunmuştur. Bu amaçla Eyyubiler, Harzemşah beyleri ve Ermenilerle uzlaşma yolunu seçtiler. Zira Moğollar, Kafkasya sınırını aşıp Doğu Anadolu topraklarına dayanmışlardı. Anadolu Selçuklu Devleti, doğu sınırını güvenceye almak için bölgedeki kale ve surları güçlendirmeye çalıştı. Moğollara karşı askeri hazırlıkların yanı sıra diplomatik çalışmalarda yürütülmüştür. Sultan Alaeddin Keykubat, Moğollardan gelen elçileri hoş karşılamış ve barış tekliflerini kabul etmiştir. Ancak Alaeddin Keykubat'ın ölümünden sonra tahta oturan oğlu II. Gıyasettin Keyhüsrev, babası gibi devleti iyi yönetememiştir. Genç yaşında tahta çıkan sultan, tecrübeden yoksundu. Devlet adamlarının yönlendirmesi ile hareket ediyordu.¹¹⁹ Bu sebeple devleti derinden sarsan Babai İsyanını bastırmakta güçlük çekilmiştir. Bunun yanı sıra Türkistan ve Avrupa içlerine kadar çok geniş bir sahayı tahrip eden Moğollar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kapılarına dayanmış, Erzurum'un istilası ile de tehlike başlamıştı. Erzurum'un düşmesi Moğolların Anadolu'yu işgali için motive kaynağı olmuştu.¹²⁰

A. Anadolu Selçuklu Devleti ile Eyyubi Melikleri Arasındaki İlişkiler

Moğolların, Anadolu sınırına yaklaşmasından evvel Sultan Alaeddin Keykubat, Artuklular, Eyyubiler ve Mengüceklilerle mücadele içinde idi. Alaeddin Keykubat, bu devletlere karşı elde ettiği başarılı askeri hareketlere rağmen, Celaladdin Harzemşah'ın Doğu Anadolu sınırına saldırması ve özellikle Moğol tehlikesi karşısında, Eyyubiler ve Artuklular ile dostane ilişkiler kurmayı tercih etmişti.¹²¹ Alaeddin Keykubat'ın idaresindeki Selçuklu Devleti her bakımdan

¹¹⁸ Mustafa Uyar, **Kösedağ Savaşı'nı Yeniden Değerlendirmek: İlhanlı Dönemi Tarih Yazıcılığı Bağlamında Bir Savaşın Anatomisi**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas, 2018, s.325.

¹¹⁹ İbrahim Koca, **Kösedağ Savaşı ve Tarihin Akışına Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2017, s. 20.

¹²⁰ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s.451.

¹²¹ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s.570.

oldukça güçlü gözüküyordu. Ayrıca sultan akıllı bir diplomasi ile Moğolları harekete geçirecek bir yanlış içinde olmamaya özen gösteriyordu.¹²² İbn-i Bibi'nin aktarımına göre Şemsüddin Ömer Kazvini, Alaeddin Keykubat ile Moğollar arasında elçilik vazifesini yerine getirmiştir. Bibi'nin yazdığına göre Alaeddin Keykubat, Moğollara tabi (İl) olmayı kabul etmişti. Ancak bu olaydan çok kısa bir süre sonra Alaeddin Keykubat zehirlenerek ölmüştür. Alaeddin Keykubat'ın üç oğlu vardı. İki (İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin) Eyyubi melikesinden doğmuştu. Hatta ölümünden önce İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliyet göstererek, onların gururunu okşayacak bir hamlede bulunmuştu.¹²³ Önceki bölümde sözünü ettiğimiz gibi Sultan Alaeddin'in ölümünden sonra tahta oğlu Gıyasettin Keyhüsrev geçmiştir.¹²⁴

Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev, Babai Ayaklanmasının bastırılmasından sonra, önceki Anadolu Selçuklu sultanlarının “Anadolu Türk birliğini kurma” yolundaki faaliyetlerini sürdürmek istemiştir. 1241 yılında, ordusunu Kayseri’de toplamış ve Eyyubi hükümdarı¹²⁵ Şihabüddin Gazi’ye ait olan Silvan üzerine yürümüştür.¹²⁶ Buna karşılık Şihabüddin Gazi de Harezmli beylerle anlaşmış ve sultanın tabilerine birleşme teklif etmiştir.¹²⁷ Selçuklu vassalı Şam Eyyubi hükümdarı Meliküsalih’in, Melikümuazzam liderliğinde gönderdiği kuvvetler de Selçuklu ordusuyla birleşmiştir. Öte yandan Harezmî ve Germiyan Türkmen kuvvetlerinin yardımını alan Şihabüddin Gazi, Amid (Diyarbakır) üzerine yürüyordu. İki taraf arasında savaşın çıkması an meselesi idi. Fakat Moğol istilasına karşı Müslüman hükümdarların birleşmesini talep eden Bağdat Abbasi Halifesi Muntasır’ın devreye girmesi sonucunda, “Şihabüddin Gazi’nin Selçuklulara tabi olması” şartıyla her iki taraf arasında barış sağlanmıştır.¹²⁸ Barış sağlandığı halde Moğol istilasına karşı kurulması tasarlanan (Selçuklu-Harzemşah-Eyyubi) Türk ittifakı ise kurulamamıştı.¹²⁹

¹²² Çakmak, “II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1237-1246)”, s.405.

¹²³ Koca, “Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alaeddin Keykubat’ın Zehirlenmesi”, s.538-541.

¹²⁴ Bibi, *El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)*, s.149-150.

¹²⁵ Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da bulunanlar Eyyubi hanedanına bağlı meliklerin yönettiği şehirler idi.

¹²⁶ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.581.

¹²⁷ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, s.82.

¹²⁸ Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s.581.

¹²⁹ Refik Turan, “Alaeddin Keykubat’ın Doğu Anadolu Siyaseti”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1988, s. 82.

Ön Asya’da bulunan Müslüman iki devletin birbirleriyle savaşmaması yine de Moğol saldırılarını engelleyememişti. Bu tarihlerde Moğol orduları Erzurum dolaylarına kadar ilerlemiştir. Öte yandan Selçuklu Devleti, Moğol tehlikesi karşısında, Hıristiyan komşularından Gürcü Prensiği ve İznik İmparatorluğu ile sıkı bir dostluk münasebeti içinde bulunmaya çalışmıştı. Hatta Gürcü prensesi Tamara ile Keyhüsrev’in evlilik yapması da bu dostluk planının içinde idi. Ne yazık ki sultan Alaeddin’in ani ölümü ve Moğolların Kafkasya’da Gürcü topraklarını işgale başlaması, Gürcü Prensiğinin bu ittifaktan çekilmesine sebep olmuştu.¹³⁰ Gürcülerin yenilgisinden sonra Moğollar, uzun bir süre Gürcistan topraklarında bulundular. Selçuklu Devleti ise tehlike karşısında sınır şehirlerinin kale ve surlarını onarmaya karar vermişti.¹³¹

B. Anadolu Selçuklu Devleti ile Harzemşahlar Arasındaki İlişkiler

İktidar sahasının genişlemesiyle birlikte Cengiz Han doğal olarak dönemin en güçlü devletlerinden biri olan Harezemşahlılar ile sınır komşusu olmuştur.¹³² Harzemşahların hâkimiyetindeki topraklar Moğollar ile Anadolu arasında tampon bölge vazifesinde bulunuyordu. Harzemşahların varlığı ve Moğollarla olan mücadeleleri bir süre de olsa Moğolların Anadolu’ya geçişini engelleyebilmişti. Otrar Vakası’ndan¹³³ sonra Cengiz Han, büyük bir ordu ile Harzemşah Sultanı Alaeddin Muhammed’in üzerine yürüdü. Sultan Muhammed, ordusunu tek parça halinde tutmak yerine şehirlere dağıtmıştı¹³⁴. İşte bu harp hatası Moğollar ile Selçuklular arasındaki sınırın kalkmasına sebep olmuş aynı zamanda Türk âleminin uzun yıllar bölge hâkimiyetinin elinden çıkmasına sebep olmuştur. Maverâünnehir’deki büyük Türk şehirleri birer birer Moğollar tarafından zapt olunmuştur. Sırasıyla Otrar, Buhara, Semerkant, Hocend, Cend, Soğdak, Harizm, Belh, Herat gibi şehirler Moğol istilasına uğramıştır.¹³⁵ Harzemşah Devleti, Moğol akınları sonucu dağılmıştır. Sultan Alaeddin Abaskun adasında üç oğlu Celaleddin,

¹³⁰ Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü’-d-din Keyhüsrev ve Devri**, s.73-74.

¹³¹ Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, Cilt II... s.54.

¹³² Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi II**, s. 209.

¹³³ Elif Kömürcü, **Kösedağ Savaşı Sonrasın Kurulan Beyliklerin Anadolu’nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2019, s. 1-2.

¹³⁴ İbrahim Kafesoğlu bu süreci **Harezemşahlar Tarihi** adlı eserinde ayrıntıları ile anlatır ve Sultan Muhammed’in Cengiz’in ordularına karşı aldığı tedbirleri, müşaviri Şihabü’-d-din-i Hayvaki’nin tüm ordunun ve yardımcı kuvvetleri de silah altına alarak bir meydan muharebesine girilmesi önerisine rağmen, her şehrin mevcut kuvvetlerle takviyeli garnizonları ile bu işi yapmaya karar kıldığını ifade etmektedir. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, **Harezemşahlar Tarihi**, TTK Yay., Ankara, 2000, s. 249-250.

¹³⁵ Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, Cilt II..., s. 50.

Ak-sultan ve veliahd Uzlagşah yanındayken saltanat dizginlerini eline alabileceğine inandığı Celaleddin'i yeni veliaht tayin edip, herkesin onun bayrağı altında birleşmesini tavsiye edip hayata gözlerini 1220 yılında yumdu¹³⁶.

Sultan Celaleddin Harzemşah Mengübirti başa geçince 1225 yılında Meraga şehrini devletin yeni başkenti yapmıştır. Böylece dağılan devleti toparlamaya çalışmış ve bu bölgede hükümdarlığını sürdürmüştür. Artan Moğol istilası karşısında, Anadolu Selçuklu Devleti sultanı Alaeddin Keykubat ile irtibat kurmuş, olası bir Moğol saldırısına karşı, karşılıklı gönderilen elçiler aracılığıyla iyi ilişkilerde bulunarak dostluk kurmuştur.¹³⁷

Harzemşahlar ile kurulan dostluğu belgeleyen resmi vesikalarda gönderilen mektupların birinde: Harezmi Sultanı Celaleddin, Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat'a selamlarını gönderirken ona "*Büyük Sultan, âlim, adil mücahit Alaüddünya v'ed-din Mu'izz ül-İslam vel Müslimin, melik ve sultanların iftiharî, kâfir ve müşriklerin kökünü kazıyıcı, harici ve mütemerridleri kahredici, İslam hudutları ve beldelerini hami ve koruyucusu, kulların bekçisi...*"¹³⁸ şeklinde hitap ediyordu. İki ülke arasında dostane devam eden ilişkiler bir süre sonra Sultan Celaladdin'in, Ahlat'ı kuşatması ile bozulmuştur. Harzemşahlar, Türkiye sınırına yöneldiklerinde bu toprakları kolayca alabileceklerini düşünmüşlerdi.¹³⁹

Harzemşah tehlikesine karşı I. Alaeddin Keykubat, Eyyubiler ile ittifak yaparak, Celaleddin Harzemşah ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.¹⁴⁰ Moğol tehdidine karşı birlikte hareket etmesi gereken iki Türk ordusu (Selçuklu-Harzemşah), Erzincan Akşehir'de Yassıçemen Ovasında savaşa tutuşmuşlardır.¹⁴¹ Savaş, I. Alaeddin Keykubat'ın zaferiyle sonuçlanmış ise de zayıflayan Harzemşahların varlığı, Moğolların Azerbaycan'a doğru gelmelerini kolaylaştırmıştır. Harzemşah Devleti'nin, Moğollar tarafından tamamen ele geçirilmesinden sonra Türkistan'dan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesine çok sayıda Türkmen aşireti göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁴² Bununla beraber dağılan Harezmi kuvvetlerinin bir kısmı da Anadolu içlerine gelerek Selçuklu devletinin

¹³⁶ Kafesoğlu, **Harezmişahlar Tarihi**, s. 283.

¹³⁷ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s.573.

¹³⁸ Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.80.

¹³⁹ Korykoslu Hayton, **Doğu Ülkeleri Altın Çağı**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015, s. 67.

¹⁴⁰ Mehmet Altay Köymen, Selçuklu Ordusu, **Bellekten**, Cilt 52, Sayı 202, s. 95.

¹⁴¹ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 573.

¹⁴² Bahattin Keleş, "Baba İshak İsyanı'nın Anadolu Selçuklu Tarihindeki Yeri ve Önemi", s. 77.

hizmetine girmişlerdir. II. Gıyasettin Keyhüsrev döneminde tüm yetkileri elinde bulunduran Sadeddin Köpek, Harezmi beylerinin önde gelenlerini öldürmesi sonucu Harezmliler, Selçuklulardan ayrılarak Suriye bölgesine gitmişlerdir.¹⁴³

C. Moğolların Kafkasya ve Ön Asya'yı İşgale Başlaması

Moğollar, kendilerini seçilmiş bir topluluk olarak görmekteydi. Onlar kendilerini tanrı tarafından kutsanmış “*Tanrının Çocukları*” olarak görüyorlardı. Cengiz Han ve halefleri kendilerini bu inançla tanrının dünyadaki gölgesi olarak görmüşlerdir. Bu düşünceye göre tanrının yeryüzündeki temsilcisi olan Moğol hanlarının sözü, tanrının sözü olarak görülür ve kimse karşı çıkamazdı. Han'ın emirlerine karşı gelmek, tanrıya karşı isyan olarak görülürdü. Çünkü Moğollarda hâkimiyet anlayışının tıpkı Türklerdeki gibi Tanrıdan geldiğine inanılırdı.¹⁴⁴ Moğollar arasında hâkim olan seçilmiş toplum ve dünyaya hükmetme anlayışı, ilginç bir şekilde işgal ettikleri toplumlar tarafından da kabul görmüştür.¹⁴⁵

Ermeni tarihçi Korykoslu Hayton, Cengiz Han'ın bir gece rüyasında tanrıyı gördüğünü, tanrının kendisine ezilen Moğol kavimlerini bir araya getirmesi gerektiğini ve komşularını da vergiye bağlayarak dünyaya hâkim olmasını söylediğini belirtmektedir.¹⁴⁶ Cengiz Han, ilahi bir vazife ile görevlendirildiği düşüncesiyle ilk olarak komşu ülkelere saldırarak hâkimiyet kurmuştur. Kutsal bir vazifede oldukları şiarı ile tüm Moğolların dilinde “*Gökte tek bir güneş, yeryüzünde tek bir Kağan*” sözü, Cengiz Han'ın ölümünden sonra da geçerli olmuştur.¹⁴⁷

Moğollar, Ön Asya topraklarına saldırmadan önce Kafkasya ve ötesini, sonra Anadolu'yu ve nihayetinde Bağdat'a kadar giderek Ortaçağ'da kurulmuş olan Türk ve İslam medeniyetine ağır bir darbe vurmuşlardır. Moğollar için önce yarım kalan bir mesele tamamlanmış, Harzemşah Celaleddin Mengüberti mağlup edilmiştir.¹⁴⁸ Ardından Gürcü ve Ermeni topraklarına doğru ilerleyen Moğol birlikleri büyük bir ordu ile Mugan'da karşılarına çıkan Gürcü kralı İvane ile karşı karşıya gelmişlerdir.

¹⁴³ İlyas Gökhan, “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”, **Neveşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.1, 2012, s.99.

¹⁴⁴ Osman Gazi Özgüdenli, “İlhanlılar'da Hükümlerlik Telakkisi ve Hükümdar Algısı”, **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.1, 2018, s.76.

¹⁴⁵ Özdemir, “Moğol İstilasının Sebepleri”, **Türkler**, s.298-299.

¹⁴⁶ Hayton, **Doğu Ülkeleri Altın Çağı**, s. 73-79.

¹⁴⁷ Özdemir, “Moğol İstilasının Sebepleri”, **Türkler**, s. 299.

¹⁴⁸ Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, **Küçük Asya'da Selçuklular**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s. 47.

Vuku bulan bu çarpışmada Moğollar, Gürcüleri mağlup etmişlerdir.¹⁴⁹ İbnü'l Esir, Moğolların hızla ilerlemesini; “*Moğol sürüleri tarihin eski ve yeni dönemlerinde benzeri görülmemiş büyük bir istila gerçekleştirdiler. Bir ordu ta Çin sınırlarından kalkacak ve kısa süre içinde Armenia bölgesine kadar uzanıp, diğer taraftan Irak’ın yakınlarına Hemadan bölgesine gelerek bütün buraları kısa bir müddet içinde istila edecek, inanılacak gibi bir hadise olarak görülmüyor.*”¹⁵⁰ şeklinde nakletmiştir.

Moğolların yıkıcı etkisi halkı maddi ve manevi olarak endişeye sevk etmiştir. Psikolojik olarak toplumun en alt tabakasından en üst tabakasına kadar Moğol korkusu hâkim idi. Moğol kudreti ve korkusunun, İslam ve Hristiyan dünyalarında yarattığı dehşet o derece idi ki, Moğollara karşı bir zafer asla hatıra gelmemiş; bu hususta garip hikâyeler de kaynaklarda yer almıştır. İbn-i Bibi “*Moğolların hayf (korku) ve dehşeti Harezmlilerin kalbinde o kadar yer bırakmıştır ki eğer bin atlı arasına bir Moğol külahı atılacak olursa kâmilten darmadağın olurlar.*” şeklinde yazmıştır.¹⁵¹ Ancak Mısır sultanı Baybars’ın zaferi, Moğol efsanelerini yerle bir etmiştir.¹⁵² Ayn Calut savaşında Sultan Baybars ve Sultan Kutuz, Moğolların batıya doğru ilerleyişini durdurmuş, yenilmez denilen Moğol ordusunu yenip Müslümanları büyük bir tehditten kurtarmışlardır¹⁵³.

Moğolları, Anadolu ve İslam coğrafyasına sevk eden sebepleri sıralanırsa en başta dünyaya hükmetme düşüncesi ve İslam âleminin zengin ve davetkâr durumu gelir. İslam dünyası oldukça zengin, refah seviyesi yüksek görünüyordu. Orta Asya’nın güzide bölgelerinden Maverâünnehir bölgesi ile İran, Irak ve Anadolu bereketli topraklarla dolu ve ticaret yollarının kavşak noktası idi. Türklerin kontrolünde olan bu topraklardan geçen ticaret yolları sayesinde halk, zengin ve refah bir hayat sürmekteydi.¹⁵⁴

Moğolların yükselişe geçtiği yıllarda Moğolistan’a yakın bölgelerde küçük sultanlıklar mevcuttu. Bölgede derli toplu ve güçlü bir Türk devletinin olmayışı Moğolların ilerleyişini kolaylaştırmıştır. Moğollar, Türkistan’daki dağılmış Türk birliğini kendi lehlerine çevirerek kısa süre içinde istila edip, Ön Asya ve

¹⁴⁹ Hayton, **Doğu Ülkeleri Altın Çağı**, s. 85.

¹⁵⁰ Esir, **a.g.e.**, s.334.

¹⁵¹ Bibi, **El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)**, s. 139-140.

¹⁵² Osman Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 302

¹⁵³ Abdülkerim Özaydın, “Aynicâlüt Savaşı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. IV, s. 275-276.

¹⁵⁴ Özdemir, “Moğol İstilasının Sebepleri”, **Türkler**, s. 299-301.

Kafkasya'ya kadar ilerlemişlerdir. 1241'de Anadolu sınırlarına yaklaşmış olan Moğol ordusunun başında Baycu Noyan bulunmaktaydı. Babai isyanı dolayısıyla Selçukluların zayıf düşmesini fırsat bilerek 1242 yılının sonbaharında, Erzurum üzerine yürümüş ve şehri kuşatmıştır. Çok geçmeden de subaşı Sinaneddin Yakut'un savunduğu şehri işgal ve tahrip etmiştir.¹⁵⁵ Moğolların, Erzurum'u zaptı, Anadolu topraklarının işgale başladığının açık bir delili idi. Yıkıcı bir etkiyle gelen Moğol ilerleyişi karşısında Türk İslam hükümdar ve beylerinin birliktelik sağlayamamış olması acı bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ön Asya'ya saldıran Moğollar, geçtikleri şehirleri tahrip ve yağma ediyorlardı. İbnü'l Esir, Moğol istilacılarının geçtikleri şehri yakıp yıkmadan, uğradıkları en ufak bir köyü ateşe verip yağmalamadan geçtiklerini görmediğini ifade etmektedir.¹⁵⁶ İlk önce Kafkasya ötesi, sonra Anadolu, nihayet Hilafetin başkenti Bağdat, Moğol istilasının ağır yükünü çekmişlerdir.¹⁵⁷ Dönemin çağdaş yazarları, Moğolların acımasız akınlarını açık bir şekilde tasvir etmişlerdir.

D. Moğolların Erzurum'u İşgal Etmesi

Erzurum, Türkistan ve Anadolu kervan yollar üzerinde bulunan zengin ve Anadolu'nun kapısı konumunda olan önemli şehirlerinden biri idi.¹⁵⁸ Bununla birlikte XIII. yüzyılın başlarında Doğu Anadolu'nun en mühim merkezlerindendi.¹⁵⁹ Anadolu'nun bu güzide şehri de Moğol yağmasına maruz kalmıştı. Baycu Noyan, kumandası altındaki Moğol kuvvetlerinin yanı sıra kendisine tabi olan Gürcü ve Ermenilerden de asker toplayarak, büyük bir ordu ile 1242 yılı sonunda Selçuklu Türkiye'sinin güzel şehri ve doğu sınırının müstahkem mevki olan Erzurum'u kuşatmıştır. Baycu, şehre elçiler göndererek teslim olmalarını istemişse de şehrin valisi Sinaneddin Yakut bunu şiddetle reddetmiştir.¹⁶⁰

İbn-i Bibi'nin naklettiğine göre Erzurum kuşatmasındaki Moğol askerinin sayısı otuz bin atlı idi.¹⁶¹ Yazıcızade Ali'de aynı şekilde Moğolların asker sayısının otuz bin süvari olduğunu kaleme almıştır.¹⁶² Moğollar, yanlarında getirdikleri

¹⁵⁵ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 581.

¹⁵⁶ Esir, *a.g.e.*, s. 335-336.

¹⁵⁷ Gordlevskiy, *Küçük Asya'da Selçuklular*, s.47.

¹⁵⁸ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 304.

¹⁵⁹ Turan, "Alaeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu Siyaseti", s. 81.

¹⁶⁰ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, s.88.

¹⁶¹ Bibi, *El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)*, s.173.

¹⁶² Yazıcızade Ali, *Tevarih-i Al-i Selçuk*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2009, s.665.

mancınıklarla şehrin surlarını dövmeye başlamışlardır. Harp gece gündüz devam etmiş ve her iki tarafta da hayli zayıt olmuştur. Sinaneddin Yakut ve Frenklerin komutanı İstankos, kahramanca savunma yaptıkları belirtilmektedir. Kale-şehir kuşatmalarında tehlike arz edebilecek bazı durumların meydana geldiği bilinmektedir. Bunlardan biri içerde bir hainin olması, diğeri ise şehrin uzun süre kuşatma altında kalmasından ötürü açlık ve susuzlukla karşı karşıya kalınmasıdır. Bu iki tehlikeden biri baş gösterdiğinde kalenin teslimi kolaylaşır. Kış bastırıldığından Moğolların kuşatmayı kaldırma ihtimali olduğu ifade edilmiştir.¹⁶³ Ancak kuşatma devam ederken şehrin şahnesi¹⁶⁴ olan Şerefeddin Düveyni'nin, Subaşı Sinaneddin Yakut'a olan düşmanlığı dolayısıyla, Baycu ile gizlice anlaşığı ifade edilmektedir. Düveyni, akraba ve maiyetinin hayatını emniyete almak karşılığında, gece Moğol askerlerini, muhafazasından sorumlu olduğu burçlardan kalenin içerisine almıştır. İçeri giren Moğol askerleri, kalenin kapısını kırmış ve pusuda bekleyen Moğol ordusunu içeri sokmuşlardır. Bütün gece şehirde kanlı bir muharebe cereyan etmiş, sabah olduğunda Moğollar, Erzurum'u tamamen ele geçirmişlerdir.¹⁶⁵ Düveyni'nin ihaneti şüphesiz şehrin işgalini kolaylaştırmıştır. İbn-i Bibi'nin belirttiğine göre Moğollar, şehirde talan ve kıyım başlatmıştı. Halkı Müslüman veya Hıristiyan fark etmeksizin kadınlar ve çocuklarla beraber esir almışlardır.¹⁶⁶ Serveti, Baycu Noyan tarafından gasp edildikten sonra Sinaneddin Yakut oğlu ile birlikte öldürülmüştür.¹⁶⁷ Anadolu'nun önemli bir kültür sahası olan Erzurum şehri Moğol, Ermeni ve Gürcüler tarafından yağmalanmıştır. Ermeni çağdaş tarihçilerinden Aknerli Grigor'a göre; Moğollar kiliseleri tahrip etmiş, Gürcü ve Ermeni Prenslar de kiliselerde bulunan kutsal el yazmalarını kaçırmışlardır.¹⁶⁸ Bu iddianın doğru olma olasılığı yüksektir. Yukarıda da belirtildiği gibi Baycu Noyan, Erzurum üzerine yürüdüğünde Ermeni ve Gürcü birliklerinin de destek verdiğini belirtmiştik.

Erzurum'un işgali, Anadolu Selçuklu Devleti'nde şok etkisi yaratmıştır. Şehrin yağmalanması, Selçuklularda tehlikenin daha iyi anlaşılmasına neden olmuş, başta sultan Gıyasettin Keyhüsrev olmak üzere Selçuklu erkânının görmezden

¹⁶³ Yazıcızade Ali, **Tevarih-i Al-i Selçuk**, s.666.

¹⁶⁴ Erdoğan Merçil, "Şahne", **İA**, C. 38, DİA Yayınları, İstanbul, 2010, s.292-293.

¹⁶⁵ Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri**, s.88-89.

¹⁶⁶ Bibi, **El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)**, s.174.

¹⁶⁷ Kaymaz, **a.g.e.**, s.89.

¹⁶⁸ Aknerli Grigor, **Okçu Millet'in Tarihi**, (Çev. H.D. Andreevyan), Yeditepe, İstanbul, 2007, s. 33.

geldiği Moğol tehlikesi, iyice anlaşılmıştır.¹⁶⁹ İşgal esnasında yapılan katliamlar diğer Selçuklu şehirlerini de dehşete düşürmüştü. Moğol birlikleri doğu sınırında belirlediği zaman Selçuklu iktidarı bu tehlikeye karşı önlem almak yerine Silvan'a sefer yapma hazırlığında idi. Erzurum kuşatması başladıktan sonra sultan tarafından gönderilen kuvvetler de Moğollara karşı neticeyi değiştirememişti. Erzurum'un işgali son dönemde yürütülen yanlış siyasetin bir sonucu idi. Bu işgal ile Moğollar, artık Türkiye topraklarını istilaya başlamış bulunuyorlardı¹⁷⁰ Baycu Noyan, Erzurum ve civarını yağma ve talan ettikten sonra birlikleri ile birlikte karargâh olarak kullandıkları Mugan'a doğru gitmişlerdir.¹⁷¹

E. Felaket Yılı-1243 'Kösedağ Savaşı'

Erzurum'un 1242 yılında işgalinden sonra Baycu Noyan, yeterli kuvvete sahip olmadığı düşüncesi ile Anadolu'nun içlerine daha fazla ilerlememiştir. Takviye kuvvet alabilmek ve Anadolu'nun işgaline hazırlık için geri çekilmişti. Bu durum Anadolu Selçuklu Devleti'ne savaş öncesi hazırlık yapma imkânı sağlamıştır. Selçuklular, Kösedağ'da Anadolu'nun kaderini belirleyecek ikinci önemli savaşı yapacaklardı. İlki 1230 yılında Alaeddin Keykubat'ın, Celaleddin Mengüberti'yi Yassıçemen savaşında yenmesi ile gerçekleşmişti. İkincisinde ise Selçuklu ordusu bu kez Baycu Noyan'ın kumandasındaki Moğol kuvvetlerine karşı savaşıyordu.¹⁷²

Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev, savaş öncesi Eyyubi meliklerine elçiler göndermiş ve değerli armağanlar yollayarak onları, Moğollara karşı birlikte hareket etmeye davet etmiştir. Yazıcızade Ali'nin *Tevarih-i Ali Selçuk* adlı eserinde naklettiğine göre sultan, Moğollara karşı ordu toplamak için Sahip Şemseddin'e bir milyon akçe vererek onu Şam tarafına göndermiştir. Sultan kendilerine bazı Selçuklu memleketlerini dirlik olarak vereceğini bildirmiş ise de sadece vassal Halep hükümdarı Melikünnasır Salahüddin, bu çağrıya olumlu cevap vererek iki bin kişilik bir askeri birlik göndermiştir.¹⁷³ İbn-i Bibi'nin aktardığına göre sultanın gönderdiği mektup şöyleydi: “Eğer Moğolların emr-i tecavüzünü ihmal ederseniz iyazen biillah

¹⁶⁹ Seyhun Şahin, “Kösedağ Savaşında Selçuklu Ordusunda Gayrimüslimler”, **Akademik Bakış Dergisi**, S.64, Celal-Abad, 2017, s.407.

¹⁷⁰ Turan, “Moğolların Anadolu'yu İstilasından Sonrası Batı Anadolu'da Türkmen Tarzında Şekillenme”, s.416.

¹⁷¹ Yazıcızade Ali, **Tevarih-i Al-i Selçuk**, s. 668.

¹⁷² Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, s.306.

¹⁷³ Yazıcızade Ali, **Tevarih-i Al-i Selçuk**, s.670.

iş işten geçecek ve memleket elden gidecek, son pişmanlık fayda vermez."¹⁷⁴. Bununla beraber Selçuklu haraç güzari durumunda olan Ermeniler, bu savaşa 300 atlı göndermişler ancak savaşa katılmadan geri dönmüşlerdir. Hâlbuki Abu'l Farac'a göre Ermeni Kralı Haitum'un babası Baron Konstantin, Kayseri'de sultana bu savaşta yardım sözü vermişti.¹⁷⁵ Diğer taraftan yine Anadolu Selçuklu Devleti'nin vassalı durumunda bulunan Trabzon ve İznik Rum İmparatorluğu'ndan herhangi bir yardımcı kuvvetin geldiğine dair kayıt bulunmamıştır.¹⁷⁶ Sultan II. Gıyasettin, Eyyubi melikleri, Artuklu ve Harezm beyleri ile ittifak kurmaya öncelik vermişti. Bunların dışında İznik Rum İmparatorluğu da ittifak kurulmak istenen devletler arasındaydı.¹⁷⁷

Komşu devletlere gönderilen elçi ve mektuplardan sonra sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev, büyük bir ordu toplamıştır. Ali Sevim, Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev'in, Halep kuvvetleri ile ücretli Gürcü, Frank ve Kıpçak askerlerinden oluşan 80 bin kişilik büyük ordusu ile Sivas'a doğru geçtiğini ifade etmektedir.¹⁷⁸ Ancak İbn-i Bibi, bu sayının 70 bin olduğunu kaydetmiştir.¹⁷⁹ Yazıcızade Ali de Köseadağ Savaşı'nda sultanın ordusunun 70 bin kişiden oluştuğunu belirtilmektedir.¹⁸⁰ Korykoslu Hayton ise sadece Selçuklu ordusunun sayıca Moğol ordusundan fazla olduğunu belirtmektedir.¹⁸¹ Bunun büyük kısmı Anadolu sipahilerinden olup bir miktarı da ücretli askerler idi. Bunlardan başka birkaç bin ücretli Frank askeri ve pek çok da gönüllü Türk sipahisi bulunmaktaydı. Sultan Gıyasettin, bütün erkânı ve ümerayı devlet ile orduyu maiyetine alarak sefere çıkmıştı.¹⁸² Baycu Noyan ise kış boyunca askerlerini dinlendirdikten ve zengin Mugan otlaklarında hayvanlarını besledikten sonra, bahar gelir gelmez ordusunu toplamış ve Selçuklu topraklarına girmişti. Ordusunda Moğol süvarilerinin haricinde

¹⁷⁴ Bibi, *El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)*, s.175.

¹⁷⁵ Abu'l-Farac, , *Abu'l-Farac Tarihi*, s.541.

¹⁷⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.451.

¹⁷⁷ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37(2015), s.52.

¹⁷⁸ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.581.

¹⁷⁹ Bibi, *a.g.e.*, s.498.

¹⁸⁰ Yazıcızade Ali, *Tevarih-i Al-i Selçuk*, s.671.

¹⁸¹ Hayton, *Doğu Ülkeleri Altın Çağı*, s.89.

¹⁸² Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s.173-174.

kendilerine tabi olan Ermeni ve Gürcü prenslerinin idaresindeki birlikler de bulunuyordu¹⁸³

Selçuklu birlikleri, Sivas'ta ittifak kurdukları diğer birliklerin gelmesini beklemiş ne yazık ki vaat edilen takviye kuvvetler gelmemiştir. Yardımcı kuvvetlerin gelmesi gecikince, tecrübeli erkân, onları beklemek bahanesiyle, bol malzeme ve erzakla dolu bir müstahkem mevki olan Sivas'ta kalıp, beklemeyi ve düşmanın hücumunu burada sağlam şehir surlarına ve kalesine istinat ederek karşılamayı münasip görmüştü. Fakat sultanın yakın dostları olan bir takım tecrübesiz liderler, kibir ve gururun sevkiyle devlet erkânının fikrine muhalefet etmişlerdir. İbn-i Bibi'nin naklettiğine göre Muzafferüddin oğlu Sührab, arkadaşları ile sultanın huzurunda; *“Ne vakte kadar bu zillete katlanacağız, beklediğimiz imdad gelmedi. Erzincan ve Erzurum ahalisi kılıçtan geçiyor, bizim için icap eder ki Tebriz ve Nahcivan'a kadar ileri gidip orada muharebe edelim. El-haleti hazihi korkaklığımızdan dolayı Sivas'tan bir menzil ileri gidemedik.”* şeklinde konuştuğunu yazmıştır. Sultan, bu eleştiri üzerine ileri hareket etme emri vermiştir.¹⁸⁴ Ertesi gün tamamı atlı olduğu belirtilen 80.000 muharipten ibaret Selçuklu ordusu, sultanın haremî, hazinesi, vahşi hayvanları ve bütün maiyeti ile birlikte Erzincan istikametinde ilerlemeye başlamıştır.¹⁸⁵ Sultanın ordusu, Köseadağ yakınlarına geldiği vakit, haberciler Baycu Noyan komutasında 40.000 süvari birliğin Erzincan'ın Akşehir ovasına geldiğini bildirmişlerdir. Moğol birliklerine karşı saldırıp saldırmama konusunda devlet erkânı ile emirler arasında ihtilaf baş göstermişti. Neticede Selçuklu devlet adamları saldırı veya savunma konusunda yeterince istişare etmeden ani karar vermişlerdir.¹⁸⁶

Beylerbeyi Gürcüoğlu Zahirüddeve, Pervane Veliyyüddin, Çaşnigir Mübarizüddin Çavlı, Muzafferüddin oğlu Sührab, Halep askerinin kumandanı Nasihüddin Farisi, Gürcü Şalueoğlu Fahrüd-devle ve başka kumandanlar 20.000 kişilik öncü kuvvetlerin başına geçerek derbentten dışarı doğru, sarp kayalıklar üzerinden inmeye başlamıştır. Selçuklu öncü birliği, vadiye indiğinde ilk anda Selçuklu askerleri Moğolları püskürtmüş ve Moğolların geri çekilmesini sağlamışlardır. Konar-göçer taktiğini (Ricat) unutmuş olan Selçuklular, bunu Moğol

¹⁸³ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, s.91-92.

¹⁸⁴ Bibi, *El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l-Alaiye (Selçukname)*, s.176.

¹⁸⁵ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, s.92.

¹⁸⁶ Demir, *II. Gıyasettin Keyhüsrev Dönemi Türkiye Selçuklu Tarihi (1237-1246)*, Doktora Tezi, s.236.

ordusunun bozguna uğramasına yorumlamışlardır. Hâlbuki Baycu Noyan, geride pusu kurmuş idi. İbn-i Bibi, Baycu Noyan'ın bu duruma için şu sözleri sarf ettiğini yazmaktadır: “*Şimdi buradan kaçmaktan başka işimiz yoktur, bugün kılıç altına baş göstererek mağlup olamam ve sabre delim ta ki onlar zor derbende gelsinler.*”¹⁸⁷ Selçuklu askerlerinin iyice yorulması üzerine Baycu Noyan, askerlerini birden geri döndürmüş. Böylece Moğollar, birkaç saat içinde Selçuklu öncü birliğini imha etmişlerdir.¹⁸⁸ Öncü kuvvetler arasındaki çarpışmanın bozgunla sonuçlandığı haberinin alınması üzerine ordusunu terk ederek kaçan bir sultanın, geride bıraktığı asker ve komutanlarının zafer kazanması mümkün değildi.¹⁸⁹ Sultanın kaçıışı, ovaya inmekte olan Selçuklu ordusunda büyük bir telaş ve paniğe sebep olmuştur. Bazı Selçuklu kumandanları da saflarını terk edip kaçmışlardı. Sultan Gıyasettin Keyhüsrev'in, ağlayarak Tokat ve Ankara üzerinden Antalya'ya kaçtığı haberi orduya yayılmıştır. Hatta sultanın, İstanbul'a gitme girişiminde bile bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁹⁰ Abu'l Farac'a göre sultan, Ankara'ya kaçmış,¹⁹¹ İbn-i Bibi ve Yazıcızade Ali ise, sultanın Tokat'a geçtiğini nakletmişlerdir.¹⁹² Sultanın savaş alanından kaçtığından haberi olmayan bir kısım Selçuklu birlikleri ise tepeler üzerinde gece yarısına kadar görevlerine devam etmişlerdir. Ordugâha geri geldiklerinde eşya ve boş çadırlardan başka bir şeye rastlamayan bu birlikler, bozgunu anlayarak kendileri de kaçmışlardır.¹⁹³

Moğollar, sabahleyin Selçuklu ordugâhına yaklaştıklarında çadırlarda kimseyi görmeyince, bunun bir savaş hilesi olduğunu düşünerek bir müddet beklemişlerdir.¹⁹⁴ Ama kısa süre sonra ordunun savaştan dağıldığını görünce Moğol ordusu taarruza geçmiştir. Moğollar, Selçuklu ordugâhında pek çok değerli eşya ile birlikte ganimetler elde etmiştir. Kaynakların ittifakına göre bu ganimetler içerisinde üç yüz deve yükü altın, üç bin hayvan yükü altın ve gümüş eşya bulunmakta ve büyük bir evi dolduracak miktardaydı.¹⁹⁵ Moğollar, ordugâhı yağmaladıktan sonra buraya bir kısım muhafız birlik bırakıp Anadolu içlerine doğru harekete geçmişlerdir. Yol üzerindeki köy ve kasabalara baskınlar düzenlemiş,

¹⁸⁷ Bibi, *El-Evvarirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)*, s.177.

¹⁸⁸ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, s.94.

¹⁸⁹ Çakmak, “II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1237-1246)”, s.406.

¹⁹⁰ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.582.

¹⁹¹ Abu'l-Farac, , *Abu'l-Farac Tarihi*, s.542.

¹⁹² Bibi, *a.g.e.*, s.178, Yazıcızade Ali, *Tevarih-i Al-i Selçuk*, s.678.

¹⁹³ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s.306.

¹⁹⁴ Yıldız, *a.g.e.*, s.306-307.

¹⁹⁵ Yıldız, *a.g.e.*, s.306-307.

yağma yapmış ve halkın canına kastetmişlerdir. Anadolu içlerine doğru ilerleyen Moğol askeri, nihayet Sivas önlerine kadar gelmiştir. Bu ilerleyişte kendilerini zorlayacak herhangi bir kuvvetle karşılaşmamışlardı. Çünkü II. Gıyasettin Keyhüsrev döneminde Selçukluların topladığı en güçlü ordu, Köseadağ'da, Moğollar karşısında ağır bir yenilgi almıştı. Selçuklu ordusunun, Moğol ordusunun iki katı olmasına rağmen asker üzerindeki Moğol korkusu ve onların yenilmezlik görüntüsü fikrinin belirgin şekilde kendini gösterdiği düşünülmektedir.

F. Moğolların Anadolu'ya İlerleyişi

Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğol birlikleri, Sivas'a doğru hızla ilerlemiştir. Sivas Kadısı Kırşehirli Kadı Necmeddin, Moğolların geliş haberini alınca, hazırladığı kıymetli hediyeleri Baycu Noyan'a takdim etmiştir.¹⁹⁶ Zira Sivas kadısı Kadı Necmettin, Harezm'de bulunduğu sıralarda Moğol istilasının nasıl acımasızca sürdürüldüğünü bizzat görmüştü. Şehri, Moğol kıyımından kurtarmak için Cengiz Yasasını¹⁹⁷ yanına alarak, itaatini bildirmek üzere Baycu Noyan'ın huzuruna çıktığı belirtilmektedir. Aralarındaki görüşme sonrasında Sivas şehri, yıkım ve kıyımdan kurtarılabilmişti.¹⁹⁸ Bununla beraber Baycu Noyan, şehir ahalisini bağışlamış ise de yağma etmekten geri durmamıştır. Sivas ahalisi, Moğollara mallarını vererek canlarını kurtarmaya çalışmıştır. Moğollar, üç gün şehri yağma ve bazı istihkâmları harap ettikten sonra Kayseri'ye doğru yola çıkmışlardır.¹⁹⁹

Moğolların geliş haberi üzerine şehrin iler gelenlerinden bazıları da Malatya, Kilikya ve Halep'e kaçmışlardır. Köseadağ savaşından firar eden Samsameddin Kaymaz Camedar ile Fahreddin Ayaz, Kayseri'ye gelip şehri müdafaa etmeye çalışmışlardır. Kayseri'de şehir halkı, ahiler ve askerler şehri savunmaya hazırlanmıştı.²⁰⁰ Moğollar, şehrin kuşatmasında etrafa mancınıklar kurarak şehrin surlarını dövmeye başlamışlardır. Baycu Noyan, Kayseri surlarını aşamayınca, kuşatmayı kaldırmayı planlamıştır. Ancak içeride vuku bulan bir ihanet, Baycu Noyan'ı bu fikrinden vazgeçirmiştir. Kayseri iğdişlerinin²⁰¹ başı Haciloğlu namındaki bir Ermeni, geceleyin Baycu Noyan'ın huzuruna giderek şehir hakkında bilgiler vermiştir. Moğollar, bozulmuş olan burçlara merdivenler koyarak surlara

¹⁹⁶ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, s.97.

¹⁹⁷ Yazıcızade Ali, *Tevarih-i Al-i Selçuk*, s.679.

¹⁹⁸ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.582.

¹⁹⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s.176.

²⁰⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.459.

²⁰¹ Faruk Sümer, "İğdiş", *İA*, C.21, DİA Yayınları, İstanbul, 2000, s.524-525.

çıkılmış ve karşısına çıkan askerleri öldürdükten sonra aşağı inip şehrin kapılarını açmışlardır. İbn-i Bibi'nin aktardığına Moğol askerlerinin tamamı şehre girmiş ve hiç kimseye merhamet etmeden, devletin en büyük şehri ve merkezi konumundaki yeri yakıp yıkmışlardır.²⁰² Moğollar, Kayseri'yi yağmaladıktan sonra, Meşhed Ovası'na giderek orada bağlı bulunan ümera ve askerleri de ortadan kaldırmışlardır. Şehir halkından ayırdıkları kadınları, kızları aralarında taksim etmiş, hasta ve yürümeye gücü olmayanları da öldürmüşlerdir.²⁰³ Anadolu topraklarında yapılan bu zulüm ve katliamın eşi benzeri görülmemiştir. Baycu Noyan'ın Kayseri'ye doğru hareket ettiğini öğrenen Sultan II. Gıyasettin'in validesi Mahperi Hatun (Hunad Hatun), Sis Kralı (Ermeni) nezdine iltica etmiştir.²⁰⁴ Sultanın validesi Mahperi Hatun ve eşi Gaziye Hatun, Ermeni topraklarına vardıkları zaman Ermeni kralı I. Hetum ilk iş olarak Moğollara haber göndererek Sultanın ailesinin yanında olduğunu bildirmesi olmuştur.²⁰⁵ Zamanında Türklerden himaye isteyen Ermeniler, Selçukluların yenilgisi üzerine Türklere ihanet etmişler, Kilikya'ya sığınan Müslümanlara zulüm etmişlerdi. Ermeni kralı, hem Moğolları hoşnut etmek hem de Türklerden intikam almak için elinden geleni yapmıştır.²⁰⁶ Abu'l Farac'ın kaydettiğine göre Ermeni kralı, Moğollara mektup göndererek sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev'in validesini teslim etmek için hazır olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Baycu Noyan tarafından Kilikya'ya gönderilen Moğol birliği valide sultanı esir almıştır.²⁰⁷ Ermeni kralı, bu hareketi ile Moğol gazabından kurtulmaya çalışmıştır.²⁰⁸ Ermeniler, Türklere karşı Moğol desteği ararken, Moğollarda Anadolu'da kendilerine rehberlik edebilecek bir müttefik bulmuştur.²⁰⁹

Moğolların harekâtı sebebiyle memleket, büyük bir karışıklık ve kargaşa içinde kalmıştır. Moğol süvarilerinin önünden kaçabilen ahalinin bir kısmı Suriye'ye kaçmış, Kayseri ve Malatya'dan kaçabilenler de Halep'e gitmek için Kilikya topraklarından geçmek zorunda kalmışlardır.²¹⁰ Anadolu'da felaket yılları bundan sonra başlamıştır. Devlet başıboş kalmış, eşkıyalık her tarafa yayılmıştı. Canını

²⁰² Bibi Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri, s.179.

²⁰³ Yinanç, a.g.e., s.176-177.

²⁰⁴ Bibi,a.g.e., s.179.

²⁰⁵ Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", s.100.

²⁰⁶ Yinanç, a.g.e., s.177.

²⁰⁷ Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu", s.78.

²⁰⁸ Demir, II. Gıyasettin Keyhüsrev Dönemi Türkiye Selçuklu Tarihi (1237-1246), Doktora Tezi, s.253.

²⁰⁹ Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", s.101.

²¹⁰ Kaymaz, Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri, s.99.

kurtaranlar güvenli bir yere gitmek için uğraşıyorlardı. Anadolu'nun kaderini değiştiren bu savaşta İbn-i Bibi'ye göre sadece üç bin Selçuklu süvarisi şehit olmuştu. Lakin Anadolu halkının kalbinde biriken Moğol korkusu, yüzbinleri bulan orduya rağmen yenilgiyi kaçınılmaz kılmıştır.²¹¹

G. Merkezi Otoritenin Çöküşü

Kösedağ savaşından sonra Anadolu Selçuklu Devleti, merkezi hâkimiyetini kaybetmiştir. Sultan Gıyasettin Keyhüsrev, Antalya'ya çekilmişti ve ülke başsız kalmıştı.²¹²

Moğolların işgali, etkisini hayatın her alanında göstermiştir. Köy ve şehirlerde iktisadi hayat bozulmuş; tarlalar bırakılmış ve 1243 yılında memlekette müthiş bir kıtlık yaşanmıştır. Anadolu'nun kültür sahaları örneğin Erzurum, Kayseri gibi yerler bozkıra-çöle, dönmüş, ahali öldürülmüş, esnaf ve sanatkârlar Türkistan içlerine götürülmüş ve ahaliye ağır vergiler yüklenmiştir. Memleketi üç ay tahrip ettikten sonra Baycu Noyan, kışlamak üzere Azerbaycan'a dönmüştür. Moğollar, kendilerine karşı mukavemeti kırmak için de devleti parçalayıp, hükümdarlar arasına nifak sokmuşlardır.²¹³ Bu tarihten sonra Anadolu'ya hâkim olan tek şey Moğolların saçtıkları ölüm korkusu olmuştur. Ülkede refah ve güvenlikten eser kalmamıştı.²¹⁴

H. Moğollara Karşı Tabiiyet

Sahib Mühezzibüddin Ali-yi Deylemi, Kösedağ Savaşı'ndan sonra kaçarak Amasya'ya gelen isimlerdendi. Moğolların geri çekilmesinden sonra Amasya kadısı Fahreddin Buhari ile beraber birçok hediyelerle birlikte Moğol karargâhına doğru gitmiştir. Moğollar daha yolda iken Erzurum dolaylarında onlara yetişmiş ve Baycu Noyan'a hediyelerini vermiştir. Baycu Noyan, hediyeler ile birlikte Sahib Mühezzibüddin Ali-yi Deylemi ve Fahreddin Buhari'yi yanına alarak Mogan yaylağına götürmüştür. O sırada Moğolların doğu ordusu başkumandanı olan Curmağun Noyan, Mugan'da olup felçli ve hasta olduğu belirtilmektedir. Sahib ile Kadı Curmağun'un yanına gitmiş ve Sahib, Curmağun'un huzurunda iken: *“Eğer Anadolu'yu kendilerine tabi kılmak niyetinde iseniz sulh talebine gelen bizleri mes'ulümüzü is'af ederek bizi kendinize tabi kılın. Bu suretle hem biz sizin tabiniz*

²¹¹ Bibi, *El-Evvarirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)*, s.180.

²¹² Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.583.

²¹³ Gordlevskiy, *Küçük Asya'da Selçuklular*, s. 50.

²¹⁴ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, s. 101.

oluruz hem de kan dökmeksizin kolayca iş halledilmiş olur.” şeklinde konuştuğu ifade edilmektedir.²¹⁵ İbn-i Bibi’ye göre; “*Sahib Mühezzibüddin Anadolu ahvali selatini Selçuklu olmadıkça asla düşünülemez, halk bu hanedandan başkasına itaat etmez.*”²¹⁶ şeklinde naklederek, Selçuklu hanedanının devamını sağlamaya çalışmıştır. Savaştan sonra kısa bir süre Moğollar, Selçuklu tahtına pek müdahalede bulunmamışlardır. Ancak 1258’den sonra doğrudan müdahalede bulunarak Anadolu’yu Moğolların bir eyaletine dönüştürmüşlerdir. Selçuklu Devleti’nin, bir barış antlaşması imzalamaktan ve tabi olmaktan başka çaresi kalmamıştır çünkü Moğolların istilası ne Arapların ne de Türklerin fütihat ve seferlerine benzemektedir.²¹⁷ Gerçekten de Sahib Mühezzibüddin Ali-yi Deylemi, akıllıca bir siyaset izlemiş ve devletin devamını sağlamaya çalışmıştır.

Curmağun Noyan, barışı kabul etmiş ve her sene Anadolu Selçukluları tarafından gönderilecek verginin miktarını tayin etmiştir. Yapılan barış antlaşmasının neticesinde Selçuklu sultanı, Moğollara her yıl 360.000 dirhem para, 10.000 koyun, 1000 sığır, 1000 at, deve, katır ve ipekli, altın işlemeli kumaşlar, av köpekleri ve başka hediyeler göndermeyi kabul etmiştir.²¹⁸ Ancak dönemin çağdaş yazarları İbn-i Bibi,²¹⁹ Yazıcızade Ali²²⁰ ve Abu’l Farac²²¹ bu antlaşmada verilmesi kabul edilen yıllık vergi için bir sayı vermemişlerdir. Bertold Spuler, dönemin çağdaş yazarlarından Makrizi’den aktardığına göre, 1243/44 yıllarında Selçukluların dört yüz bin dinar ödediğini, 1254 yılında da elli sepet ipek, elli deve, beş bin boğa ve transit geçen Moğol askerlerinin iaşesinin karşıladığını belirtmektedir.²²² Selçuklu kaynakları verilen haraç konusunda tam bir rakam veremezken Latin ve Memlük Devleti tarihçilerinden bilgi alabilmekteyiz. Konu ile alakalı bilgiler, Sıbt İbnü’l-Cevzi ve İbn Devadari’de bulunmaktadır.²²³

Ülkenin uğradığı maddi ve manevi kayıplar pek büyük olmuştur. Moğollar, yalnız memleketi harabeye çevirmekle kalmamıştır, devleti de vergiye bağlamış ve

²¹⁵ Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, s. 180.

²¹⁶ Bibi, **El-Evvamirü’l-Alaiye fi’l-Umuri’l Alaiye (Selçukname)**, s. 180.

²¹⁷ Yinanç, **a.g.e.**, s. 178.

²¹⁸ Yinanç, **a.g.e.**, s. 180. Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü’l-din Keyhüsrev ve Devri**, s. 102.

²¹⁹ Bibi, **a.g.e.**, s. 181.

²²⁰ Yazıcızade Ali, **Tevarih-i Al-i Selçuk**, s. 687.

²²¹ Abu’l-Farac, **Abu’l-Farac Tarihi**, s. 544.

²²² Bertold Spuler, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, s. 355.

²²³ Erdem, “İlk Dönem Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)”, s.6.

tabi hale getirmişlerdi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin, Moğollara tabiliği elbette bir “*millet tabiiyeti*”²²⁴ değildir. Moğollara karşı oluşan durum sultanın bağımsızlığını kaybederek tabi bir hükümdara dönüşmesi söz konusudur. Selçuklular, savaş sonrası Moğolların, idari ve iktisadi sistemine daha sonraları geçmişlerdir.

Kösedağ bozgunu, Selçuklu ülkesine tabi unsurların devlete bağlılığı konusunda da ciddi çözümlere yol açmıştır. Nitekim bu zaafiyetten faydalanan Çukurova Ermenilerinin kralı Hetum ile Trabzon Komnenosları, Selçuklu hâkimiyetinden ayrılarak Moğollara bağlanmışlardı.²²⁵ Savaş sonrası Anadolu Selçuklu Devleti, iktisadi ve siyasi olarak Moğolların vassalı haline gelmiştir. Moğolların, Doğu Anadolu'da sık sık görünmeleri ve resmi vergi dışında boyuna haraç alıp, mal götürmeleri Selçuklu devlet ricalini endişeye sevk etmişti.²²⁶

İ. II. Gıyasettin Keyhüsrev'in Ölümü

II. Gıyasettin Keyhüsrev, veliaht gösterilmediği halde, Saadettin Köpek'in desteği ile genç yaşta Anadolu Selçuklu tahtına çıkmıştı. İlk cülusunda XIII. yüzyılın kudretli bir devleti olan Anadolu Selçuklu Devleti'ni, pek az zamanda yıpratmış ve vefatında da zayıf bir devlet halinde bırakmıştı.²²⁷ Devrin siyasi şartları dolayısıyla Selçukluların zaafından, Moğollar hariç, istifade edebilecek başka bir kuvvet yoktu. Moğol tehlikesi, bütün hükümdarları kendi başlarının çaresine bakmaya mecbur bırakmıştı.²²⁸

II. Gıyasettin Keyhüsrev'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir.²²⁹ Ancak dönemin çağdaş tarihçilerinden Abu'l Farac, sultanın, 1246 senesinin başlarında vefat ettiğini belirtmektedir.²³⁰ İbn-i Bibi, sultanın ölümü için kesin bir tarih yazmamıştır.²³¹ Gıyasettin Keyhüsrev'in, vefat ettiği sırada Sahib Şemseddin'in Kilikya Ermenileri üzerine sefere çıktığını dikkate alırsak, ölüm tarihinin 1246 yılına denk geldiği düşünülmektedir. II. Gıyasettin Keyhüsrev, Saadettin Köpek'in tuzağına

²²⁴ Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2017, s. 6-7.

²²⁵ Turan, R., “Moğolların Anadolu'yu İstilas Sonrası Batı Anadolu'da Türkmen Tarzında Şekillenme”, s. 407.

²²⁶ Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri**, s. 104.

²²⁷ Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, s. 186.

²²⁸ Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri**, s. 105.

²²⁹ Kaymaz, **a.g.e.**, s. 107.

²³⁰ Gregory Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi II...** s. 545.

²³¹ Bibi, **El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)**, s.186.

düşerek ciddi devlet adamlarını bertaraf etmiş, Anadolu Selçuklu Devleti'ni başsız bırakıp, felaketin uçurumuna itmiş olan bir sultan olarak bilinmektedir.²³²

Malazgirt zaferinden sonra Türkler, hızlı bir şekilde Anadolu coğrafyasının uc noktalarına kadar yaptıkları akınlarla egemenlik kurmuştu. Anadolu Selçuklu Devleti, XII. yüzyıl ve XIII. yüzyılın ortalarına kadar bölgenin caydırıcı gücü haline gelmişti. II. Gıyasettin Keyhüsrev dönemini bir kenara koyarsak, devlet öncesinde en parlak dönemini yaşamıştır. Köseadağ Savaşı'na kadar Selçuklular bir kara devleti olmaktan çıkmış ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'u tehdit eder olmuştu. Anadolu'da siyasi bütünlük sağlanmış durumdaydı. Moğollar, Anadolu'ya gelene dek Anadolu Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubat, sınır komşuları ile mücadele halinde idi. Moğolların kararlı ve tehlikeli bir düşman olduğunu anlamış ve Moğollara karşı temkinli davranmayı seçmiştir. Özellikle Moğolların, Harzemşahları yenmesi ile Moğollardan gelen elçi vasıtası ile tabiiyet statüsünü dahi kabul etmiştir.

I. Alaeddin Keykubat'ın ölümü ile tahtı ele geçiren II. Gıyasettin Keyhüsrev, babası kadar başarılı bir politika yürütememiştir. Onun döneminde Moğollar, Baycu Noyan öncülüğünde Anadolu'nun en önemli kentlerinden biri olan Erzurum'a saldırmıştır. Bu saldırının neticesinde büyük bir ordu toplayan II. Gıyasettin Keyhüsrev, sayıca avantajlı durumda olmasına rağmen, savaş öncesinde alınan yanlış kararlar sonucu Köseadağ'da ağır bir yenilgi almıştır. Bu mağlubiyet Moğollara, Anadolu'nun kapılarını ardına kadar açmıştır. Anadolu'nun kültür sahası bu şekilde ciddi bir darbe almıştır. Devletin yıkılışına kadar tahta geçecek sultan ve devlet adamları, Moğollar tarafından belirlenmiştir. Zaman içerisinde Selçuklu hanedanının yönetimdeki etkisi zayıflamış ve müstakil beylikler ortaya çıkmıştır.

Merkezi otoritenin bozulmasıyla Anadolu'da birçok beylik ortaya çıkmıştır. Devletin idare mekanizması sarsılmış, halk Moğol baskısı ve zulmü ile ağır vergi yükü altına girmiştir. Moğol istilası sonrası Selçuklu Devleti'nin çözülmesiyle Oğuz boyları (Türkmen boyları) arasında da kaynaşmalar meydana gelmiştir.²³³ Alâeddin Keykubat dönemine kadar kurulan düzen, Moğol etkisiyle yok olup gitmiştir. Siyasi, sosyal ve iktisadi alanda istikrarsızlık ve bozulmalar her yerde baş göstermiştir. Kısa zamanda Anadolu topraklarında beylikler, bağımsız hareket etmeye başlamışlardır.

²³² Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.584.

²³³ Gordlevskiy, *Küçük Asya'da Selçuklular*, s. 51.

IV. KÖSEDAĞ SAVAŞI SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev vefat ettiğinde, İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıç Arslan ve Alaeddin Keykubad adlarında, küçük yaşlarda bulunan üç erkek çocuğu vardı.²³⁴ Türk devlet geleneğinde hanedanın her bir erkek üyesi, tahtın doğal mirasçısı kabul edilirdi. Bu gelenek hükümdarın ölümünden sonra hanedan üyeleri arasında taht mücadelelerinin çıkmasına sebep oluyordu. Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev, hayatta iken Gürcü Prensesinden olma oğlu II. Alaeddin Keykubad'ı veliaht tayin etmişti. Fakat II. Alaeddin Keykubad, hükümdar olamayacak kadar küçük bir yaşta idi.²³⁵

Sultanın, sağlığında iken veliaht tayin etmesine rağmen devlet erkânı (Vezir İsfahanlı Şemseddin, Celaleddin Karatay, Fahreddin Ebubekir)²³⁶, en büyük evlat olan İzzeddin Keykavus'a sadakat yemini etmişlerdir.²³⁷ Savaştan sonra bir dönem daha yönetime eski Türk töresine göre ya da iktidarı ele geçirme kabiliyetinde olan hanedan üyesi tarafından yönetilirken, devletin yıkılışına doğru Anadolu Selçuklu Devleti'nin tahtına kimin oturacağına Moğollar karar verir olmuşlardır.

Kösedağ Savaşı'ndan sonra başa gelen hükümdarlar, güçlü iktidarlar oluşturamamışlardır. Özellikle çocuk yaşta olmalarından ötürü, devletin yönetiminde daha çok Selçuklu ileri gelenleri hâkim olmuştur. Sultanların küçük yaşta olmasından dolayı yukarıda adları geçen Selçuklu devlet adamları arasında amansız bir yetki savaşı baş göstermiştir. Bu mücadelenin sonunda vezir İsfahanlı Şemseddin, muhaliflerini yenerek yönetime hâkim olmayı başarmıştır. Hatta sultanın annesi Berduliye Hatun'la evlenerek, iktidarını daha da kuvvetlendirmeye çalışmıştır.²³⁸ Vezir İsfahanlı Şemseddin, Sultan namına bütün memleketi idare etmiştir. Diğer taraftan adeta bir sultan tavrı takınarak, padişahlar gibi oturup kalkmaya ve ümeraya

²³⁴ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 585.

²³⁵ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 191.

²³⁶ Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 585.

²³⁷ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi II...* s. 545.

²³⁸ Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 585.

hükmetmeye başlamıştır.²³⁹ Ancak çok kısa bir süre sonra Moğollar, padişah tayini yaptığı gibi Selçuklu topraklarına vezir tayinlerini de yapmaya başlayınca İsfahanlı Şemseddin'in devri, Bahaeddin Tercüman'ın vezir olması ile sona ermiştir. Moğol hakanı tarafından tayin edilen Bahaeddin Tercüman, İsfahanlı Şemseddin'i keyfi uygulamaları yüzünden Moğolların emriyle 1249'da yakalayıp öldürtmüştür.²⁴⁰

Savaşın sonra Anadolu Selçuklu Devleti, adım adım zayıflığa doğru gitmiştir. Selçuklular, Türkmen (Oğuz) isyanlarını durdurmakta dahi zorlanıyorlardı. Türkmenler, her yerde ayaklanmaktaydılar. Özellikle Batı Anadolu ve Bizans sınırına yakın bulunan Türkmen boyları, Moğol baskısından uzak olmalarından kaynaklı bağımsız hareket edebiliyorlardı.²⁴¹ Her ne kadar Selçuklu devletinin hükümdar ve vezir tayinlerini Moğollar yapmış olsa da onlar da Türkmen isyanlarını durduramıyorlardı. Selçukluların tamamen Moğol hâkimiyeti altına girmelerinden sonra Türkmenler, devlete karşı itaat göstermedikleri gibi Moğollara da boyun eğmemişlerdi. Moğollar, Anadolu'nun uç bölgelerini yurt edinen Türkmenleri itaat altına alamıyordu. Köseadağ Savaşı öncesi, iç ve dış siyasetin dengelerini sağlayan Selçuklular, ülkede yaşanan olaylar karşısında seyirci kalmıştır.²⁴²

A. Yönetimde Üç Başlılık ve II. Alâeddin Keykubat'ın Ölümü

İsfahanlı Şemseddin'in ölümünden sonra devletin ileri gelenlerinden Celaleddin Karatay, ülkenin yeni bir kargaşaya girmesini engellemek için "Üç kardeşin, yani İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıç Arslan ve Alaeddin Keykubat'ın birlikte saltanat tahtına geçmelerini, adlarının yaşça büyüklüklerine göre, hutbe, sikke ve kitabelerde okunup yazılmasını" önermiş ise de bu teklif kabul görmemişti. Bunun üzerine Rükneddin Kılıç Arslan ve İzzeddin Keykavus'un kuvvetleri, Konya'ya bağlı Ruzbe ovasında savaşa tutuşmuşlardır. İzzeddin Keykavus, Ruzbe ovasındaki savaşta galip gelmesine rağmen ülkede daha fazla kan dökülmemesi için, Celaleddin Karatay'ın önerisi olan "üç kardeş saltanatı" sisteminin yürürlüğe konulmasını istemiştir. İbn-i Bibi'nin aktarımına göre; Her üç şehzadeyi Konya'ya getirip, tahtın sağ tarafına Rükneddin Kılıç Arslan'ı, sol tarafına ise Alaeddin Keykubat'ı oturtmuşlardır. Tahta da İzzeddin Keykavus'u oturtarak etrafa dinarlar

²³⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 199.

²⁴⁰ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 586.

²⁴¹ Gordlevskiy, *Küçük Asya'da Selçuklular*, s. 52.

²⁴² Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967, s 157-158.

saçmışlardır.²⁴³ Kendisi de saltanat naipliğinden ayrıлып her üç sultanın atabeğliği görevini üstlenmiştir. Böylece devlet yönetimindeki buhran, bir süreliğine de olsa sona ermiştir.²⁴⁴

Kösedağ savaşından sonra Selçuklu devlet adamlarının, Moğol hanlarını ziyaret ederek önemli makam ve mevki görevleri ile Anadolu'ya geldikleri görülmektedir. Bu durum karşısında ise Celaleddin Karatay'ın Moğolların devlete daha fazla müdahil olmasını engellemeye çalıştığı zikredilmelidir. Ancak Selçuklu devlet adamlarının kişisel hırs ve menfaatleri, devletteki huzur ve güvenin bozulmasına sebebiyet veriyordu. Anadolu'daki bu istikrarsızlık durumu elbette Moğol Devleti'nin faydasına idi. Anadolu'da düzenin olmayışı, onları farklı coğrafyalara yapacakları seferlerde rahatlatmıştır.

Devlet, bir süre üç kardeş tarafından yönetilse de bu süreç de çok uzun sürmemiştir. II. Alaeddin Keykubat'ın zehirlenerek ölmesi, üç kardeş devrinin sona ermesine sebep olmuştur.²⁴⁵ II. Alâeddin Keykubat'ın ölümü ile devleti yönetecek iki kardeş (II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan) kalmıştır fakat süreç içerisinde iki kardeş arasında saltanat mücadelesi baş göstermiştir. Bu mücadele sırasında IV. Rükneddin Kılıç Arslan Kayseri'de tahta çıkarken, II. İzzeddin Keykavus ise Konya'da sultanlığını ilan etmiştir. Sonuç olarak taht mücadelesi, iki kardeşi savaşa sürüklemiştir. Burada Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı savaşa yönlendirenin Muineddin Pervane olduğu dikkatten kaçırılmamalıdır. Bu süreç içerisinde devletin bütün genel işlerinin Muineddin Pervane'nin elinde olduğu görülmekte, ondan başka kimsenin sözünün geçmediği anlaşılmaktadır. Sadece vali atamalarını değil, divan-ı saltanat erkânını bile Muineddin Pervane tayin ediyordu.²⁴⁶

İki kardeş arasında yaşanan taht mücadelesini, IV. Rükneddin Kılıç Arslan kaybetmiş ve yakalanıp *Bulgurlu* kalesine hapsedilmek üzere gönderilmiştir.²⁴⁷ İbn-i Bibi'ye göre Sultan II. İzzeddin Keykavus, kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a esir muamelesi yapmamış, pek çok pahalı hediyeler, at ve altınlar vererek Bulgurlu'ya göndermiştir.²⁴⁸

²⁴³ Bibi, *El-Evnamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)*, s. 186.

²⁴⁴ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 586.

²⁴⁵ Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 587.

²⁴⁶ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 230.

²⁴⁷ Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 587.

²⁴⁸ Bibi, *a.g.e.*, s. 210.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan, bir süre hapis kaldıktan sonra, Bulgurlu kalesinden Baycu Noyan kuvvetlerince kurtarılmıştır. Muineddin Pervane'nin girişimleri ile özgürlüğüne kavuşan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Pervane'nin kışkırtması ile Hülagu Han'ı ziyaret ederek tahta geçebilmek için destek istemiştir. Ancak bu sırada Bağdat seferi için hazırlanan Hülagu Han, kendilerine çok fazla bir kuvvet tahsis etmemiştir. Bayan Noyan isminde bir Tatar binbaşı kumandasında az miktarda bir ordu vermiştir.²⁴⁹

Anadolu ve Anadolu Türklüğü ile hiçbir alakası olmayan, memlekete karşı hiçbir sevgi duymayan Muineddin Pervane, Moğollardan asker olarak Anadolu'nun aleyhine hareket etmiştir. Muineddin Pervane ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Hülagü Han'dan aldıkları kuvvetle Anadolu'ya girdiklerinde önce Niksar'ı almışlar ardından Tokat'ı kuşatmak üzere hareket etmişlerdir. Tokat kuşatıldığı sırada Sahib Şemseddin-i Tuğrayı²⁵⁰ nin çabasıyla iki kardeş arasında barış sağlanmıştır.²⁵¹

İbn-i Bibi'nin aktarımına göre II. İzzeddin Keykavus, barış yapılmasına rağmen Muineddin Pervane için Sahib Fahreddin'e şu sözleri dile getirmiştir: “*Her ne kadar biraderim Sultan Rükneddin ile kavuştum ve barıştım ise de Muineddin Pervane hile ve hud'asıyla (aldatma) bana karşı mevcut olan husumet ve infiali baki kalmıştır...*”²⁵². II. İzzeddin Keykavus, Pervane'ye güvenmiyordu. Zira Muineddin Pervane'nin Anadolu Türklüğü ile bir bağı yoktu. Yaptığı bütün eylemleri kendi menfaatleri doğrultusunda gerçekleştirmişti.

İki kardeş arasında barış sağlandıktan sonra Moğollar, devreye girerek Selçuklu topraklarını kardeşler arasında taksim etmişlerdir. Anadolu'nun tek bir hükümdar tarafından yönetilmesi Moğolların çıkarlarına ters düşüyordu. Bu sebeple Anadolu Selçuklu Devleti, iki kardeş arasında şu şekilde bölüştürülmüştür. Sivas'tan Bizans sınırına kadar olan memleketler, II. İzzeddin Keykavus tarafından idare edilecektir. Sivas'tan Erzurum'a yani Moğolların sınırına kadar olan yerler ise IV. Rükneddin Kılıç Arslan tarafından idare edilecektir. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nin toprakları, iki yönetim bölgesi haline getirilmiştir.²⁵³ Sultan II. İzzeddin Keykavus'un merkezi Konya şehri olurken. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ise Sivas'ı

²⁴⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 235.

²⁵⁰ Baba İlyas'ın oğlu olarak bilinir.

²⁵¹ Yinanç, *a.g.e.*, s. 236.

²⁵² Bibi, *El-Evvarimü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)*, s. 221.

²⁵³ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 588.

saltanat merkezi yapmıştı. Her iki hükümetin veziri Şemseddin Tuğrayı olmuştur.²⁵⁴ Moğolların memleketi iki kardeş arasındaki paylaşımından sonra her iki sultan kendi bölgelerini yaklaşık on yıl idare etmişlerdir.²⁵⁵ Ancak Muineddin Pervane, Moğolları, kendi tarafında tutabilmek ve II. İzzeddin Keykavus'u bertaraf etmek için onun aleyhine kışkırtmalarda bulunmuştu. Bir süre sonra artan Moğol baskısına dayanamayan II. İzzeddin Keykavus, 1262 yılında aile bireyleri ve yakın emirleri ile birlikte Antalya'ya çekilmiştir. Oradan deniz yoluyla Bizans'a gitmiş ve orada hayata gözlerini yummuştur.²⁵⁶ Muineddin Pervane'nin entrikaları sayesinde IV. Rükneddin Kılıç Arslan tek başına Selçuklu tahtına geçmiş ve bir süre daha devleti yönetmiştir.

B. Memleketi Kurtarma Çabaları

Moğol istibdadı ve zulmüne karşı, devlet erkânından bazıları memleketi Moğollardan kurtarma girişiminde bulunmuş olsa da başarısız olmuştur. Devletin bağımsızlığını sağlamaya çalışan devlet adamlarından biri Ali Bahadır diğeri ise Emir-i Ahur Uğurlu idi. Özellikle tüm gücü elinde bulunduran Muineddin Pervane'ye karşı muhalefette bulunmuşlardır. Muineddin Pervane'nin, Moğolları, Anadolu'yu istilaya davet etmesi ve devletin hazinesini onlara peşkeş çekmesi, Anadolu şehirlerinin istila ve tahribine teşvikte bulunması bütün halkı rahatsız etmekte idi.

Ali Bahadır ile Emir-i Ahur Uğurlu, yirmi bin kadar asker toplayıp Konya üzerine yürümüşlerdir. Maksudları şehri almak, sultan II. İzzeddin Keykavus'u İstanbul'dan getirip tahta çıkarmak ve Moğollara karşı kurtuluş harbine girişmekti. Moğollara karşı Kevele Kalesi²⁵⁷ önlerinde yaşanan şiddetli çarpışmada Ali Bahadır ve Uğurlu firar etmeye mecbur olunca, Muineddin Pervane, esir ettiği Türkmen beylerini katlettirmiştir. Bunların ölümü, halkın büsbütün Pervane'den ve Moğollardan nefret etmesine sebep olmuştur.²⁵⁸

Ali Bahadır, Konya önlerinde yenildikten sonra kuzeye çekilerek, Ankara ve Çankırı taraflarında yeniden asker toplamış, rasgeldiği Moğol askerlerini ve Muineddin Pervane taraftarlarını öldürmeye çalışmıştır.²⁵⁹ Ali Bahadır, Moğolların

²⁵⁴ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 238.

²⁵⁵ Gordlevsky, *Küçük Asya'da Selçuklular*, s. 54.

²⁵⁶ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 589.

²⁵⁷ Gavele Kalesi, Konya yakınlarında müstahkem bir kale.

²⁵⁸ Yinanç, *a.g.e.*, s. 253-254.

²⁵⁹ Yinanç, *a.g.e.*, s. 255.

gönderdiği takviye kuvvetler karşısında çaresiz kalınca Sultan İzzeddin Keykavus'un yanına İstanbul'a kaçmaya mecbur olmuştur.²⁶⁰

Moğolların ve Muineddin Pervane'nin zulmüne isyan eden bir diğer Selçuklu devlet adamı da Emir-i Ahur Esedüddin idi. Esedüddin, Aksaray'da isyana kalkışmışsa da Moğollar, bu isyanı zalimce bastırmıştır. Esedüddin, Salime Kalesini ele geçirip, ahaliyi Moğollar aleyhine kışkırtmış ve Sultan II. İzzeddin Keykavus namına ve Anadolu'nun istiklali uğrunda hareket etmeye çalışmıştır. Moğollar ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın askerlerine saldırılar düzenleyip, yıpratma stratejisini uygulamıştır. Muineddin Pervane, Esedüddin ile baş edemeyeceğini anlayınca Anadolu eşraf ve ümerasından Caca Bey'i görevlendirmiştir. Caca Bey, asker toplayarak Salime Kalesini geri almış, kurtuluş için mücadele eden Emir-i Ahur Esedüddin ve taraftarlarını öldürmüştür.²⁶¹ Ali Bahadır, Emir-i Ahur Uğurlu ve Emir-i Ahur Esedüddin gibi başka isyan hareketleri yaşanmış ise de devleti Moğol hâkimiyetinden kurtaramamışlardır.

C. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Vefatı

II. İzzeddin Keykavus'un, Bizans'a kaçması ile birlikte Selçuklu tahtında tek başına söz sahibi olan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Moğollardan aldığı destekle yönetime hâkim olmuştu. Ancak Muineddin Pervane, sultanı kendisine rakip olarak görmeye başlamıştı. Devlet işlerinde çok güçlü bir konuma gelen Muineddin, Sultan'dan her istediğini rahatlıkla elde edebiliyordu. Muineddin Pervane'ye karşı duracak durumda olmadığını görmüş olan sultan, Pervane'nin isteklerini yerine getirmek zorunda kalmıştır. İbn-i Bibi, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Muineddin Pervane'nin arasının, güç rekabetinden doğan yoğun dedikodular sonucu iyice açıldığını belirtmektedir.²⁶²

İbn-i Bibi, Muineddin Pervane'nin, Moğol yetkililerine göndermiş olduğu mektuplarda; "*Sultan (IV. Rükneddin Kılıç Arslan), size karşı isyan etmek istiyor, ben mani oluyorum. Bu yüzden beni öldürmek istiyor, beni öldürdükten sonra size karşı asker toplayacak...*" şeklinde yazdığını belirtmiştir.²⁶³ Moğol yönetimini, sultan aleyhinde kışkırtmaya çalışarak ikili bir siyaset yürütüyordu. Devlet içindeki hâkimiyet ve yetkisini arttıran, bu gücü sultanla paylaşmak istemeyen, onu adeta

²⁶⁰ Bibi, *El-Evnamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)*, s. 222.

²⁶¹ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 256.

²⁶² Bibi, *a.g.e.*, s. 224-225.

²⁶³ Bibi, *a.g.e.*, s. 225.

kendine bir rakip olarak görmüş olan Muineddin Pervane, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a karşı türlü entrikalar çevirerek, Moğolların da yardımını ve hatta İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın²⁶⁴ iznini almak suretiyle, 1266 yılında Aksaray'da, bir şölen sırasında sultanın yemeğine zehir koydurtmuştur. Sultanın, zehirle ölümünü bekleyemeyecek kadar sabırsızlanan Pervane, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı yay kirişi ile boğarak öldürmüştür. Selçuklu sultanının, bir emiri tarafından öldürülmesi bu dönemde sultanların ümera üzerindeki yetki ve gücünün kalmadığının açık delili olmuştur.²⁶⁵

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ölümü, tüm memlekete ilan edilmiş, cenaze töreninde de kendisini öldürenler, tabutun yanında yürüyüp kederli gözükmeye çalışmıştır. Sultanın ölümünden sonra çocuk yaştaki oğlu III. Gıyasettin Keyhüsrev, Selçuklu tahtına oturtulmuş ve ileri gelen devlet erkânı, onu Sultan olarak tanımışlardır. İbn-i Bibi, III. Gıyasettin Keyhüsrev'in daha iki yaşında olduğunu belirtmiştir.²⁶⁶ Sultanın çocuk yaşta olması, Pervane'nin otoritesinin sarsılmasına etki etmemiştir. Zira Muineddin Pervane, devletin yüksek yönetim makamlarına kendi yakınlarını atadığı için, bu devirde de eskisi gibi yetki ve kudretini korumaya devam etmiştir.²⁶⁷ Sevim ve Merçil hocalar Muineddin Pervane'nin, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve III. Gıyasettin Keyhüsrev dönemlerinde, yönetimdeki gücünü korumasından dolayı bu döneme '*Pervane Dönemi*' denilmesi pek de yanlış olmayacaktır şeklinde ifade etmişlerdir.²⁶⁸

Sultan III. Gıyasettin Keyhüsrev'in küçük yaşta olması, devlet yönetiminde haliyle Muineddin Pervane'nin ön planda olmasına neden olmuştur. Sultanın vezirlik görevini, tecrübeli devlet adamı Sahip Fahreddin Ali yapsa da esasen Muineddin Pervane yönetiminde tek başına söz sahibi idi. Muineddin Pervane'nin gerçek amacı Selçuklu tahtına geçmek ve sultanlığını ilan etmektir.²⁶⁹ Fakat Pervane, bu yolda vezir Sahip Fahreddin Ali'yi kendisine en büyük engel olarak görmüştür. Muineddin Pervane, türlü entrika ve hile ile Sahip Fahreddin Ali'yi, Moğollara şikâyet etmiş ve onu Osmancık Kalesine hapsedirmiştir.²⁷⁰ Muineddin Pervane'nin bu şekilde etkin olması III. Gıyasettin Keyhüsrev'in yönetimde hayli sönük kalmasından kaynaklıdır.

²⁶⁴ Faruk Sümer, "Abaka", **İA**, C.1, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, s. 8.

²⁶⁵ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s. 590-591.

²⁶⁶ Bibi, **El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)**, s. 227.

²⁶⁷ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 592.

²⁶⁸ Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 591

²⁶⁹ Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, s. 273.

²⁷⁰ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s. 592.

Moğollar, bu gelişmeleri takiben Anadolu'nun yönetimini bu tarihlerde tamamen ele geçirmişlerdir. Tahta çıkan sultanlar, Moğol emirlerinden daha az yetkiye sahip durumuna düşmüşlerdir. 1275 yılında Moğol hanı Abaka Han, Anadolu'ya Tokun Noyan adında bir vali tayin etmiş ve "Başta Muineddin Pervane olmak üzere bütün Selçuklu devlet adamlarının, Tokun Noyan'ın iznini almadıkça herhangi bir konuda karar vermemelerini" bildirmiştir.²⁷¹ Tokun Noyan'ın tam yetki ile Anadolu'yu yönetmesi sultanların yönetimde pek etkilerinin olmadığını göstergesi idi.

Moğolların baskı ve zulmü günden güne artmaya devam edince, Anadolu halkı ve ümerası ile birlikte memleketin kurtuluşu için Mısır Memluk hükümdarı Baybars'tan yardım talebinde bulunma kararı almıştır. Bu talebin baş mimarı şüphesiz Muineddin Pervane idi. Pervane'nin esas gayesi, Anadolu'nun kurtuluşu değildi. O, Moğolları ülkeden çıkarıp kendi hükümdarlığını ilan etmek istiyordu. Bir yandan Memluk devletine mektuplar göndererek onları Moğollara karşı Anadolu'ya davet ediyordu. Öte yandan Moğollar ile birlikte hareket ederek onlardan taraf gibi görünmeye çalışıyordu. Nihayetinde 1277 senesinde Memluk ordusu, Anadolu'ya gelerek Moğolların, Anadolu'daki birliklerini Elbistan Ovasında yenmişlerdir.²⁷² Bu savaşta Moğolların ünlü iki komutanı (Tudavun ve Tuku), Baybars tarafından öldürülmüştür.²⁷³ Abu'l Farac'ın yazdığına göre Memluk kralı Bundukdar ki bize göre Baybars, Kayseri'ye kadar gelmiş ve sultanın sarayında on beş gün ikamet etmiş ve şu sözleri söylemiştir; "*Ben bu memleketi harap etmek için gelmedim. Sultanınızı, Tatar esaretinden kurtarmak için geldim...*"²⁷⁴ Memluk sultanı Baybars, Selçuklulardan beklediği desteği göremeyince Mısır'a geri dönmüştür. Zira sultan Baybars Kayseri'ye geldiğinde kendisini Anadolu'ya davet eden Muineddin Pervane, Tokat'a kaçmıştır. Bununla birlikte Moğollar, Memluk galibiyetinin intikamını Anadolu Türklerinden almışlar, Anadolu genelinde büyük bir katliam gerçekleştirmişlerdir. Kaynakların ifadesine göre bu katliamlarda yaklaşık iki yüz bin Türk öldürülmüştür.²⁷⁵ Özellikle Tudavun ve Tuku Noyanların ölümü Moğol-İlhanlı hanı Abaka Hanı hiddetlendirmişti. Haklı haksız ayırt etmeden büyük bir katliam

²⁷¹ Bibi, *El-Evvarimü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)*, s. 237, Sevim, Merçil a.g.e., s. 593-594.

²⁷² Sevim, Merçil, a.g.e., s.594.

²⁷³ Uyar, Köseadağ Savaşı'nı Yeniden Değerlendirmek: İlhanlı Dönemi Tarih Yazıcılığı Bağlamında Bir Savaşın Anatomisi, s.328.

²⁷⁴ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi II*. .s. 599.

²⁷⁵ Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, s.158-159.

gerçekleştirmişlerdir.²⁷⁶ Moğollar, yaptıkları katliam sonrası Anadolu'nun doğu kısmını tamamen bir Moğol eyaleti haline getirmişlerdir. Bu sırada Anadolu'nun batısı ise beyliklerin istiklâl mücadelelerine sahne olmuştur.²⁷⁷

D. Muineddin Pervane'nin Moğollar Tarafından İdam Edilmesi

Sultan Baybars'ın Anadolu'ya gelmesini fırsat bilen Karamanoğulları, Moğol ve Selçuklu hanedanına karşı isyan etmişlerdir. Konya'yı alan Karamanoğlu Mehmet Bey, kaynakların Cimri diye yazdıkları Selçuklu şehzadesi Siyavuş'u sultan ilan edip kendisini de vezir ilan etmiştir.²⁷⁸ Karamanoğullarının isyan etmesiyle Anadolu'ya gelen Moğol-İlhanlı hükümdarı Abaka Han, isyanı sert bir şekilde bastırması ve Anadolu'nun yönetimini kardeşi Konkurtay Noyan'a bırakıp, beraberinde Muineddin Pervane ve Sahip Fahreddin Ali'yi alıp Azerbaycan'a dönmüştür. Abaka, İlhanlıların yazlık merkezi olan Van Gölü'nün kuzeyindeki Aladağ'a geldiğinde, burada bulunan Moğol Noyan ve kumandanlarıyla Pervane'nin ikili siyaseti hakkında müzakerelerde bulunmuştur ve sonunda Pervane'nin ihanetini tespit etmiştir. Bu ihanet üzerine Abaka Han, Muineddin Pervane'yi idam ettirmiştir.²⁷⁹ Muineddin Pervane, ikili bir siyaset yürüterek, Memluk hükümdarı Baybars'ı, Anadolu'ya Moğollara karşı savaşmaya davet etmişti. Bir yandan da Moğol taraftarı gibi gözüküyordu. Moğollar, bu ihaneti anlayınca, Abaka Han tarafından kurulan mahkemede Muineddin Pervane'nin, Mısır Sultanı Baybars'a gönderdiği mektuplar da ortaya çıkmış ve bu mektuplar, Pervane'nin sonunu getirmiştir.²⁸⁰

Muineddin Pervane, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerine damga vuran devlet adamlarındandı. O da tıpkı Sadeddin Köpek gibi devleti tahakkümü altına almayı ve hatta tahta çıkmayı tasarlamıştır. Mükrimin Halil Yinanç, Anadolu Türklüğünün düşman esareti altına girmesine ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin son bulmasına sebep olan kişinin Muineddin Pervane olduğunu belirtmektedir.²⁸¹

Pervane'nin ölümünden önce II. İzzeddin Keykâvus, Selçuklu tahtı için oğlu II. Gıyasettin Mesut'u veliaht tayin etmişti. II. Gıyasettin Mesut, Pervane'nin öldürülmesinden sonra ailesi ve yakınlarıyla birlikte Kayseri'ye gelerek, Kastamonu

²⁷⁶ Uyar, **Kösedağ Savaşı'nı Yeniden Değerlendirmek: İlhanlı Dönemi Tarih Yazıcılığı Bağlamında Bir Savaşın Anatomisi**, s.330.

²⁷⁷ Ali Sevim, "Keykavus III", **İA**, C.25, TDV Yayınları, Ankara, 2022, s. 350-351.

²⁷⁸ Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, s.159.

²⁷⁹ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s. 596.

²⁸⁰ Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, s. 305.

²⁸¹ Yinanç, **a.g.e.**, s. 305.

Beyi Çobanoğlu Muzafferüddin ile beraber İlhanlı-Moğolların başşehrine gitmiş, Abaka Han'ın huzuruna çıkarak, Selçuklu tahtına oturmak istemiştir. Abaka Han tarafından, sultan Mesut'a Erzurum, Erzincan, Sivas, Diyarbakır ve Harput'un idaresi verilmiştir. Fakat Abaka Han'ın ani ölümü üzerine (1282) Ahmed Teküder, Moğol-İlhanlı hükümdarı olunca Selçuklu ülkesini, III. Gıyasettin Keyhüsrev ile II. Mesut arasında bölüştürmüştür. Durumu öğrenen ve memnun kalmayan III. Gıyasettin Keyhüsrev, Moğolların Anadolu valisi Kongurtay ve Vezir Fahreddin Ali ile birlikte görüşmelerde bulunmak üzere Ahmed Teküder'e gitmek için yola çıkmışsa da İlhanlı Devleti'nde başlayan saltanat mücadelesi sebebiyle bir süre Erzurum'da beklemek zorunda kalmıştır. Moğol taht mücadelesinden galip çıkan Argun Han, II. Mesut'u Anadolu Selçuklu sultanı ilan ettiğini duyurmuş, III. Gıyasettin Keyhüsrev'i de öldürtmüştür.²⁸²

II. Gıyasettin Mesut'un saltanatı çok uzun sürmemiştir. O da kendinden önceki Selçuklu sultanları gibi Moğolların gazabına uğramıştır. Gazan Mahmut Han, Moğol İlhanlı tahtına çıktığında, Sultan II. Gıyasettin Mesut'u tahttan indirmiş ve Hemedan'a sürgüne yollamıştır. Sultan II. Gıyasettin Mesut'un tahtan indirilişinden III. Alaeddin Keykubat'ın tahta çıkmasına kadar geçen iki yıl içinde, Selçuklu tahtı boş kalmıştır. Gazan Han, Moğol-İlhanlı tahtına çıkınca Anadolu'ya Cemaleddin Mehmet'i vezirliğe, Muineddin Mehmet'i pervaneliğe, Tiflisli Kemaleddin'i saltanat naipliğine ve Şerefeddin Osman'ı da maliyeye atamıştır. Böylece iki yıl boyunca Anadolu Selçukluları, Moğollar tarafından tayin edilen devlet adamlarınca yönetilmiştir. Moğol kuvvetlerinin başına da Sülemiş, Bayancar, Boçkur ve Körtimur getirilmiş, ayrıca Türkiye'yi dört mali bölgeye ayırmışlardır.²⁸³

Sultan II. Gıyasettin Mesut, Gazan Han tarafından tahttan indirilince Selçuklu tahtına amcasının oğlu III. Alaeddin Keykubat getirilmiştir. Moğollar tarafından yürürlüğe konulan dört mali bölge sistemi, onun döneminde kaldırılmıştır. Gazan Han, III. Alaeddin Keykubat'ı sultan olarak Anadolu'ya gönderirken onun vezirliğine Şemseddin Laguşi'yi, vergi tahsili için de Bokucur'u ve Moğol ordusu komutanlığına da Bayancar'ı tayin etmiştir. Bayancar'ın tayini, ordu komutanlığı beklentisindeki Sülemiş'in isyan etmesine sebep olmuştur. Çünkü Sülemiş, Köseadağ Savaşı'nı kazanan Baycu Noyan'ın torunu idi. Sülemiş, Anadolu komutanlığının

²⁸² Sevim, "Keykavus III", s. 350-351.

²⁸³ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s. 602.

kendi hakkı olduğunu iddia ediyordu. Sultan III. Alaeddin Keykubat, bu isyan esnasında Gazan Han'a sadakat yemini etmiş ve Moğol Hanı Hülagu'nun kızı ile evlenip saltanatını güvenceye almıştır.²⁸⁴

Sultan III. Alaeddin Keykubat, damat oluşunun verdiği cesaretle Moğolların yaptığı gibi ülkedeki zenginlerin ve halkın varlıklarına, çeşitli yöntemlerle el koymaya başlamıştır. III. Alaeddin Keykubat'ın bu keyfi uygulamasının, Anadolu'daki Moğol askeri komutanı Abuşka'ya bildirilmesi üzerine, zulmü gerçekleştirenler yakalanıp öldürülmüşlerdir. Gelişmeleri haber alan sultan, korku ve endişeye kapılarak Konya'ya kaçmaya çalışmıştır. Ancak Ürgüp yöresinde yakalanan sultan III. Alaeddin Keykubat, Gazan Han'a gönderilmiştir.²⁸⁵ Sultan'ın eşi daha önce belirttiğimiz gibi Hülagu'nun kızı idi. III. Alaeddin Keykubat zevcesinin şefaati ile ölümden kurtulmuşsa da sultanlıktan azledilerek İsfahan'a sürülmüştür. Sürgünde bulunduğu vakit III. Alaeddin Keykubat'ın orada bulunan adamlarından biri tarafından öldürüldüğü ve yerine Hemedan'da bulunan II. Gıyasettin Mesut'un tekrar hükümdar olduğu belirtilmektedir²⁸⁶.

Gazan Han tarafından Hemedan'da tutulan II. Gıyasettin Mesut, Alaeddin'in tahttan indirilmesi ile Musul üzerinden Konya'ya gelmiş ve Selçuklu tahtına oturmuştur. Sultan II. Gıyasettin Mesut, devlet yönetiminde hiçbir rolü ve hâkimiyeti olmaksızın son derece sönük bir hayat yaşamıştır. 1308 yılında Selçuklu hükümdarı II. Gıyasettin Mesut, uzun bir hastalıktan sonra Kayseri'de ölmüştür. Sultan Mesut son yıllarında çok yoksul bir hayat geçirmiştir. Moğolların sonu gelmez istekleri yüzünden derin bir üzüntüye kapılıp kendisini zehirlediği rivayet edilmiştir.²⁸⁷ Esasen Sultan Mesut'u son Selçuklu hükümdarı olarak kabul etmek gerekir. II. Gıyasettin Mesut devrinde Anadolu toprakları beylikler tarafından bölünmüş halde idi. Zira Mesut'tan sonra hanedandan biri muhtemelen tahta çıkarılmış ise de Moğollar tarafından tanınmamıştır. Çünkü Moğollar, bu tarihten itibaren Anadolu'yu Demirtaş (Timurtaş) ve Çoban Bey gibi genel valilerle idare etmiştir. Böylece

²⁸⁴ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 354.

²⁸⁵ Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s. 604.

²⁸⁶ Yinanç, *a.g.e.*, s. 354.

²⁸⁷ Faruk Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2023, s. 75.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1075-1318 yılları arasında devam eden hükümlanlık dönemi de sona ermiştir.²⁸⁸

E. İlhanlı Devleti'nin Teşekkülü

XIII. yüzyıla damgasını vuran önemli olayların başında, Moğolların Asya'dan Avrupa kıtasına kadar uzanan istilaları gelmektedir.²⁸⁹ XIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Moğol İmparatorluğu artık tek bir merkezden yönetilemeyecek kadar büyümüştü. Cengiz Han 1227 senesinde vefat ettiğinde ülkeyi oğulları ve torunları arasında paylaşmıştı.²⁹⁰ İşte bu sebeple Moğol Hanı Mengü Han döneminde, ülke sınırlarının genişlemesine bağlı olarak merkeze uzak yerlerin yönetiminin zorlaşmasından dolayı merkezi otoriteyi güçlendirmek adına Hülagü Han'ı Yakındoğu'ya gönderince, yakın gelecekte İlhanlılar olarak adlandırılacak olan yeni siyasi bir teşekkül ortaya çıkmıştır.²⁹¹ Hülagü Han, beraberinde kalabalık bir Moğol kitlesi ile birlikte Horasan'a hareket etmiştir.²⁹² Hülagü'nün esas vazifesi, evvela İsmailileri ortadan kaldırmak, ardından İslam halifesinin başkenti Bağdat'ı alarak Mısır'a kadar ilerlemektir.²⁹³ Bu yeni oluşum, gayesine ulaşmak için Anadolu üzerindeki siyasi ve ekonomik baskılarını daha da arttırmaya çalışmıştır. İlhanlıların, Moğol merkezinden uzak olmaları, iktisadi güçlerini arttırmış, hâkimiyeti altındaki toprakların zenginliği ile birlikte güçlenmesine ve büyük bir askeri kuvvete ulaşmasını sağlamıştır. İlhanlı Devleti'nin bu zenginliği, hâkimiyeti altındaki ticaret yollarını kontrol altında tutması, halktan alınan ağır vergiler ve yağma hareketlerinden geliyordu.²⁹⁴

Siyasi ve ekonomik açıdan güçlü konuma gelen İlhanlılar, Gazan Han zamanında Müslümanlığı seçmişlerdir. Korykoslu Hayton, Gazan Han'ın Hıristiyan olduğunu sonradan İslam'a geçtiğini belirtmektedir.²⁹⁵ Bundan sonraki süreçte Moğol-İlhanlı tahtında Müslüman bir hükümdar bulunmasına rağmen Anadolu'daki

²⁸⁸ Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, s. 355. Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s. 605.

²⁸⁹ Mustafa Akkuş, Büşra Bağcı, "Hülagü Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", **Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, S.9, 2018, s. 153.

²⁹⁰ Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", **İA**, C. 30, TDV Yayınları, Ankara, 2020, s. 226.

²⁹¹ Ömer Tokuş, "Moğol Hakimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C. 117, S. 230, İstanbul, s. 177.

²⁹² Özgüdenli, "İlhanlılar'da Hükümlanlık Telakkisi ve Hükümdar Algısı", s.74.

²⁹³ Akkuş, Bağcı, **a.g.m.**, s.158.

²⁹⁴ Mustafa Kalkan, "Ortaçağ Anadolu Devletlerine-Beyliklerine Ait Yeni Bulunan Numizmatik Materyaller", **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 1, 2020, s.123-124.

²⁹⁵ Hayton, **Doğu Ülkeleri Altın Çağı**, s. 151.

Moğol idaresinde herhangi bir değişim veya düzelme görülmemiştir. Anadolu'daki valiler, çeşitli bahanelerle Moğol merkezine karşı isyan ettikçe yıpranan sadece Anadolu halkı olmuştur. Moğol Noyan ve valilerin isyanları, Anadolu'nun maddi ve manevi yönden perişan olmasına, halkın daha fazla ezilmesine sebep olmuştur.²⁹⁶ Moğollar, sadece askeri yönden Anadolu'ya hâkim olmamış, siyasi, idari ve ekonomik olarak da Anadolu Selçuklu Devleti'ne tamamen el koymuşlardı.²⁹⁷

F. Anadolu'daki Moğol Hâkimiyeti ve Etkileri

XIII. yüzyılın başlarında Moğol saldırıları sebebiyle kaçan Türkmen toplulukları, Anadolu topraklarına yerleşmişlerdi. Babailer isyanından sonra Selçuklu yönetimi isyana destek verdikleri gerekçesi ile Türkmen boylarına ciddi şekilde baskısını arttırmıştı. Bu baskılar ile birlikte Babai isyanının Anadolu'da ortaya çıkardığı karışıklık Moğolları, Anadolu'ya cezbettirmişti.²⁹⁸ Köseadağ yenilgisinden sonra Moğolların, Anadolu'da nüfuz ve etkileri kısa zamanda kendisini her alanda gösterir olmuştur. Moğollar, Selçuklu Devleti'nin idare sisteminde değişikliğe giderek, kardeşler arasındaki taht kavgalarını bahane gösterip, ülkeyi yönetim bölgelerine ayırmışlardır. Genel olarak uyguladıkları böl, parçala ve yönet siyasetini bu şekilde Anadolu'da hayata geçirmişlerdir.²⁹⁹ Yukarıdaki bölümlerde de sözünü ettiğimiz gibi Selçuklu tahtına çıkacak olan sultanın belirlenmesi, Moğol hanlarınca yapılmaktaydı. Devletin yıkılışına doğru ise sultanların devlet yönetimi üzerinde neredeyse etkisi hiç kalmamıştı. Devlet, Moğol merkezinden tayin edilen vali ve komutanlarca yönetilir olmuştur. Bu vali ve komutanların görevi, Moğol devleti adına Selçuklu sultanlarının kendilerine karşı faaliyetlerine müdahale etmektir.³⁰⁰ Anadolu Selçuklu sultanları, otoriteyi kurmaya hâkim değillerdi. Tahta geçen sultanlar, Moğol hanının huzuruna gitmeye ve ondan onay almaya mecbur idi. Gerçekte ise ülkeyi Moğol hanının naibleri (vezirleri) yönetiyordu. Bu nedenle vezirler, Selçuklu sultanlarının idaresini kabul etmeyip, Moğol hanın buyruklarını yerine getirmeye çalışıyordu. Hatta Moğol hâkimiyeti zamanında vezirler, kimseye hesap vermeden devleti yönetiyorlardı.³⁰¹ Moğolların gönderdiği vezir ve valiler ile memleket idare edilir hale gelmişti. Zaman içerisinde bu valilerden bazıları Moğol merkezine karşı

²⁹⁶ Adülkadir Yuvalı, "Gazan Han", **İA**, C. 13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 429.

²⁹⁷ Tokuş, "Moğol Hakimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", s. 204.

²⁹⁸ Şakir Turan, "Moğolların Anadolu'yu İstilasından Sonrası Batı Anadolu'da Türkmen Tarzında Şekillenme", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.29, 2011, s.1.

²⁹⁹ Akkuş, Bağcı, "Hülagü Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", s.153.

³⁰⁰ Akkuş, Bağcı, **a.g.m.**, s.153.

³⁰¹ Gordlevsky, **Küçük Asya'da Selçuklular**, s.55.

isyan etmişlerdir. Tugaçar Noyan isyanı, Baltu Noyan isyanı, Sülemiş Noyan isyanı ve son olarak Timurtaş isyanı bunların birkaç örneğidir.³⁰² Moğolların Anadolu'yu doğrudan vezirlerle yönetmeye karar vermeleri, Memlûkluların sürekli Anadolu'da çıkan isyanlara destek vermesinden kaynaklanıyordu.³⁰³

Moğol istilası ve zulmü evvela Orta Asya topraklarında başlamıştı. Köseadağ Savaşından önce Orta Asya'da, Moğollardan kaçıp gelen Türkmen aşiretleri, Anadolu Selçuklu Devleti tarafından Bizans sınırı ile Batı Anadolu'nun uç noktalarına yerleştirilmişti. Moğollar, Anadolu Selçukluların idari ve askeri yapılarını hasara uğrattınca, devlet içindeki çözümler kısa süre içinde ortaya çıkmıştır. Bu Türkmen beyleri, savaştan sonra Anadolu'daki istikrarsızlıktan da faydalanarak siyasi bir hürriyete kavuşarak, beylikler dönemi dediğimiz devri başlatmıştır. Selçuklu Devleti'nin vassalı durumundaki Ön Asya prensleri de Moğol istilasından faydalanıp, Selçuklulardan ayrılıp bağımsızlıklarını ilan etmek istiyorlardı. Moğol istilası yüzünden Selçuklu Devleti'nin çözülmesi, Oğuzlar (Türkmen boyları) arasında da kaynaşmalar doğurmuş ve Anadolu, irili ufaklı beylikler ile dolmuştur. Bu beylikler, hâkimiyetleri zamanında buldukları bölgelerde büyük topraklar elde etmişlerdi. Devletin zayıflaması, onlar için bir fırsata dönüşmüştür. Özellikle Batı Anadolu'da, Moğol tesirinin az hissedilmesi sebebiyle bu durum bölgedeki beyliklerin zaman içinde büyüyüp güçlenmesine sebep olmuştu. Karamanoğulları gibi beyler ayaklanmış, Batı Anadolu'da yaşayan Oğuz boyları da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nin uçlardaki hâkimiyeti sona ermiştir.³⁰⁴ Özellikle son Moğol-İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölmesi ile Moğollar arasında çıkan iç savaş, Türk beylerinin tam anlamıyla bağımsızlığını sağlamış ve Anadolu topraklarına yeniden bahar gelmiştir.³⁰⁵

G. Moğolların Anadolu'ya Sosyo-Ekonomik Etkileri

Anadolu toprakları, yüz yıllar boyunca ticaretin merkezi konumundaydı. Özellikle Türklerin, Anadolu'ya gelişi ile bu ticari canlılık daha da artmıştır. Bunun sebebi ise Türklerin, Anadolu'ya yerleşerek ticaret yollarının güvenliğini

³⁰² Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67-68.

³⁰³ Erol Keleş, Elbistan Meydan Muharebesi ve İlhanlıların Yeni Anadolu Politikası, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C. 123, S. 242, İstanbul, s. 65.

³⁰⁴ Gordlevsky, **Küçük Asya'da Selçuklular**, s. 49-51.

³⁰⁵ Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, s.161.

sağlamasından gelmektedir. Anadolu Selçukluları, kuruluşundan itibaren ekonomik faaliyetlere önem vermiş, ticaretin gelişimi için önemli hanlar ve kervansaraylar inşa etmişlerdir. İstanbul'un 1204 tarihinde Latinler tarafından işgalinden sonra Venedik ve Cenevizlerin ticaret ağı Anadolu topraklarına kaymış, bu durum ekonomik olarak Anadolu Selçuklu Devleti'ni güçlendirmiştir. Hatta I. Alaeddin Keykubat devrinde hazinenin ağzına kadar dolduğu belirtilmektedir.³⁰⁶ I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubat devirlerinde önemli liman şehirleri alınmış ve yabancı devletler ile ticaret antlaşmaları imzalanmıştı. Öte yandan Anadolu topraklarında örgütlenen Ahi teşkilatı da önemli bir yere sahipti. Alınan liman şehirlerindeki ticaretin geliştirilmesinde Ahi teşkilatının büyük payı vardı. Bu sayede uluslararası ticaret de etkinlik kazanmıştır. I. İzzeddin Keykavus'un tüccarların malına sigortalama işlemi ise Anadolu topraklarında güvenli ticaretin adresi olmasını sağlamıştı.³⁰⁷ Selçukluların, Köseadağ yenilgisi sonrası hâkimiyetleri zayıflayınca, Anadolu genelindeki ticaret yollarının güzergâhları bir süre ıssızlaşmış ve ticari etkinlikler olumsuz şekilde etkilenmiştir. Moğol saldırısının etkileri, belli bir süre asayişin ortadan kalkmasına, ekonomik hayatın olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu esnafı kısa bir zaman fakirleşmiş ve ticaret limanları güvenlik sebebiyle iş yapamaz hale gelmişse de Moğolların Doğu Anadolu'da asayişi sağlamasıyla eski bolluk dönemine dönmüştür. Bu kısa süreli buhran ticari canlılığın, Bizans limanlarına kaymasına neden olmuştur.³⁰⁸

Moğollar, Horasan ve Anadolu'ya geldikleri vakit ilk zamanlarda iktisadi bir düzen kurmaları uzun bir süre almıştır. Bu iktisadi düzeni İranlı bürokratlardan istifade ederek kurabilmişlerdir.³⁰⁹ Moğollar, Anadolu'daki otorite ve düzeni sağladıktan sonra ticareti canlandırmak amacıyla Batılı devletlerle ticari ilişkilerde bulunmuştur. Tebriz'den İskenderun'a kadar uzanan ticaret yolunun güvenliğini sağlamaya çalışmış ve tüccarların malını sigortalatma sistemini uygulamışlardır.³¹⁰ Selçukluların Doğu Anadolu kentlerinde iktisadi egemenliğini kaybetmesiyle bu

³⁰⁶ Erdem, "İlk Dönem Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)", s.3.

³⁰⁷ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, s.562-566.

³⁰⁸ Adnan Eskikurt, "Ortaçağ Anadolu Ticaret Yolları", **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.33, 2014, s.24-34.

³⁰⁹ Özgüdenli, "İlhanlılar'da Hükümrânlık Telakkisi ve Hükümdar Algısı", s.74.

³¹⁰ Muhammet Emin Koçak, "Moğollar Zamanında Ticaretin Beşiği: İpek Yolu", **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, 2019, s.39.

şehirler Moğol nüfuzu altında ekonomik olarak gelişme göstermişlerdir.³¹¹ Bu gelişmenin esas sebebi, Avrupa Hristiyanlık dünyasının Memluk Devleti'ne ambargo uygulama isteğinden kaynaklanıyordu. Moğollar, Anadolu ve Ortadoğu'yu istila ettiklerinde bu durumu fırsata çevirmek isteyen kesim şüphesiz Papalık merkeziydi. Papalık, Moğollar ile ticari ve siyasi ittifak kurma çabası içinde olmuştur. Doğunun zenginliklerine Memluklere ihtiyaç duymadan, doğrudan ulaşmak için İpek Yolu'nun Kuzey yollarını kullanmayı teşvik etmişlerdir. Bu gelişmeler Doğu Anadolu şehirlerinin ve halkının zenginleşmesini sağlamıştır.³¹²

Moğolların egemenliği, Doğu Anadolu ve İran topraklarının ekonomik olarak güçlenmesini sağlamıştır. Moğollar, Anadolu'da siyasi ve idari değişimler yaptığı gibi mali yönden vergi toplama sistemini yeniden düzenlemeye çalışmışlardır. Özellikle Gazan Han devrinde vergilendirme, maliye ve darphane işlerinde yeni düzenlemeler yapıldı. Bunların yanı sıra tarım, adalet sistemi gibi alanlarda da değişiklikler yapıldı.³¹³ Moğollardan önce uygulanan birden fazla vergi sistemi bu sayede ortadan kaldırılmıştır.³¹⁴ Gordlevskiy, çiftçilik işleri ile uğraşanlardan 'kılan', konar-göçerlerden 'kopçur', esnaf ve şehirli halktan 'baç' ve 'tamga' adında vergiler alındığını belirtmektedir.³¹⁵ Vergilerin düzenli şekilde toplanamadığı kesim, konar-göçerler grubu idi. Bununla beraber Moğollar, Anadolu'da buldukları sürece maliyeyi ve ekonomiyi takip edecek memurların tayinlerini yapmışlardır.³¹⁶ Bu memurlardan Emir Argun'un Anadolu'daki idareciliği sırasında 'kopçur' vergisi getirilmiştir. Kopçur; herkesin gelirinin ve ne kadar vergi vereceğinin defterlere yazılarak tespit edilmesine verilen isim idi. Bu sayede devlet yılda bir kez kimden ne alacağını belirlemiş oluyordu. Emir Argun, Anadolu'daki yeni vergi toplama sisteminin fikir babası idi. Bu sistem ile konar-göçer halktan düzenli şekilde vergi toplamayı amaçlamışlardır. Anadolu'da kısa süreliğine yaşanan ekonomik istikrarsızlık, yeni vergi sistemi ile tekrardan düzene sokulmaya çalışılmıştır.³¹⁷

³¹¹ Firdevs Özen, "İlhanlılar Devrinde Erzurum", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.56, S.2, 2016, s.270.

³¹² Erol Keleş, "Moğol Dönemi Ticaretin Gelişmesinde Doğu Anadolu Kervan Yollarının Önemi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 41, S. 72, 2022, s. 144-145.

³¹³ Özgüdenli, "İlhanlılar'da Hükümrânlık Telakkisi ve Hükümdar Algısı", s.75

³¹⁴ Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", **Türk Hukuk ve İktisad Tarih Mecmuası**, C.1, 1931, s.15.

³¹⁵ Gordlevsky, **Küçük Asya'da Selçuklular**, s.57

³¹⁶ Togan, **a.g.m.**, s.18.

³¹⁷ Erdem, "İlk Dönem Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)", s.8-9.

Moğol hâkimiyeti çeşitli idari, ekonomik ve toplumsal çalkantılar yaşatmasına rağmen Konya ve çevresindeki kültür faaliyetleri varlığına devam etmiştir.³¹⁸ İç ve Batı Anadolu’da zengin Türk kültürünün göstergesi birçok eser yapılmaya devam etmiştir. Bunun nedeni gelişmiş Türk kültürünün varlığı idi. Anadolu’da kısa sürede Türk kültürü hâkim kültür konumuna geçmişti. Çok sayıda din adamı, şeyh, derviş ve tekke babaları, Moğol zulmünden kaçıp Anadolu’ya gelmişlerdi. Bu göçler sayesinde Türk kültürünün zenginliği Anadolu’nun uç noktalarına kadar taşınmıştı.³¹⁹ Moğol istilasıyla Batı Anadolu’ya yerleşen Oğuz boyları (Türkmenler) hem maddi hem de manevi kültürlerini bu topraklara taşımışlardı.³²⁰

Moğol istilasıyla birlikte Anadolu’da kuvvetli bir siyasi merkezin olmayışı ve ülkedeki anarşi, toplumsal düzenin bozulması, manevi olarak tasavvuf ihtiyacını ortaya çıkarıyordu. Köseadağ Savaşı’ndan sonra halkın devlet adamlarından umudunu kesmesi, maddi ve manevi yönden yıpranan bu toplumun tasavvuf ehline yönelmesine neden olmuştur.³²¹ Bu sebeple tekkelerin ve şeyhlerin etkisi, haliyle daha güçlü olmuştur. Çünkü onlar, mağdur olmuş insanlara en çok muhtaç oldukları maneviyatı veriyorlardı.³²² Özellikle Hoca Ahmet Yesevi ekolünden gelen derviş ve şeyhler toplumsal düzenin yeniden tesisinde önemli rol oynamışlardır.³²³ Tekkeler, toplumun psikolojik olarak Köseadağ yıkımının etkilerinden kurtarıırken, Ahi teşkilatı ise beylikler döneminde ve Anadolu Selçuklu Devleti’nde şehir nizamının sağlanmasında ve toplumsal huzurun tesis edilmesinde büyük emek göstermişlerdir. Yesevi ekolü, Ahiler üzerinde de etkili olmuştur. Ahi liderlerinden Ahi Evran, bu ekol çerçevesinde yeni bir sistem inşa etmişti. Buna göre Ahilerin temel amacı toplum içinde yararlı bireylerin yetişmesi idi.³²⁴ Ahi teşkilatı, Türk kültürünün bozulmamasına, milli kültürün Anadolu’ya taşınması ve yaşatılmasında büyük rol

³¹⁸ Mehmet Birekul, “Anadolu Selçuklu Devleti’nde Eğitim Ve Konya Medreseleri”, **Mecmua Dergisi**, S. 3, 2018, s.89.

³¹⁹ Yaşar Yücel, “Anadolu Beyliklerinde Devlet Teşkilatı Ve Toplum Hayatı”, **Bellekten**, C. 54, S.210, 1990, s.819.

³²⁰ Şakir Turan, “Moğolların Anadolu’yu İstilasından Sonrası Batı Anadolu’da Türkmen Tazısında Şekillenme”, s.7.

³²¹ Demir, **II. Gıyasettin Keyhüsrev Dönemi Türkiye Selçuklu Tarihi (1237-1246)**, Doktora Tezi, s.273.

³²² Mehmet Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981, s.196-197.

³²³ Şakir Turan, **a.g.m.**, s.6.

³²⁴ Şakir Turan, **a.g.m.**, s.6.

oyladı. Türk nüfusunun bir arada bulunmasında Ahi teşkilatının, birlik ve beraberliği güçlendirmesi önemli bir yere sahiptir.³²⁵

Moğol istilasına rağmen Anadolu’da Türk kültürü, Türk dili, Türk Edebiyatı, sanatı ve mimarisi kararlılıkla devamlılığını sağlayabilmiştir. Ahi teşkilatı, tekke ve zaviye gibi kurumlar, Türk kültürünün Anadolu’da kalıcılığında belirleyici faktör olmuşlardır. Anadolu Selçukluları, Fars kültürünün etkisi ile Arap ve Fars dillerini Türk dilinden üstün görmeye başlamışlardı. Selçuklu hanedanı, bu dillerin etkisi altında kalarak şehzade ve sultan isimlerini Arapça ve Farsça kullanmayı tercih etmişlerdi. Moğol zulmü sebebiyle Anadolu’ya göç eden Türk boyları sayesinde, ilk başlarda Türk dilinden üstün görülen Arapça ve Farsça, zamanla etkisini yitirmeye başlamıştır. 1243 yılına kadar belli bir zümrenin dili olan Arapça ve Farsça, bu tarihten itibaren Türk boylarının Anadolu’ya yerleşmesi sonucu Türk dilinin gerçek değerine kavuşmasını sağlamıştır. Her ne kadar Moğollar, Anadolu’ya yerleşmiş ise de Türk dilinin zenginliği sayesinde Moğolca, Türkler arasında yaygın hale gelememiştir. Özellikle savaştan sonra Anadolu topraklarına yerleştirilen Moğollar, zamanla İslam’ı seçip Türkleşmişlerdir.³²⁶ Moğollar tarafından Anadolu’da iskâna tabi tutulan topluluklardan bir diğeri Uygur Türkleri idi. Bunlar İslam’ı seçmiş hatta Doğu ve Orta Anadolu topraklarında Eretna Devleti gibi siyasi teşekküller meydana getirmişlerdi.³²⁷ Eretna Devleti, Moğol-İlhanlıların Anadolu’dan çekilmesiyle ortaya çıkan karışıklıkları kısa sürede ortadan kaldırmışlardır.³²⁸ XIII. yüzyılın son çeyreğine geldiğinde Eretna Devleti’nin veziri Kadı Burhaneddin, kendi hükümdarlığını ilan ederek Eretnalıların varlığına son vermiştir.³²⁹ Savaş sonrası Anadolu’da iskâna tabi tutulan diğer Moğol kabileleri, Türk boyları arasında pek varlık gösterememişlerdir. Bunlar uzun bir müddet Anadolu’da ikamet etmiş, Ankara Savaşı’ndan sonra Timur tarafından Maveraünnehir bölgesine zorla göç ettirilmiştir.³³⁰ Bunlardan boş kalan yerlere Türk boyları yerleşmiş, Anadolu’da yaşadıkları yerlere öz Türkçe isimler vererek, Türk dilinin gelişimine ciddi anlamda katkı sağlamışlardır. Bu sayede ana yurt Orta Asya ile dil ve kültür bağlarını

³²⁵ İrfan Aladağ, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devrinde Dini Yapıların Toplum Hayatına Etkileri”, **Akademik Matbu**, C. 2, S. 2, 2018, s.11-12.

³²⁶ Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, s.162-163.

³²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti”, **Belleten**, C.32, S.126, Ankara, 1968, s.161.

³²⁸ Kemal Göde, “Eratnaoğulları”, **İA**, C.11, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, s.296.

³²⁹ Kemal Göde, **Eretnalılar (1327-1381)**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1981, s.94

³³⁰ Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, s.165.

koruyabilmişlerdir. Bu durum ise Köseadağ savaşının olumlu sonuçları arasında görülebilir.³³¹

Moğolların baskı ve hâkimiyetine rağmen, Selçukluların başlatmış olduğu kültür ve medeniyet hareketleri, Anadolu'nun Türkleşmesini ileri bir noktaya taşımıştır. XIV. yüzyılda Selçuklu sancağı indiğinde, Anadolu topraklarında Türk beyliklerin ortaya çıkması, Anadolu'nun Türkleştiğinin en güçlü delildir.³³²

Köseadağ bozgunundan sonra yukarıda da belirttiğimiz üzere Anadolu'nun yönetiminde Selçuklu hanedanının pek etkisi kalmamıştı. Bu kötü durumdan devleti kurtarmak isteyen devlet adamları da başarılı olamamıştır. Devlet, yıkılışına kadar Moğol valilerince yönetilmiş ve bu durum Moğol valilerinin bazen keyfi uygulamalara gitmesine yol açmıştır. Halktan zorla vergiler toplayıp, keyfi hareket etmişlerdir. Moğollar, merkezde bulunmasını istemedikleri bey veya komutanlarını uzaklaştırmak adına Anadolu'ya göndermişlerdi. Anadolu'da bulunan bu beyler çıkarları doğrultusunda isyanlara kalkışmışlardır. Bu isyanlar neticesinde Anadolu halkı daha çok yıpranmıştır. Moğollar, Türk kültür sahasının ilerlemesinin ve gelişmesinin, yaklaşık yarım asır sekteye uğramasına neden olmuşlardır. Türklerin Anadolu'ya gelişi ile birlikte canlanan ekonomik hayat, Moğol istilasıyla bir süre ciddi hasar görmüşse de Ahi teşkilatı sayesinde eski günlerine kısa süre içinde ulaşacaktır. Ticaret yollarında güvenliğin azalması, ekonomik canlılığın kıyı bölgelerine çekilmesine neden olmuştur. Anadolu'nun Türkleşme safhasını tamamlamasından dolayı bu olumsuz havayı kısa sürede atlatacaktır. Özellikle bu gelişmelerde Ahilik teşkilatı, tekke ve zaviyelerin rolü oldukça çoktur. Moğol baskısı ve zulmünün halk üzerindeki psikolojik etkisi ortadan kaldırmak, nihayet bu teşkilatlara düşmüştür. Netice olarak Köseadağ Savaşı sonrası Moğollar, Anadolu topraklarında her alanda olumsuz sayılabilecek olaya imza atmışlarsa da, Doğu Anadolu topraklarında İpek yolunu canlı tutmaları ve bölgenin canlanmasına katkıları göz önüne alınırsa, savaştan sonra yaptıkları hataların telafisi niteliğinde görmek gerekir.

³³¹ Abdullah Kaya (Ed.), **Türkün Anadolu Tarihinde Bir dönüm Noktası 1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali**, Sivas, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2018, s. 537.

³³² Friedrich Karl Kienitz, "Osmanlılardan Önceki Anadolu Türklerinin Politik ve Kültür Bakımından Dünya Tarihindeki Önemi", Çev. Mithat San, **Bellekten**, C. 50, S. 196, s.287-288.

V. SONUÇ

Malazgirt zaferinden sonra Anadolu kapılarının Türklere açılması ile birlikte, bu toprakların bir Türk vatani haline gelmesi, Selçukluların en önemli başarılarından biri olmuştur. Bu başarıdan sonra Türk boyları, kalabalık gruplar halinde Anadolu'ya yerleşmiş ve bu toprakları yurt edinmişlerdir. Anadolu Selçukluları, Türk Kültürü'nün sağlam ve gelişmiş devirlerinden birini yaşatarak yaklaşık iki yüz yıl, Konya'dan Anadolu'ya hükmetmişlerdir. Bu süre içinde, Türk kültürü ve İslam dini, Anadolu'nun uç noktalarında kadar ulaşmıştır. Anadolu'ya yerleşen Türkler ile birlikte bu toprakların mimarisi, dili, edebiyatı, kültürü, ekonomisi ve sosyolojisi Türkleşmiştir. Anadolu Selçukluları ve ilk dönem beylikler ile başlayan Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması, ikinci dönem beylikleri ve Osmanlı Devleti ile zirvesini yaşamıştır. Anadolu'ya yerleşen Türkler tarafından kurulan şehirler, zaman içerisinde canlanmış ve gözde ticaret merkezleri haline gelmişlerdir.

Anadolu Türklüğünün kurucuları konumundaki Selçuklular, kurulduğu andan itibaren tarihin en büyük askeri hareketlerinden biri olan Haçlı Seferleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Öte yanda da Anadolu'da siyasi istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Tüm bu zorlukları aştıktan sonra doğudan sel gibi gelen Moğol istilası, devletin sarsılmasına ve bir süre sonra yıkılmasına sebep olmuştur. Avrupa ve Asya kıtası arasında bir köprü vazifesi gören Anadolu coğrafyası, Selçukluların kuruluşundan yaklaşık bir buçuk asır sonra da Moğol felaketini yaşamıştır. Bu felaket ile Anadolu şehirleri uzunca bir süre hem maddi hem de manevi açıdan yıpranacaktır.

Sultan I. Alaeddin Keykubat devrinde, Moğollara karşı kurulan müttefiklikler ve alınan önlemler, halefi II. Gıyasettin Keyhüsrev döneminde yürütülemedi. I. Alaeddin Keykubat'ın ölümü ile tecrübeli devlet adamlarının idareden uzaklaştırılması ve Anadolu topraklarında ilk dini ve siyasi nitelikli isyan olan Baba İshak isyanı da olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu isyan, Selçuklu tahtında oturan II. Gıyasettin Keyhüsrev'in yanlış politikaları yüzünden güçlülükle bastırılabilmiştir. Moğollar, isyanın hemen ardından Anadolu önlerinde gözükmeye başladı. Evvelce Kafkasya'ya kadar ilerleyen Moğol akıncıları, Selçukluların içine düştüğü

askeri ve toplumsal kargaşadan istifade ederek ilk önce Erzurum'a girmişlerdir. Erzurum'un yağmalanmasından bir yıl sonra Köseadağ mevkiinde, Selçuklu ordusunu bozguna uğratarak ülkeyi hâkimiyetleri altına almışlardır. Moğol korkusunun, coğrafyada yarattığı etki, Köseadağ'da açık bir şekilde kendisini göstermiştir. Kaynakların ittifakına göre Köseadağ'da Selçuklu ordusu, Moğol ordusunun neredeyse iki katı olmasına rağmen, Moğol korkusunun yarattığı psikolojik baskı ile yenilgisi kaçınılmaz olmuştur. Selçuklu ordusu, Moğol ordusuna nazaran hem sayıca fazla hem de coğrafi bilgi açısından üstün durumda idi. Lakin sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev'in, bu avantajlı durumu iyi değerlendirememesi ve yaptığı stratejik hata Anadolu'nun kaderini değiştirmiştir. Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev'in, tecrübeli devlet adamlarını dikkate almak yerine tecrübesiz ve dalkavukluk yapan kişileri dikkate alarak hareket etmesi, devleti yıkıma götüren savaşta yenilgiyi kaçınılmaz hale getirmiştir.

Köseadağ Savaşı'ndan sonra Selçuklular, bir süre Moğollara vergi veren vassal devlet konumunda olmuştur. Ancak daha sonraları Moğollar, doğrudan Selçuklu yönetimine müdahalede bulunmuş, sultan ve vezir tayinleri yapmışlardır. Moğol hâkimiyeti altında devleti kurtarma çabasına girişen devlet adamları olmuşsa da başarısız olmuşlardır. Bu memleketi kurtarma girişimlerin faturası halka kesilmiştir. Anadolu halkı, Moğolların ağır vergi yükü altında ezilmişlerdir. Selçukluların son dönemlerine gelindiğinde ise adeta devleti, Selçuk hanedanı yönetmemiş, yerine Moğollar tarafından gönderilen vali ve komutanlar idare etmiştir. Bu valiler zaman içinde keyfi hareketlerde bulunarak Anadolu halkına zulüm etmişlerdir. Savaş sonrasında hükümdar olarak kabul edilen sultanların, Moğolların bir valisi veya komutanı kadar yetkisi kalmadığı görülmektedir. İran topraklarında Moğol-İlhanlı Devleti'nin vücuda gelmesi ile Anadolu'da hâkimiyeti devam ettiren Moğollar, Anadolu ve Abbasi topraklarını bölgelere ayırıp, valilerce yönetmeye başlamışlardır. Zaman zaman ise merkezden uzak tutmak istedikleri beyleri Anadolu'ya göndererek merkezdeki otoritesini garanti altına almak istemişlerdir. İlhanlı devletinin merkezine olan uzaklığını fırsat bilen beyler-komutanlarında sıklıkla isyana kalkıştığını görmekteyiz. Baycu Noyan'ın torunu Sülemiş, Anadolu üzerinde hak iddia edip isyana kalkışanlardandı. Bu isyanlar, haliyle Anadolu halkına zarar vermekteydi.

Anadolu topraklarında Selçuklu hanedanının otoritesinin zayıflamasıyla birlikte Anadolu'da bağımsız hareket eden beylikler ortaya çıkmıştır. Özellikle Batı

Anadolu'da kurulan beyliklerin, Moğollara uzak olması Moğol baskısını fazla hissetmemesine neden olmuştur. Selçukluların yönetimdeki zayıflığı, Moğolların ise Anadolu'yu vergi toplama merkezi olarak görmesi, beyliklerin rahat hareket etmesini sağlamıştır.

Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun ticaret yolları ve şehirleri büyük ölçüde yıpranmış ve zayıflamış olsa da Türk ticaret teşkilatının önemli kuruluşu olan Ahilik teşkilatı sayesinde, kısa zamanda şehirler toparlanmaya ve yeniden imar edilmeye başlanmıştır. Anadolu'ya göç eden tekke babaları ve şeyhler ise toplumsal alanda yaşanan olumsuzlukları en aza indirmeye çalışmışlardır. Bunların yanında Orta Asya'dan göç edip Anadolu'ya yerleşen aydın kesim, Türk dili ve edebiyatında zirve eserler üretmişlerdir. Moğol baskı ve zulmüne rağmen, Anadolu Türklerinin kültür ve uygarlık meşalesi, Anadolu topraklarını mamur hale getirmiştir. Savaşın sonra Selçuklu sancağı inmişse de Anadolu'da Türk beyliklerinin, ardından Osmanlı Devleti'nin ve nihayet Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin sancağı dalgalanmaya devam etmiştir.

VI. KAYNAKÇA

ANA KAYNAKLAR

ABU'L FARAC, G., **Abu'l-Farac Tarihi I-II. Cilt**, (Çev. Ömer Rıza Doğrul) Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1950.

AKNERLİ GRİGOR, **Okçu Milleti Tarihi** (H.D. Andreasyan Çev.), İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2007.

AZİMİ TARİHİ, **Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler**, (Yayınlayan: Ali Sevim), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

İBN-İ BİBİ, **El-Evvamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l Alaiye (Selçukname)**, (Çev. Mükrimin Halil Yinanç), İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2021.

İBNÜ'L ADİM, K., **Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular**, (Çev. Ali Sevim), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

İBNÜ'L ESİR, **İslam Tarihi El-Kamil Fit-Tarih**, (Çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özeydin), İstanbul, Türkiyat Matbaacılık, 1987.

KOMNENA, A., **Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası**, (Çeviren: Bilge Umar), İstanbul, İnkılap Yayınları, 2021.

KORYKOSLU HAYTON, **Doğu Ülkeleri Altın Çağı**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2015.

MİRHAND, Bin M., **Ravzatu's Safa Fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Müluk ve'l-Hulefa (Tabaka-i Selçukiye)**, (Çev. Erkan Göksu), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2018.

URFALI MATEOS, **Urfalı Mateos Vekayi-namesi ve Papz Grigor'un Zeyli**, (Çev: Hrant D. Andreasyan), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2019.

YAZICIZADE ALİ, **Tevarih-i Al-i Selçuk**, İstanbul, Çamlıca Basın Yayın, 2009.

ARAŞTIRMA ESERLERİ

AKSÜT, H., **Baba İshak**, Ankara, Yurt Kitap Yayın, 2006.

AYDOĞAN, M., **İç İsyenlar ve Şeyh Sait İsyanı**, İstanbul, Nokta Kitap, 2007.

AYÖNÜ, Y., **Selçuklular ve Bizans**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.Baskı, 2013.

ÇAKMAK, M. A., **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, “II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1237-1246)” (Editör: Refik Turan), Ankara, Grafiker Yayınları, 2012.

GORDLEVSKİY, V.A., **Küçük Asya’da Selçuklular**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

HAMMER, J. V. **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I. Cilt**, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2013.

HASSAN, Ü. vd., **Türkiye Tarihi-1 Osmanlı Devleti’ne Kadar Türkler**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Harezmşahlar Tarihi**, TTK Yay. Ankara, 2000.

KAYA A. (Ed.), **Türkün Anadolu Tarihinde Bir dönüm Noktası 1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali**, Sivas, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.

KAYMAZ, N., **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü’-d-din Keyhüsrev ve Devri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

KOCA, S., **Selçuklu Siyasi Tarihi (Bildiriler)**, “Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alaeddin Keykubad’ın Zehirlenmesi”, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, 3. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976.

KÖYMEN, M. A., **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2017.

KÖYMEN, M. A., **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2019.

- OCAK, A. Y., **Babailer İsyani, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2011.
- ÖZGÜDENLİ, O. G., **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, "Selçukluların Kökeni", (Editör: Refik Turan), Ankara, Grafiker Yayınları, 2012.
- ÖNGÜL, A., **Selçuklular Tarihi II, Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, Manisa, Çamlıca Yayınları, 2007.
- ÖZTOPRAK, F., **Oğuzların İsyani ve Babai Türkmenler**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırması Yayınları, 2012.
- RUNCIMAN, S., **Haçlı Seferleri Tarihi II.**, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2019.
- SEVİM, A., **Suriye-Filistin Selçuklu Devleti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- SEVİM, A., MERÇİL, E., **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2020.
- SPULER, B., **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350**, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 1987.
- SÜMER, F., **Anadolu'da Moğollar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2023.
- SÜMER F., **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.
- TANYERİ, A., **Türk Devlet Geleneği**, Ankara, Töre Devlet Yayınları, 1975.
- TEKİN A., **Selçuklu Tarihi**, İstanbul, Kariyer Yayıncılık, 2012.
- TOGAN, Z. V., **Umumî Türk Tarihine Giriş**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1981.
- TURAN, O., **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- TURAN, O., **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2021.

UYAR, M., **Kösedağ Savaşı'nı Yeniden Değerlendirmek: İlhanlı Dönemi Tarih Yazıcılığı Bağlamında Bir Savaşın Anatomisi**, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018.

YILDIZ H. D., **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, VIII. Cilt, İstanbul, Çağ Yayınları, 1988.

YİNANÇ, M. H., **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, I. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2020.

YİNANÇ, M. H., **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, II. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2020.

MAKALELER

AKKUŞ, M., BAĞCI, B., “Hülagü Han Döneminde Anadolu’da Görev Yapan Moğol Komutanları”, **Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, (2018), S.9, ss.150-171.

ALADAĞ, İ., “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devrinde Dini Yapıların Toplum Hayatına Etkileri”, **Akademik Matbu**, C.2, S. 2, (2018), ss.1-18.

ALBAYRAK, M., “Candaroğulları Beyliği'nin Kuruluşu ve Osmanlı Beyliği ile Münasebetlerine Dair Bir Değerlendirme”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C. 4, S. 7, (2018). ss. 73-100.

BİREKUL, M., “Anadolu Selçuklu Devleti'nde Eğitim Ve Konya Medreseleri”, **Mecmua Dergisi**, S. 3, (2018), ss. 85-98.

ÇAĞATAY, N., “Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)”, **Bellekten**, C. 52, S. 205, (1988), ss. 485-500.

DAYI, Özkan, “Moğol İrani'nda Ticaret”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 25 (2), s. 579-597.

ERDEM, İ., İlk Dönem Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258), **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, S.38, (2005), ss. 1-10.

ESKİKURT, A., “Ortaçağ Anadolu Ticaret Yolları”, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 33, (2014), ss.15-40.

- GEYİKOĞLU, H., “Moğolların Selçuklulardan Sonra Anadolu’ya Hâkim Olma Faaliyetleri ve Karanbük Savaşı”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 52, (2014), ss. 95-112.
- GÖKHAN, İ., “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”, **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, (2012), ss.70-108.
- KAFESOĞLU, İ., “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, X-XI, (1981), ss. 1-28.
- KALKAN, M., “Ortaçağ Anadolu Devletlerine-Beyliklerine Ait Yeni Bulunan Numizmatik Materyaller”, **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 1, (2020), ss. 90-160.
- KELEŞ, B., “Baba İshak İsyanı’nın Anadolu Selçuklu Tarihindeki Yeri ve Önemi”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 23:1, (2018), ss. 73-91.
- KELEŞ, E., “Elbistan Meydan Muharebesi ve İlhanlıların Yeni Anadolu Politikası”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt 123, Sayı 242, (2019), ss. 63-72.
- KELEŞ, E., “Moğol Dönemi Ticaretin Gelişmesinde Doğu Anadolu Kervan Yollarının Önemi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 41, S. 72, (2022), ss.139-161.
- KILIÇ, M., “Celaleddin Harizmşah’tan Sonra Anadolu ve Suriye’de Harizmliler”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, (2001), ss. 415-426.
- KIENITZ, F. K., “Osmanlılardan Önceki Anadolu Türklerinin Politik ve Kültür Bakımından Dünya Tarihindeki Önemi”, Çev. Mithat San, **Bellekten**, C. 50, S.196, (1986). ss. 279-290.
- KOCA, S., “Dini İnançların ve Düşüncelerin Politik Amaçlarda Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinden İbret Verici Bir Örnek: Babailer Ayaklanması”, **Gazi Türkiyat**, Cilt 1, Sayı 11, (2012), ss. 11-38.
- KOCA, S., “Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu’nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 37, (2015), ss. 35-84.

- KOÇAK M.E., “Moğollar Zamanında Ticaretin Beşiği: İpek Yolu”, **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, (2019), ss. 37-46.
- KÖYMEN, M. A., “Selçuklu Ordusu”, **Belleten**, Cilt 52, Sayı 202, (1988), ss. 91-99.
- KÖYMEN, M.A., “Selçuklu Hükümdarı Büyük Alâeddin Keykubad ve Anadolu Savunması”, **Belleten**, cilt 52, sayı 205, (1988), ss.1539-1545.
- KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, B., “Haçlı Seferleri'nin Başından 1204'e Kadar Batıların Bizans'ı Zapt Etme Planları”, **Tarih Dergisi**, (2005), ss.47-55.
- LAURENT, J., “Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans”, **Belleten**, Cilt 52, Sayı, (1988), ss. 219-226.
- MACİT, E. AYDIN, Y. E., “İlhanlıların İnkırazından Kara Koyunlu Hâkimiyetine Kadar Erzurum ve Çevresinde Yaşanan Hâkimiyet Mücadeleleri”, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 57, (2022), ss. 52-59.
- MÜLAYİM, S., “İlhanlı Dönemi Anadolu Plastikinde Asya Çağrışımları”, **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, S. 1, (2016), ss. 275-297.
- ÖZEN, F., “İlhanlılar Devrinde Erzurum”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.56, S.2, (2016), ss.256-286.
- ÖGÜDENLİ, O. G., “İlhanlılar'da Hükümlanlık Telakkisi ve Hükümdar Algısı”, **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.1, (2018), ss.73-92.
- SEVİM, A., “Urfalı Mateos Vekayi-namesi ve Papaz Grigor'un Zeyli”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 319-321.
- ŞAHİN, S., “Kösedağ Savaşında Selçuklu Ordusunda Gayrimüslimler”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 64, (2017). ss. 404-413.
- TOGAN Z. V., “Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti”, **Türk Hukuk ve İktisad Tarih Mecmuası**, C.1, (1931), ss.1-41.
- TOKUŞ, Ö., “Moğol Hakimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt 117, Sayı 230, (2017), ss. 177-208.
- TURAN, R., “Alaeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu Siyaseti”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, S. 3, (1988), ss. 79-87.

TURAN Ş., “Moğolların Anadolu’yu İstilasası Sonrası Batı Anadolu’da Türkmen Tarzında Şekillenme”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.29, (2011), ss. 1-8.

UZUNÇARŞILI, İ. H., “Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti”, **Bellekten**, C.32, S.126, (1968), ss. 161-189.

YÜCEL, Y., “Anadolu Beyliklerinde Devlet Teşkilatı Ve Toplum Hayatı” **Bellekten**, C. 54, S. 210, (1990), ss.805-824.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

GÖDE, K., “Eratnaoğulları”, **İslam Ansiklopedisi**, XI. Cilt, İstanbul, TDV Yayınları, 1995.

KOCA, S., “Anadolu Türk Beylikleri”, **Türkler**, VIII. Cilt (Ed. Hasan Celal Güzel vd.), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

MERÇİL, E., “Şahne”, **İslam Ansiklopedisi**, XXXVIII. Cilt, İstanbul, TDV Yayınları, 2010.

OCAK, A.Y., “Baba İlyas”, **İslam Ansiklopedisi**, IV. Cilt, İstanbul, TDV Yayınları, 1991.

ÖZAYDIN, A., “Aynicâlut Savaşı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. IV, 1999.

ÖZAYDIN, A., “İbn-i Bibi”, **İslam Ansiklopedisi**, XIX. Cilt, İstanbul, TDV Yayınları, 1999.

ÖZAYDIN, A. “El-Kamil”, **İslam Ansiklopedisi**, XXIV. Cilt, İstanbul, TDV Yayınları, 2001.

ÖZDEMİR, A., “Moğol İstilasının Sebepleri”, **Türkler**, VIII. Cilt (Ed. Hasan Celal Güzel vd.), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

ÖZGÜDENLİ, O. G., “Tarih-i Ali Selçuk”, **İslam Ansiklopedisi**, XL. Cilt, İstanbul, TDV Yayınları, 2011.

ÖZGÜDENLİ, O. G., “Moğollar”, **İslam Ansiklopedisi**, XXX. Cilt, Ankara, TDV Yayınları, 2020.

SEVİM, A., “Azimi”, **İslam Ansiklopedisi**, IV. Cilt, İstanbul, TDV Yayınları, 1991.

SEVİM, A., “Keyhüsrev III”, **İslam Ansiklopedisi**, XXV. Cilt, Ankara, TDV Yayınları, 2022.

SÜMER, F., “Abaka”, **İslam Ansiklopedisi**, I. Cilt, İstanbul, TDV Yayınları, 1988.

SÜMER, F., “İğdiş”, **İslam Ansiklopedisi**, XXI. Cilt, İstanbul, TDV Yayınları, 2000.

SÜMER, F., “Keykavus I”, **İslam Ansiklopedisi**, XXV. Cilt, Ankara, TDV Yayınları, 2022.

SÜMER, F., “Keykubad I”, **İslam Ansiklopedisi**, XXV. Cilt, Ankara, TDV Yayınları, 2022.

YUVALI, A., “Gazan Han”, **İslam Ansiklopedisi**, XIII. Cilt, İstanbul, TDV Yayınları, 1996.

TEZLER

DEMİR, M., **II. Gıyasettin Keyhüsrev Dönemi Türkiye Selçuklu Tarihi (1237-1246)**, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2022.

GÖDE, K., **Eratnalılar (1327-1381)**, Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Kayseri, 1981.

KOCA, İ., **Kösedağ Savaşı ve Tarihin Akışına Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2017.

KÖMÜRCÜ E., **Kösedağ Savaşı Sonrasın Kurulan Beyliklerin Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, 2019.

KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, B., **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.

